ЎзССР Давлат китоб палатаси

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ŌZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1998 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1956 йил 4 январдан нашр этила бошлаган

• 19 июн, № 25 (3461) •

ИСТИҚБОЛИМИЗ ТАЯНЧИ

Президент Ислом Каримовнинг «Тафаккур» журнали бош муҳаррири саволларига жавобларини ўқиб

Яқинда республика телевидениеси орқали миллатимизнинг ўсмир авлоди иқтидорини намойиш қилган «Акс садо» номли туркум кўрсатувлар берилди. Улардан бири илм-фан бўйича жаҳон олимпиадаларида ғолиб чиққан мактаб ва лицей ўқувчилари билан бўлди. Ана шу учрашувда қатнашган математика бўйича олтин медал соҳиби — ёш йигитчанинг гапи менинг ҳамон эсимда турибди. Бошловчи ундан, бу муваффақиятингизнинг сирини қандай изоҳлайсиз, деб сўраганида, у қисқа қилиб, мен дунёнинг турли бурчакларидан келган тенгқурларим олдида ўзимни сира паст санамадим, дея жавоб берди.

Таъбир жоиз бўлса, мустақиллигимиз қўлга киритган буюк ютуқлардан яна бири шу гапда мужассамдир, дегим келади. Мен у ўсмир тимсолида янги наслни — ҳеч кимга тобе бўлмаган, ҳур фикрли, мустақил шахс тимсолини кўрдим.

Унинг сўзлари беихтиёр аллома аждодимиз ал-Бухорийнинг навқиронлик чоғларида айтган «Мен ҳеч кимнинг олдида ўзимни кичик санамасдим», деган сўзларини ёдимга туширди.

«Тафаккур» журналининг янги сонида эълон қилинган Президентимизнинг журнал бош муҳаррири саволларига берган жавоблари мамлакатимизнинг ҳар бир фуқаросини ўйлантиргани, унинг онгини янги мушоҳадалар билан бойитгани, дунёга теранроқ қарашга яна бир бор ундагани шак-шубҳасиздир. Бу суҳбатда бугунги кунда халқимиз учун зарур бўлган мафкура масалалари хусусида кенг қамровли фикр-мулоҳазалар баён қилинган.

«Бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларига нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга, — деб таъкидлайди юртбошимиз. — Энг қизиғи, шу билан бирга, кишини доим огоҳ бўлишга ундовчи томони шундаки, агар ҳарбий,иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий тазйиқ, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб олиш қийин».

Шу боисдан ҳам турли мафкуралардан ҳимояланиш воситаси фақат кучли мафкура билан қуролланишдадир, деган хулосага келамиз. Лекин бу мафкура қандай бўлиши керак ва қандай яратилади?

Энг аввало, олдинги сиёсат билан шиббалаб ташланган онгни ўзгартириш керак бўлади. Бироқ уни таълим-тарбия тизимини ислоҳ қилмасдан туриб ўзгартириш қийин. «Онгни, тафаккурни ўзгартирмасдан туриб эса, биз кўзлаган олий мақсад — озод ва обод жамиятни барпо этиб бўлмайди».

Суҳбатда ислоҳот жараёнини амалга ошириш йўллари ҳақида жаҳоннинг энг илғор мамлакатлари босиб ўтган жараёнларни кенг ва тинимсиз таҳлил қилиш тажрибаси асосида фикр юритилади ва етук мамлакатлар иқтисодиётидаги бизга мўъжиза бўлиб кўринган юксалишларга, яъни «портлаш эффекти»га олиб борувчи омиллар белгилаб берилган. Бунга таълим-тарбия тизимидаги теран ислоҳотлар ва истиқболимиз пойдевори бўладиган мафкурани яратиш орқалигина эришиш мумкинлиги уқтирилади.

«Ишончим комилки,вақти-соати келиб, бугунги ўтиш даври учун зарур бўлган кучли давлат функциялари ва аломатлари аста-секинлик билан тадрижий равишда кучли жамият зиммасига ўтади», дейди муҳтарам юртбошимиз. Шу ўринда оддий ўқувчида давлатнинг кучлилиги муҳимми, жамиятнинг кучлилигими? Умуман булар орасидаги фарқ нимадан иборат ўзи, деган оддий савол жонланиши табиий. Унинг жавоби оддий. Зеро, юртбошимиз кўп чиқишларида уқтириб келаётганидек ва мазкур суҳбатда таъкидланганидек, кучли давлат фақат бойлиги ва муҳофаза кучлари билан қудратли бўлиши мумкин. Кучли жамият эса ҳар бир фуқаросининг онглилиги, билими-тафаккури, маънавияти билан енгилмасдир.

Шунингдек, биз миллатимизни ана шундай юксак мафкура билан таъминлай олсаккина ва унинг ҳар бир аъзосини ундан чинакам баҳраманд этолсаккина, «дунёдан муносиб ўрин олишга, ўзбек номини янада кенг ёйиб тараннум этишга эришамиз».

Шу ўринда буюк бобомиз Амир Темур севган бир ривоят ёдга тушади. Солномачиларнинг ёзишича, бу ривоятни у кейинчалик — кўп марталаб, кетма-кет зафарлар қозонган пайтларида ҳам улкан кенгашларда, йиғинларда такрорлашни хуш кўрар экан. Яъни икки саёҳ йўлга чиқишибди. Уларнинг бири араб экан. Йўл давомида уларнинг сувлари камайиб, иккинчи сайёҳники тугабди. Шунда у офтоб тиғида қовжираб, араб ҳамроҳидан сув сўраб, ёлворибди. Сен арабсан, арабларни танти, мард дейишади. Шу нақл чин бўлса агар исбот қил, дебди. Араб чуқур ўйга толибди ва сен ича қол, сенга тортиқ қилдим, чунки мен учун араб шаъни ҳамма нарсадан ортиқдир, дея ҳамроҳига сўнгги томчи сувини узатиб, ўзи қумга йиқилибди...

Бу ривоятни ҳар гал сўзлаганида буюк бобомиз ўз давлати фуқароларини чинакам фидойи, миллати шаънини ҳар нарсадан юқори тутадиган, имони бутун инсонлар бўлишга даъват қилганлари шубҳасиз.

Юртбошимизнинг куйиниб, жуда теран мулоҳазаларни юрагидан ўтказиб айтган гаплари бугунги кунда ҳар биримизни миллат байроғини янада баландроқ кўтаришга илҳомлантиради.

Мирпўлат МИРЗО

ШАХС ТАРБИЯСИ

Ватанимизнинг эртанги куни, унинг порлоқ келажаги ҳозирда турли соҳаларда фаолият кўрсатаётган мавжуд кадрлар ва билим масканларида таълим олаётган бўлғуси ёш кадрлар билан қай даражада иш олиб борилишига чамбарчас боғлиқ. Бу ҳақиқат мустақилликнинг дастлабки йилидаёқ эътироф этилган эди. Зеро, Ватан тараққиёти, юрт фаровонлигини етук мутахассис кадрлар белгилайди.

Яқинда, республика Маданият ишлари вазирлигида ўтган услубий ва амалий семинар-кенгаш мавзуси худди ана шу масалага қаратилди.

Семинар-кенгаш ишини Маданият ишлари вазирининг ўринбосари Отаназар Матёқубов кириш сўзи билан очиб, бу тадбирнинг аҳамияти ва кадрлар сиёсатининг нақадар долзарблигига алоҳида урғу берди.

Шундан сўнг вазирлик кадрлар бўлими бошлиғи Г. Абдушукурова, фан ва ўқув юртлари бошқармаси бошлиғи И. Деҳқонов, ҳуқуқшунос Ҳ. Солиҳов, республика давлат архиви бош мутахассиси И. Зиганшина, Тошкент шаҳар маданият ишлари бош бошқармаси кадрлар бўлими бошлиғи Ж. Юсупова, Алишер Навоий номидаги академик Катта театр кадрлар бўлими бошлиғи З. Абдуллаева ҳамда Тошкент Давлат консерваторияси кадрлар бўлими бошлиғи Л. Халилова ишлаётган ходимлар ҳамда ёшлар билан ишлашнинг ўзига хос йўналишлари, алоҳида хусусиятлари ҳамда навбатда эътибор берилиши зарур бўлган масалалар хусусида маърузалар қилдилар.

Жонли суҳбат тарзида ўтган семинар-кенгаш ишида театр ва концерт ташкилотлари, олий ва ўрта маданият билим юртлари ҳамда бошқа маданият ташкилотларининг кадрлар билан ишловчи мутасадди ходимлари қатнашиб, ютуқ ва камчиликлар борасида фикр — мулоҳазаларини билдирдилар.

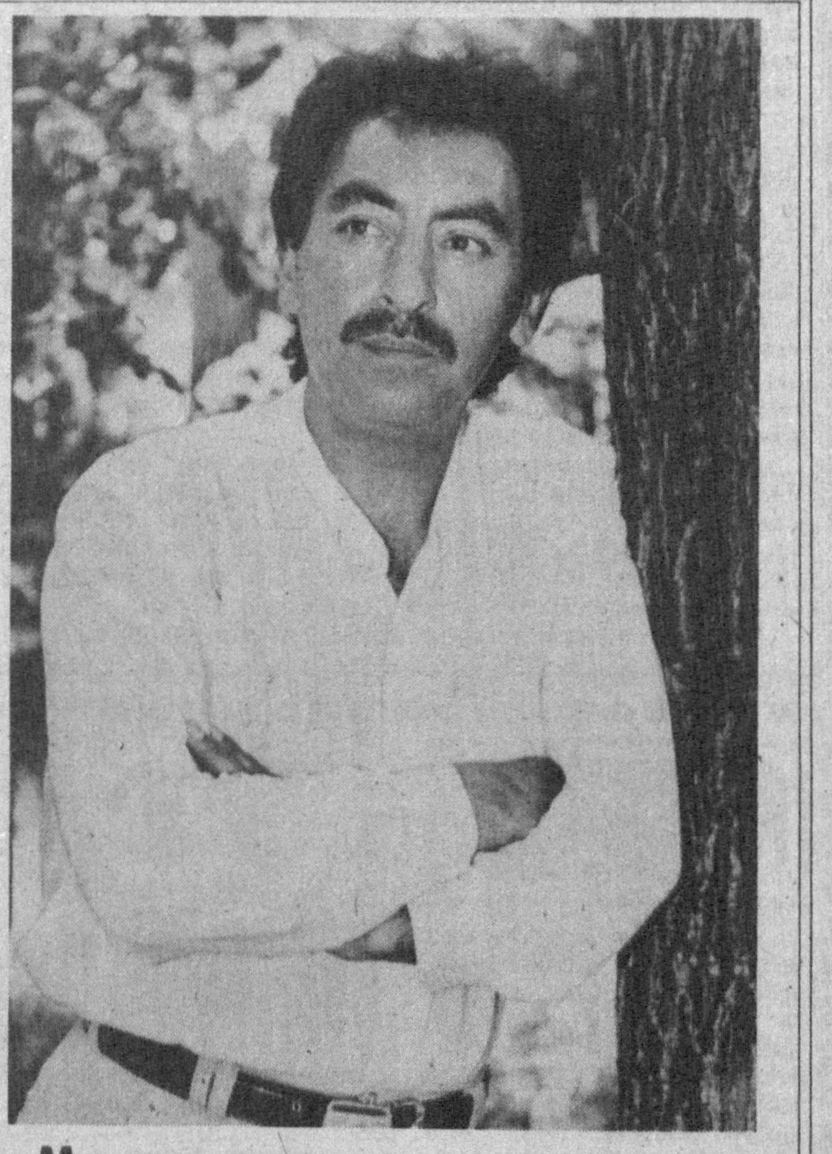

«Меҳримнинг нурига сизни ўрайин»

6-бет

ЁШ ИСТЕЪДОДЛАРГА ҒАМХЎРЛИК

Ўзбекистон Бадиий академияси Ўзбекистон Республикаси «Тасвирий ойина» ижодий уюшмаси бошқаруви билан биргаликда ёшлар кўргазмаси ғолибларини тақдирлаш маросимини ўтказди. Санъатшунослик илмий-тадқиқот институтида ўтган бу тадбир Бадиий академия раиси Т. Қўзиев ҳамда «Тасвирий ойина» ижодий уюшмаси бошқаруви раиси И. Латиповнинг қутлов сўзлари билан бошланди. Бадиий академиянинг бош илмий котиби А. Ҳакимов диплом ва эсдалик совғалари билан тақдирланган кўргазма қатнашчиларини эълон қилди. Ёш истеъдодлардан Анел Улумбекова (заргар рассом), Баҳодир Бобоназаров (миниатюрачи рассом), Расул Пўлатов (локли миниатюрачи рассом), Тоҳир Каримов (рангтасвирчи рассом), Нодира Бинафша (либосчи рассом), Шуҳрат Зоиров (миниатюрачи рассом), Анзор Солижонов (график рассом)га Бадиий академиянинг Бадиий ижодкорлар уюшмаси Ёшлар билан ишлаш шўъбаси раиси Акмал Нур совғаларни топширди.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, йиғилишда санъатшунос олимлардан А. Умаров ва Р. Тоқтошнинг санъатда ижод мустақиллиги ҳамда замонавий плакатчилик соҳасига доир фикрлари кўпчиликда қизиқиш уйғотди. «Тасвирий ойина» уюшмаси бошқаруви раиси И. Латипов барча ёш ижодкорларни ўз плакат асарлари билан шаҳарнинг замонавий қиёфасини шакллантиришда қатнашишга чақирди.

Р. ЭРМАТОВ,
Ўзбекистон Бадиий академияси Санъатшунослик институти «Тасвирий санъат» бўлими илмий ходими

ТАРАҚҚИЁТ ПОЙДЕВОРИ

Ҳуқуқ, оила ва жамият

Инсон ҳаётини оиласиз тасаввур этиши қийин. Одамзот қайси миллатга мансублигидан, яхши ёки ёмонлигидан, бой ёки камбағаллигидан қатъий назар, ўз оиласида ҳаёт кечиради. Оилаларсиз маҳалла ҳам, шаҳар ҳам, жамият ҳам бўлиши мумкин эмас. Оилалардаги соғлом муҳит, орзу-ҳавас, интилиш, тинч-тотувлик жамиятининг ютуғидир. Улар қанчалик мустаҳкам бўлса, давлат ҳам шунчалик қудратли бўлади. Ўз навбатида адолатли давлат оилаларни қонуний равишда муҳофаза қилиши муқаррардир. Фикримизни Бош Қонунимиз - Конституциямизнинг 63-моддасидаги қуйидаги фикрлар ҳам тасдиқлайди:

«Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга».

Оила асосини эр-хотин ташкил этади. Конституциямизда эр-хотинларнинг никоҳи ҳам қонунлаштириб қўйилган. Никоҳсиз эркак-аёл эр-хотин ҳисобланмайди. Никоҳ эса томонларнинг тенгҳуқуқлиги ва инон-ихтиёри билан тузилади. Биз бу адолатни шариат қоидаларида ҳам учратамиз.

Никоҳланган эр-хотиннинг энг буюк орзуси фарзанд кўришдир. Конституцияда бунга ҳам жиддий эътибор қаратада. 64-моддада: **«Ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунларига қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар»,** — дейилади. Фарзандларнинг моддий ва маънавий жиҳатдан комил инсон бўлиб вояга етиши ота-оналар раҳномалигига боғлиқдир.

Оилаларни ўз муҳофазасига олган давлат доимо уларга ғамхўрлик қилади, керак бўлганда, моддий ва маънавий ёрдам кўрсатади.

1998 йилнинг мамлакатимизда Оила йили деб эълон қилинишининг туб моҳияти ҳам шунда. Яширишнинг ҳожати йўқ, ҳозир ҳам сафимизда ўзига тўқ оилалар билан бирга, кам таъминланган, боқувчисини йўқотган, ночор оилалар ва ҳеч кими йўқ шахслар учраб туради. Шу нуқтаи назардан қарасак, амалга оширилиши лозим бўлган ишлар талайгина. Лекин бундай эзгу ишлар фақатгина бу йил эмас, ҳар доим олиб борилиши лозим. Конституцияда бу ҳақда ҳам муҳим фикрлар мужассам: «**Давлат ва жамият етим болаларни ва ота-оналарининг васийлигидан маҳрум бўлган болаларни боқиш, тарбиялаш ва ўқитишни таъминлайди, болаларга бағишланган хайрия фаолиятларини рағбатлантиради».**

Кейинги йилларда ҳукуматимиз кўп болали оилаларни ижтимоий ҳимоя қилиш юзасидан бир қатор қарорлар қабул қилди. Бу ниҳоятда адолатли йўлдир. Ҳар қандай қийинчиликларга қарамай, давлат томонидан серфарзанд оилаларга берилаётган моддий мадад - ёрдам асло камаймаётир, имтиёзлар сусаймаётир. айниқса, талабалик сафига кириш, ҳарбий хизматга чақирилиш, уйланиш,

Давоми саккизинчи бетда

Шеърий лаҳза

ИЗҲОР

Тоғ бошида сочдай оппоқ қор эдим,
Қўшиқ айтган дарё, сойда бор эдим,
Зарангқирғоқ, чўбир тошга тепинган,
Кумуш томчи шўху барқарор эдим.
Тупроққа мен малҳам, қон бўлай, юртим,
Тўкин дастурхонсан, нон бўлай, юртим.

Ҳаёт йўли қинғир-қийшиқ, бурум, тик,
Ҳар қадамда кўрдим синов, буюклик.
Яшил қирғоқ, арча, гулга бош қўйган,
Ой, қуёшдан менда шунча куюклик.
Тупроққа мен дармон, жон бўлай, юртим,
Тўкин дастурхонсан, нон бўлай, юртим.

Ўрнини ахтарган мен ҳам бир ғариб,
Қайроқи буғдойдай қабоқни ёриб,
Шабнамда чўмилган майсазор каби
Элу юрт умидин кўкка кўтариб,
Тупроққа оқ олтин, дон бўлай, юртим,
Тўкин дастурхонсан, нон бўлай, юртим.

Тошлардан мурувват топмадим дилхун,
Аланга ичида бамисоли Кун,
Олов юрагини англагай ошиқ,
Далалар Лайлидир, мен эса Мажнун.
Тупроққа мен соҳиб, хон бўлай, юртим,
Тўкин дастурхонсан, нон бўлай, юртим.

Сенда нафасларим ҳаво бўлади,
Тўлқинларим сенда наво бўлади.
Қуёшнинг тафтига тўйинган тупроқ,
Эзгу дардларимга даво бўлади.
Тупроққа мен шараф-шон бўлай, юртим,
Тўкин дастурхонсан, нон бўлай, юртим.

Хушбоқ РАҲИМОВ

БЕЛГИЯДА ЎЗБЕКОНА «ТЎЙ МАРОСИМЛАРИ»

Бир неча ой муқаддам Туркияда ўтказилган фолклор ансамбллари танловидан совринн билан қайтган Мукаррам Турғунбоева номидаги «Ўзбекрақс» миллий рақс бирлашмаси санъаткорлари энди Белгияда катта муваффақиятни қўлга киритдилар.

Белгиянинг Сен-Гилен шаҳрида фолклор ансамблларининг ўн бешинчи халқаро фестивали бўлди. Унда Германия, Полша, Хитой, Испания, Венгрия, Мексика каби ўн бир мамлакатдан таниқли жамоалар иштирок этди. Бу нуфузли анжуманда «Ўзбекрақс» бирлашмасининг «Тановар» рақс театри, «Баҳор», «Лазги», «Зарафшон» бадиий жамоалари аъзоларидан иборат катта гуруҳ «Тўй маросимлари» деб номланган театрлаштирилган томошани кўрсатдилар.

Ўзбекистонлик санъаткорларнинг концертлари шу қадар шуҳрат қозондики, уларнинг ҳар галги чиқишларини томошабинлар ўринларидан туриб, давомли қарсаклар билан кутиб олдилар. «Ўзбекрақс» томошаси улар учун тамомила янгилик эди. Шарқона латофат ва нозокат билан йўғрилган бу томошада ўзбекона удумлар, урф-одатлар ўз ифодасини топганди. Ўзбек келинларининг ибоси, Никоҳ тўйи маросими кўринишлари, турли анъаналар, жозибали рақслар, айниқса, миллий либослар хорижлик санъат мухлисларида катта таассурот қолдирди. Ташкилотчилар ўзбекистонлик санъаткорлар бу анъанавий анжуманда биринчи марта иштирок этаётган бўлсалар-да, катта эътиборга сазовор бўлганларини таъкидлашди.

Фестивал давомидаги концертлар ҳар куни Ўзбекистон ва Мексика санъаткорлари дастури билан якунланди. Бу эса республикамиз вакилларининг маҳорати тан олинишидан далолатдир. Анжуман Низомига кўра бадиий жамоалар чиқиши томошабинлар олқиши салмоғига қараб баҳоланди. Шунга кўра ўзбек санъаткорлари Мексика, Колумбиядан сўнг учинчи ўринда турдилар. Ҳамюртларимиз фестивал дастури орасида бир неча бор Хитой ва Германия санъаткорлари билан биргаликда концерт бердилар.

— Белгиланган дастурга кўра фестивал олдидан тўрт кун Франция пойтахти ва айрим йирик шаҳарларида концерт бердик, — дейди «Ўзбекрақс» бирлашмаси балетмейстери Муяссар Сотволдиева. — Кундузи болалар учун дастур намойиш этдик. Франциялик кичик томошабинларда, айниқса,«Қўғирчоқ», «Чўпон» каби миллий ҳазил рақсларимиз катта таассурот қолдирди. Кечқурунлари эса катталар учун концерт кўрсатилди. Франциянинг Анор шаҳридаги томошамизда кўпгина элчихоналар, жумладан, Марказий Осиё давлатларининг элчилик вакиллари иштирок этдилар. Улар миллий удумларимиз нафосатига, рақкосаларимиз санъатига, созандаларимиз маҳоратига тасаннолар айтишди.

Б. МАНСУРОВ

«КАЮМАРС АВЛОДЛАРИ»

Янги томоша

Таниқли шоир Азим Суюн ва Суҳбат Абдулланинг «Эзгулик ва ёвузлик ёхуд Каюмарс авлодлари» эртак пьесалари бир неча йилдан буён А. Мажидий номидаги Каттақўрғон драма театри саҳнасига файз киритиб келаётир.

Яқинда Ўзбекистон телевидениесининг бир гуруҳ ижодкорлари (режиссёрлар — Шуҳрат Хўжаев, Эргаш Нормуродов, тасвирчи — Алишер Усмонов) «Каюмарс авлодлари» спектакли асосида янги видеофилмни суратга олдилар. Каттақўрғон шаҳри атрофида тасвирга олинган бу телетомошадаги асосий ролларни каттақўрғонлик санъаткорлардан Қилич Иброҳимов, Даврон Қодиров, Қундузой Ўсарова, Искандар Султонов, Ойдин Жалилова ҳамда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Абдуғани Абдураззоқов ижро этишди.

Абдуазиз ҲОШИМОВ

Ҳордиқ

С. МАХҲАМОВ олган сурат-лавҳа.

Куюнчак газетхонлардан хатлар

СУВ БЎЙИДАГИ ЯЛАНҒОЧ БОЛАЛАР

Луғатимизда «аврат» деган сўз бор. Бу бизни бошқа диндаги одамлардан ажратиб турадиган сўздир. «Авратингни беркит», дейишса, беихтиёр қизариб кетамиз, авратимизни бошқалар назаридан пинҳон сақлай олмаганимиздан хижолатга тушамиз.

Хўш, «аврат» нима ўзи?

Эркак киши учун тиззасидан юқориси, киндигидан пасти, аёллар учун эса тўпигидан юқориси аврат ҳисобланади. Демак, аврат деганда, энг аввало, ҳаёни тушуниш керак. Мўмин-мусулмон кишига зеб берадиган энг инсоний хусусият ҳам, бизнингча, ҳаё, ибодир.

Баъзан ариқ-дарё бўйларида 10-12 яшар болаларнинг чўмилиб, қипялонғоч ўтиришганини кўриб қоламиз. Ўша болалар ҳозирдан уятни билишмаса, балоғатга етганда ҳам ҳаёли бўлолмайдилар. Чингиз Айтматов «Катта аҳмоқ ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, балки кичик аҳмоқ улғайиб, катта аҳмоққа айланади», деганида ҳақ эди. Халқимиз «Номусни ёшликдан сақла», деб бежиз айтмаган.

Мусулмон халқларида ҳатто ҳаммомда ҳам авратни лунги билан беркитиб ўтириш одати бор. Ўрусия шаҳарларида эса, бир дўстимнинг айтишича, труси билан ҳаммомга киришга рухсат беришмас экан. Афтидан, у томонларда ҳаммом — ялонғочлар маскани деган ақида онгга маҳкам ўрнашганга ўхшайди. Шундай бўлса-да, улар сув ёқасида ялонғоч ўтиришни ўзларига эп кўришмайди. Бир ўрис аёл боласи катта ариқда трусисиз чўмилаётгани учун қўлига хивчин олиб, уни қувиб юрганини ўз кўзимиз билан кўрганмиз.

Биз ҳаёли, иболи бир миллат бўла туриб, сув бўйида ялонғоч ўтирган болаларни ҳозирдан тартибга чақирмасак, бу ҳоллар эртага болаларимиз учун одатга айланади. «Қилиқ эксанг одат ўрасан, одат эксанг — феъл-атвор» дейишгани сабаби шунда.

Бобомиз Улуғбек «Одамни ҳайвондан ажратиб турган нарса, бу — одамнинг вақти-вақти билан юлдузли осмонга боқиб, ўй суришидир», деб таъкидлаганлар. Навоий бобомиз эса «Тил айлади одамни ҳайвондин жудо» деганлар. Бизнингча, одамзотнинг инсонийлигини белгилайдиган яна бир фазилат ҳаё-ибодир. Бас, шундай экан, келинг, оила йилида хонадонларимизда ибо ва ҳаё ҳақида кўпроқ суҳбат қурайлик, фарзандларимизни одобли ва андишали қилиб тарбиялашга интилайлик.

Норбой ЖИЯНОВ,
Намоз ҚАРШИЕВ

МАЪНАВИЙ ЕТУКЛИК — ҲАЁТИЙ ЭҲТИЁЖ

Бугунги кунда Ўзбекистонда маънавий масалаларнинг долзарб муаммоларини тадқиқ этишга тамомила янгича услублар асосида ёндошиш даври бошланди. Бу даврнинг асосий хусусияти илгари тадқиқ этилган фикр ва ҳодисалар моҳиятини мутлақо янгича мушоҳада этиш билан тавсифланади. Зеро, замонамиз олимларига ҳақиқатни аниқлашдек масъулиятли ва муҳим вазифани тазйиқ ва назоратларсиз, холисона, «мумкин» ёхуд «мумкин эмас» деган чеклашларсиз бажариш имкониятини яратди. Бундай шароитда файласуф тадқиқотчилар томонидан маънавий меросни янгитдан таҳлил этиш зарурияти юзага келди. Чунки маънавий меросни қайтадан ўрганиш тадқиқотларнинг тадқиқий кучини бойитиш, эскирган ва ҳозирги замон талабларига жавоб бермайдиган услуб ва баҳолардан қутилиш имконини яратади.

Жумладан, Президентимиз И.А.Каримов ўзининг кўп нутқларида мустақиллик маънавиятини яратишда, миллийлик ва ватанпарварликни тарбиялаш — тарихни, ўтмиш маданиятимиз бойликларини, Шарқ халқлари маънавий меросини ўрганиш муҳим аҳамият касб этишини бир неча бор таъкидлаб ўтди, маданий меросни ўзлаштиришнинг ҳозирги кун учун муҳим ролини кўрсатиб берди.

Шу муносабат билан ўтмиш маданиятимиз, қадриятларимизни чуқур ўзлаштириш, уларни маънавий ҳаётимизнинг мустаҳкам пойдевори деб билган ҳолда, келажакдаги мақсадларимизни белгилаш ва асослаш, жамият тараққиётининг бош йўналишларини аниқлаштиришда ўз ҳиссасини қўшиш муҳим аҳамият касб этади. Бунда халқимизнинг ижтимоий-фалсафий фикрлари тарихини ёритишга эътиборни қаратиш, айниқса, уни синфийлик, партиявийлик мезонлари билан эмас, балки умумбашарий маданият тараққиёти мезонлари асосида таҳлил қилиш ва холисона баҳолаш ниҳоятда зарур.

Халқимизнинг маданий қадриятлари, маънавий мероси минг йиллар мобайнида Шарқ халқлари учун қудратли маънавият манбаи бўлиб хизмат қилган. Узоқ давом этган тазйиқларга қарамай, Ўзбекистон халқи авлоддан авлодга ўтиб келган ўз тарихий ва маданий қадриятларини ҳамда ўзига хос анъаналарини сақлаб қолишга муваффақ бўлди.

Мустақиллигимизнинг дастлабки кунлариданоқ аждодларимиз томонидан кўп асрлар мобайнида яратиб келинган ғоят улкан бебаҳо маънавий ва маданий меросни тиклаш давлат сиёсати даражасига кўтарилган, ниҳоятда муҳим вазифа бўлиб қолди.

Шундай экан, маънавий қадриятларни тиклаш, миллий ўзликни англашнинг ўсиши халқнинг маънавий сарчашмаларига, унинг илдизларига қайтишдан иборат узвий, табиий жараёндир. Бинобарин, маънавият етуклиги мустақиллик ва бунёдкорлик манбаидир. Мустақиллик халқимизнинг маданий маънавий тараққиётига кенг йўл очиб берди. Ўзбекистонда ҳозирги кунда маданий меросимизга алоҳида эътибор қаратилмоқда, жуда кўп илмий, бадиий, тарихий, фалсафий асарлар, қадимий қўлёзмалар кетма-кет нашр қилиниб турибди. Нодир тарихий ёдгорликларни сақлаш ва таъмирлаш ишлари бошлаб юборилди.

Халқимиз даҳоси билан яратилган ва ғайриқонуний равишда жумҳуриятдан ташқарига олиб кетилган миллий бойликлар — санъат асарлари, қимматли қўлёзмаларни излаб топиш, уларни Ўзбекистонга қайтариш чора-тадбирлари кўрилаяпти.

Жумҳуриятимизда илм-фан, маданият, халқ таълими, маориф, адабиёт ва санъатни ривожлантириш, Ўзбекистон обидаларни таъмирлаш, аслига келтириш, қарийб унутилаётган халқ ҳунармандчилигини тиклаш масалалари бўйича Президент фармонлари эълон қилинди.

Шунингдек, бугунги кунда ўзбек халқининг бир неча минг йиллик ижтимоий ҳаёти тарихига оид дарсликлар яратилмоқда. Турон халқининг кечмиш тарихи ва ҳаётини ўзида мукаммал акс эттирган асарларнинг ўзбек тилида илк бор нашр этилаётганлиги фикримиз далилидир. Масалан, Шарафиддин Али Яздийнинг «Зафарнома», Гулбаданбегимнинг «Ҳумоюннома» каби китоблари кўҳна тарихимиз тўғрисида маълумотлар беради. Шу жумладан, Абу Тоҳир хожа Самарқандий қаламига мансуб «Самария», Наршахийнинг «Бухоро тарихи», Муҳаммад Юсуф Баёнийнинг «Шажараи Хоразмшоҳий», Исҳоқхон Жунайдуллаҳўжа ўғли Ибратнинг «Фарғона тарихи» номли нодир китобларидан тарихий ҳақиқатни билиб олмоқдамиз.

Эндиликда ўтмишимизнинг кўпгина саҳифалари ҳужжатлар, қўлёзма материаллари, биринчи манбалар асосида ёритилмоқда. Тарихий ҳақиқатлар асл манбалар асосида тикланмоқда.

Қатағон йилларида қатъиян ман этилган Абдурауф Фитратнинг «Ҳинд сайёҳининг қиссаси», «Туркистонда руслар», «Қиёмат» номли асарлари ва кўплаб шеърлари, Абдулҳамид Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романи, «Ёрқиной» номли драматик асари, «Халқ», «Бузилган ўлкага» ва бошқа кўплаб шеърлари, Усмон Носир ва Абдулла Қодирий асарлари ҳозирги мустақиллик даврида халқимиз қўлдан қўймай ўқиб ўрганадиган асарлардан бўлиб қолди.

Жамиятимизда рўй бераётган маънавий юксалиш, инсоннинг ахлоқий, ғоявий, сиёсий камолоти мамлакатимизда амалга оширилаётган миллий-маданий тикланиш, миллий уйғониш жараёнлари билан узвий боғлиқликдадир.

Миллий маданият ва қадриятларнинг мазмун-моҳиятини билиш, уларга эътиқод қўйиш ёш авлодда инсонпарварлик туйғусини шакллантиради, Ватан бахт-саодати ва миллий истиқлолимиз йўлида фидокорона меҳнат қилишга, комил инсон бўлиб вояга етишга ундайди. «Мустақиллик Ўзбекистоннинг куч-қудрати манбаи, — деб таъкидлаганди И.А.Каримовнинг «Истиқлол ва маънавият» номли рисоласида, — халқимизнинг умуминсоний қадриятларга содиқлигидир. Халқимиз адолат, тенглик, аҳил қўшничилик ва инсонпарварликнинг нозик куртакларини асрлар оша асраб-авайлаб келмоқда. Ўзбекистонни янгилашнинг олий мақсади ана шу анъаналарни қайта тиклаш, уларга янги мазмун бағишлаш, заминимизда тинчлик ва демократия, фаровонлик, маданият, виждон эркинлиги ва ҳар бир кишини камол топтиришга эришиш учун зарур шарт-шароит яратишдир».

Гулноза РЎЗМАТОВА,
ТошДУ аспиранти

«ТЕМУРМАЛИКНОМА»НИНГ ЯНГИ САҲИФАСИ

Муносабат

Туронзамин Мағрибу Машриқда буюк олимлар, аллома шоирлар ўлкаси, шу билан бирга, Тумарис, Спитамен, Темур Малик, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур, Алимқул додхо, Мадаминбек каби улуғ лашкарбошилар ватани сифатида ҳам маълум ва машҳур. Биз илм ва қалам қудрати ила жаҳонни забт этган аждодларимиз мероси билан қанчалик фахрлансак, қўлида шамшир ила Турон эркини ва истиқлолини ҳимоя қилган қаҳрамон боболаримиз жасорати билан ҳам шунчалик ифтихор қиламиз. Зеро, уларнинг сўнмас шон-шавкатлари ва ўлмас хотиралари бизга давлатимиз мустақиллигини, юртимизнинг ҳар қарич тупроғини кўз қорачиғидек авайлаб-асрашга ва ҳимоя қилишга даъват этади.

Шарқ муаррихларидан бири XVIII асрда яшаб ўтган жасур бобокалонимиз Темур Малик ҳақида «Агар Рустам тирик бўлганда, унга навкар бўларди», деб ёзганди. Дарҳақиқат, қаҳрамон лашкарбошининг номи ўрта асрлардаёқ тилларда достон бўлган эди. Тарағай Баҳодир 1336 йил баҳорида таваллуд топган ўғлига Темур деб исм қўяр экан, унинг Темур Малик янглиғ эрксевар ва ватанпарвар саркарда бўлиб улғайишини, Туроннинг қадимги шон-шавкатини тиклашни орзу қилган бўлса, ажаб эмас.

Темур Малик ҳақида Жувайний, Рашидиддин, Мирхонд, Хондамир, Абулғози каби муаррихлар ҳам фахр ва ғурур билан ёзишган. Можор олими Вамбери унинг жасоратига таҳсинлар айтган. Темур Маликнинг қаҳрамонона курашлари замонавий ўзбек адибларини кўп йиллардан буён турли жанрларда асарлар яратишга илҳомлантирмоқда. Устоз адиб Миркарим Осимнинг «Темур Малик» ҳикояси, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Мирмуҳсиннинг «Хўжанд қалъаси» тарихий романи, ёзувчи Шойим Бўтаевнинг «Оққан дарё оқаверади» қиссаси, шоир Шукур Қурбоннинг «Темур Малик» достони шулар жумласидандир. Бу асарлар ўз вақтида китобхонлар томонидан илиқ кутиб олинган, айримлари қайта-қайта чоп этилган.

Яқинда ўзбек «Темурмаликнома»сининг янги саҳифаси ёзилди. Ўзбекистон радиосининг адабиёт таҳририяти тавсиясига кўра: таниқли режиссёр Муҳамаджон Сўфихўжаев ёш ёзувчи Ғулом Каримнинг «Турон қоплони» тарихий драмасини радиотеатр учун саҳналаштирди. Бош қаҳрамон — Темур Малик ролини Ҳамза театрининг актёри Рустам Каримов маҳорат билан ижро этди. Ўзбекистон халқ артисти Теша Мўминов мўғул саркардаси Сақту Нуён, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Ғайбулла Ҳожиев ва артист Ҳайитали Низомиддинов Қамчибек ва Арслонбек мингбошилар образини яратишди.

Радиоасар, умуман олганда, ўша давр манзарасини тингловчи кўз олдида ҳаққоний ва ишонарли тарзда гавдалантира олган. Темур Малик бутун мамлакат ва ўзи ҳоким бўлган Хўжанд вилояти устига хавфу хатар қуюн каби яқинлашиб келаётганида кучли мудофаани ташкил қилиш учун халқ мададига суянишни лозим кўради. Энг оғир дамларда ҳам сафдошлари ва халқ вакиллари ўз сардорларига ишонч ва муҳаббат билан қарашади. Темур Малик сон жиҳатидан кўп душманга зарба бериш учун Хўжанд шаҳрининг табиий жойлашишидан ҳам усталик билан фойдаланади. Жанговар кема ва қайиқлар ясаттириб, дарё орқали ёвнинг қирғоғидаги қароргоҳига қирон солади. Унинг мислсиз жасоратини ҳатто душманлар ҳам эътироф этишга мажбур бўлишади. Темур Малик қўрқоқ Хоразмшоҳ Султон Муҳаммад ўз мамлакати ва лашкарини ташлаб қочгани ҳақидаги нохуш хабар етиб келганида ҳам курашдан воз кечмайди. Қалтис вазиятда Туроннинг асл ўғлони сифатида майдонга чиқади. «Хуббил Ватани иймонимдан» — деб хитоб қилади ва ўз жангчиларига қарата дейди: — Қиличимни фақат ўша иймонсиз султон хизмати учун кўтариб юрганимда эди, энди унга ҳожат қолмади, деб синдириб ташлаган бўлардим. Аммо ҳали Ватан озодлиги учун муқаддас кураш давом этаётган экан, қилични синдириб, жангдан воз кечмоқ номардликдир».

Табиийки, асар айрим камчиликлардан ҳам холи эмас. Баъзи иштирокчилар, масалан, Шодимулк образида маромига етмаган жиҳатлар бор. Шунингдек, ватанпарвар кучлар ва хоинлар ўртасидаги зиддият етарли даражада кескинлаштирилмаган. Бу танқидий фикр-мулоҳазаларимиз актёрлар ижросига эмас, кўпроқ асар матнига тааллуқлидир. Шунга қарамай, бирламчи тарихий манбаларни чуқур ўрганиш асосида ёзилган бу радиопиеса қатор фазилатларга ҳам эгаки, улар мавжуд нуқсонларни ювиб кетади, деб ўйлаймиз.

Биз режиссёр М. Сўфихўжаев асарни саҳналаштириш учун бор тажрибаси ва маҳоратини ишга солиб қаттиқ меҳнат қилганини таъкидлаб ўтишни зарур ҳисоблаймиз. Яқинда эллик ёшини нишонлаган Муҳаммаджоннинг фаолиятида ижодий камолот палласи бошланди, деб айтсак, хато бўлмас. У сўнгги йилларда саҳналаштирган асарлар орасида тарихий радиопиесалар салмоқли ўрин эгаллайди. Жумладан, соҳибқирон Амир Темурга бағишланган, турли муаллифлар қаламига мансуб учта радиопиесаси радионинг олтин фондидан мустаҳкам жой олиб, қайта-қайта эфир тўлқинларига узатилмоқда. М. Сўфихўжаев ҳар бир асарга унинг руҳидан келиб чиқиб, ўзгача услуб билан ёндошади, жанг манзаралари, лирик саҳналарни тингловчи кўз олдида жонлантириш учун мос мусиқа ва овозларни танлайди.

«Турон қоплони» радиопесасининг яратилиши, албатта, баҳодир бобокалонимиз қутлуғ хотирасига биз, авлодларнинг боқий эҳтиромимиз рамзидир. Ишончимиз комилки, бу янги радиоасар буюк аждодларимизга бағишланган мавжуд асарлар орасидан муносиб ўрин олади, ёш авлодни эрксеварлик ва ватанпарварлик руҳида тарбиялашга хизмат қилади.

Жалил ҲАЗРАТҚУЛОВ,
Равшан ЖОМОНОВ,
филология фанлари номзодлари

Шахсий мулоҳаза

ЎТДА ЁНМАС, СУВДА ЧЎКМАС МЕРОС

Ўтган йили юртбошимиз ўрта ва олий таълимни такомиллаштириш масалаларига бағишланган қатор йиғилишларда ҳамда Таълим ҳақидаги қонун ва кадрлар тайёрлаш миллий дастури қабул қилинишидан аввал Олий Мажлиснинг тўққизинчи сессиясида сўзлаган нутқларида барчамизнинг олдимизга катта вазифаларни қўйди. Энди ҳамма гап ана шу вазифаларни ҳаётга қандай татбиқ қилишимизга боғлиқ. Чунки биз таълим тизимини ислоҳ қилиш хусусида анча йилдан бери гапириб келамиз-у, аммо, очиғини айтганда, шу пайтга қадар бу борада катта ютуқларга эриша олганимиз йўқ. Бунинг ўзига хос объектив ва субъектив сабаблари бор. Биз ислоҳотга тўсиқ бўлаётган ана шу сабабларни аниқлаб, илдизларини таг-томири билан суғуриб ташламас эканмиз, кутилган натижаларни қўлга кирита олмаймиз.

Мен ислоҳот деганда, мавжуд тизимнинг у ер-бу ерини шунчаки таъмирлаб қўйишни эмас, балки уни тўлиқ қайта қуришни тушунаман. Агар биз ватанимиз келажагини энг замонавий технология ва жаҳон андозаларига мос келувчи маҳсулотлар орқали кўришни истасак, ҳар қандай таълим тизимида асосий мезон билим бўлмоғи, ўқувчи ёки талабага қўйиладиган ҳар бир баҳо унинг ҳақиқий билимини ифода этмоғи керак. Аксинча, яна илтимосларга, таниш-билишчиликка йўл қўйсак, мансабимиздан фойдаланиб, телефон орқали иш битиришда давом этаверсак, фарзандларимизни саводсиз қилиб қўямиз. Бир сўз билан айтганда, ўқитувчи- домлалар ҳам, ота-оналар ҳам ўқувчи ҳамда талабалар билимини баҳолаш масаласида ўз психологияларини тамоман ўзгартиришларини бугунги кун тақозо этади. Бунинг учун синов ва имтиҳонларни бутунлай компютерлар зиммасига юклатиш зарур. Уларни тест усулида ўтказиш бунинг асосий гаровидир.

Мана, тўрт йилдирки, олий ўқув юртларига кириш имтиҳонлари тест йўли билан олинмоқда ва у йилдан-йилга такомиллашиб бормоқда. Лекин ҳали бу борада қилишимиз лозим бўлган ишлар ҳам бор. Назаримда, олий ўқув юртларига кириш имтиҳонлари билан ўрта мактабларни битириш имтиҳонлари орасида тафовут ҳозирча жуда катта. Бу эса талаба бўлишни орзу қилган ўқувчилар учун бирмунча қийинчиликлар туғдиради. Менимча, битириш ва кириш имтиҳонларида бир хил тестлардан фойдаланилса, мақсадга мувофиқ бўлур эди. Чунки бу, биринчидан, болаларимизнинг вақтини тежашга олиб келса, иккинчидан, уларнинг аниқ йўналиш бўйича ҳаракат қилишларига имкон яратади, учинчидан, таълим тизимида узвийликни таъминлайди. Шунинг учун тест маркази ишини янада жонлантириш жоиз. Тошкентда республика Бош тест марказини, вилоят ва туманларда эса унинг бўлимларини ташкил этиш, улар тўла компютерлаштирилиши ҳамда йил давомида узлуксиз фаолият кўрсатиши лозим. Шундай қилинса, республикамизнинг қайси шаҳар-қишлоғида яшашидан қатъий назар, олий ўқув юртига кирмоқчи бўлган барча йигит-қизлар ана шу марказларда хоҳлаган пайтларида ўз билимларини синаб кўриш имкониятига эга бўладилар.

Ҳозир республика тест марказининг фанлар бўйича саволлар банкининг ҳажми уч мингга бориб қолди. Яна икки-уч йилдан кейин уларнинг сони беш мингга етади. Бизнингча, ҳар бир фандан шунчадан тест саволи етарли. Кейинчалик улар ҳар бир фан бўйича алоҳида китобча қилиб чиқарилса ва сотувга қўйилса, нур устига нур бўлурди. Беш мингга яқин саволдан компютерларнинг ўзи ҳар бири 36 тадан қилиб, минглаб вариантлар тузиши мумкин. Бу эса бўлғуси талабага ўз билимини олдиндан ҳар томонлама синаб кўриши учун шароит яратгани натижасида ўз камчиликларини билиб олади. Кейинги гал у ёки бу фан бўйича нималарга, қайси мавзуга кўпроқ эътибор бериши кераклиги тўғрисида бош қотиради. Демак, ўз устида ишлай бошлайди. Муваффақиятга эришган сари ўқишга бўлган қизиқиши ортиб боради.

Тест ўтказиш бўйича барча юмушларни компютерлар зиммасига юклатишнинг энг муҳим афзаллиги шундаки, компютер таниш-билишчилик қилмайди, илтимосга кўнмайди, халқ орасида турли-туман «миш-миш»ларнинг тарқалишига чек қўяди. Бу ёшларимиз маънавиятининг шаклланишига ижобий ҳисса бўлиб қўшилади. Улар онгида мамлакатимизда ҳуқуқий ва демократик давлат қурилаётганлигига, бу давлатда қонун устиворлиги таъминланишига катта ишонч уйғотади. Масаланинг иқтисодий томони ҳам бор. Тест бланкаларига кетадиган қоғоз, уларни вилоятларга олиб бориш ва яна Тошкентга қайтариб олиб келиш учун кетадиган вақт, бланкаларни ва тест натижаларини босишга, яна вилоятларга тарқатишга кетадиган сарф-харажатлар тежалади. Бундан ташқари, компютерларни бошқариш ҳам қулай, ҳам арзонга тушади. Яна бир фойдали жиҳати — фарзандларимиз компютерлар билан тезроқ ошно бўладилар.

Маълумки, 1997 йилдан бошлаб олий билимгоҳларга давлат ажратадиган грантлар сони баробарида контракт асосида талабалар қабул қилиш ҳуқуқи берилди. Бу жуда улуғ иш бўлди. Бир томондан талабалар сони икки ҳисса ортган бўлса, иккинчи томондан олий билимгоҳларда ишлаётган қанчадан-қанча профессор-ўқитувчилар штат қисқарувидан сақлаб қолинди. Билимгоҳларнинг молиявий аҳволи, ўқитувчиларнинг моддий таъминоти бироз яхшиланди. Жиҳозлар сотиб олиш, биноларни таъмирлаш ишлари жонланди. Лекин мени бошқа бир нарса ўйлантириб келаётган эди. Ўтган йили айрим олий ўқув юртларида контракт деб 48—50 балл тўплаган абитуриентлар ҳам талабаликка қабул қилинган эдилар. Бизнинг университетда грант бўйича, янглишмасам, 185 баллдан кам олган абитуриентлар талабалар сафига ўтолмай қолдилар. Контракт бўйича қабул қилинганлар учун эса энг қуйи кўрсаткич 94 балл бўлди. Ахир, 94 билан 185 балл орасида катта фарқ бор-ку!

Хайриятки, бу йил ушбу хатонинг олди олинди. Энди контракт бўйича ўқишга кирадиганлар ҳам бошқалар қатори танловдан ўтадиган бўлдилар. Шу ўринда менинг яна бир таклифим бор. Кўпгина хорижий давлатларда қўлланилганидек, бизда ҳам олий билимгоҳларга кириб ўқишни истовчилар учун имтиёзли, яъни кам фоизли давлат кредитларини беришни ташкил қилиш керак. Кредитлар 15—20 йилда тўланиши лозим. Бу орада талаба ўқишни битириб, ўзини иқтисодий жиҳатдан ўнглаб олади ва олган кредитини бемалол қайтариш имконига эга бўлади. Қарзни ўзи тўлайдиган бўлгани учун унинг ўқишга муносабати ҳам ўзгаради. Иложи борича, чуқурроқ билим олишга интилади. Ҳарқалай, ота-онасининг чўнтагидан ёки бирор фирма ҳисобидан кетадиган маблағга нисбатан ўз ҳалол пешона тери билан топган пулнинг қадри бошқачароқ бўлади.

Ҳеч кимга сир эмас, ишлаб чиқаришда брак маҳсулот тайёрлаган ишчига жарима солинади ёки мукофотдан маҳрум қилинади. Лекин ўқитувчи билими икки баҳога лойиқ ўқувчига беш баҳо қўйса ҳам, ҳеч ким унинг мушугини пишт демайди. Бу билан мен устозлик шаънига доғ тушираётган ўқитувчиларга ҳам жарима солиш йўлга қўйилсин, демоқчи эмасман. Балки ўқитувчи ҳар қандай ҳолатда ҳам ўқувчи билимини холис баҳолаши шартлигини эслатмоқчиман, холос. Тўғри, баъзан бу ишнинг уддасидан чиқиш осон кечмайди. Кўп икки қўядиган талабчан ўқитувчига «Сен болалар билан ишлашни билмайсан», деб таъна қилувчилар ҳам топилади. Қолаверса, баҳо нисбий нарса. У ўқитувчининг малакасига, тажрибасига, ҳатто кайфиятига ҳам боғлиқ. Шундай экан, яна компютернинг афзаллиги эътиборни ўзига тортади. Негаки, у ҳис-ҳаяжонга берилмайди, юз-хотирчилик қилмайди. Бир сўз билан айтганда, юқори малакали ва энг адолатли ўқитувчи вазифасини бажара олади. Имтиҳон олиш компютер зиммасига юкланса, биз ўқитувчини беҳуда асабийлашишлардан, ортиқча гап-сўзлардан асраймиз. Айни чоғда, ҳамма савол-жавобни компютер зиммасига юклаб, болани «соқов» қилиб қўймаслигимиз ҳам керак. Бунинг учун дарс ўтиш усулини ўзгартиришимиз, яъни сабоқ бериш жараёнида фақат ўзимиз гапириб, болани тинглашга мажбур қилмасдан, кўпроқ уни сўзлатишимиз, эркин фикрлашга ўргатишимиз, нотиқлик санъатидан хабардор қилиб боришимиз даркор. Бу жуда ҳам муҳим масала! Ғарб мамлакатларидаги болаларга савол берилса, улар булбулдек «сайрашларини» кўп кўрганмиз. Бизда-чи? Мактаб ўқувчилари у ёқда турсин, кўпчилик олий билимгоҳлар талабалари ҳам равон гапиролмайдилар. Бу масалага ўқитувчилар билан бир қаторда ота-оналар ҳам катта эътибор қаратишлари ўринлидир.

— Оҳ, қандай мазза.

С. МАҲКАМОВ суратга олган

Хулоса қилиб айтганда, агар биз ўқувчи ва талаба билимини баҳолашда ягона ўлчов билим бўлишига эришолсак, битирувчи синфларда, олий билимгоҳ аудиторияларида фақат билимдон ёшлар ўтиради. Бу, бир томондан, келажакда барча раҳбарлик лавозимларига ҳар томонлама етук, замонавий техника билан «сенлашиб» гаплаша оладиган юксак малакали ёшлар келишини таъминланса, иккинчи томондан, бугунги иқтисодий қийинчиликлар даврида давлат маблағини бекорга сарф қилишнинг олдини олади. майли, юқори синфларда 30—40 тадан эмас, 10—15 тадан бола ўқисин, улар келажакда мамлакатимизга катта фойда келтирадилар. Президентимиз ҳам бекорга «Умид» жамғармасини ташкил қилгани йўқ. Мақсад иқтидорли ёшларга кенгроқ йўл очиб бериш, уларнинг жаҳон андозалари даражасида билим олишларини таъминлашдан иборатдир.

Халқимиз жуда болажон халқ. Ҳаммамиз ҳам ўз фарзандларимиз келажакда илмли, маданиятли, баркамол инсон бўлиб етишишини орзу қиламиз. Аммо орзуларимизнинг амалга ошиши учун астойдил ҳаракат қилмаймиз. Дангиллама тўйлар қиламиз, катта маъракалар ўтказамиз, ҳашаматли иморатлар қурамиз, лекин болаларимизнинг янада чуқурроқ билим олишлари учун, қўшимча дарс олишларига кетадиган харажатларни-ку, қўя турайлик, баъзан энг зарур ўқув қуроллари ва китоблар учун ҳам пулни қизғанамиз. Ҳолбуки, чет элларда фарзанд туғилиши билан ота-онаси унинг ўқишига пул тўплай бошлайди. Биз эса латта-путта, мол-дунё йиғамиз. Ахир, болаларимиз илмли, ҳунарли бўлсалар, мол-дунёни кейинчалик ўзлари ҳам топишлари мумкин-ку. «Давлат»нинг «лати» бор дейишади, илм эса, ўтда ёнмайди, сувда чўкмайди. У буюк хазина! Келинг, биз фарзандларимизга ана шу хазинани мерос қолдирайлик!

Носир ЗОКИРОВ,
Тошкент Давлат иқтисодиёт университетининг доценти

Матбуотимиз тарихидан

«МАОРИФ»ДАН ЙЎҒРИЛГАН ЗИЁ

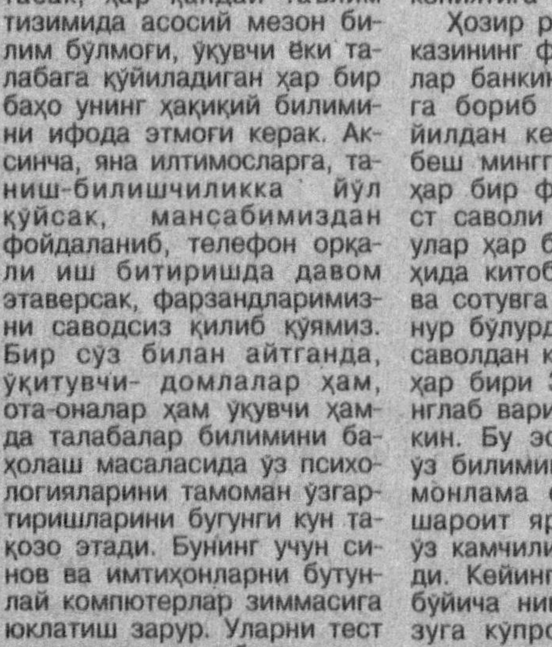

Давлат РИЗАЕВ

Туркистонда инқилоб деб аталмиш хунрезликлардан олдин ҳам ва сўнг ҳам халқ болаларига зиё тарқатиш, уларни маориф нурларидан баҳраманд этиш, шу йўл билан миллий маданиятимиз ва маънавиятимизни такомиллаштириш мақсадида газета ва журналлар чоп этила бошланди.

Бу нашр афкорлари халқ болаларига савдо ўргатиш ва таълим беришнинг услубиятини такомиллаштирувчи муаллимлар учун аталган эди. Халқ таълимини ривожлантириш ва саводхонликни ўстиришни кўзлаб Халқ таълими комиссарлиги томонидан 1918 йилнинг 1 декабридан бошлаб «Маориф» исмида махсус журнал нашр этила бошланди. Ушбу журналнинг мақсад ва вазифалари, мавзу доираси ва руҳияти хусусида йирик ёзувчи ва таниқли журналист Зиё Саиднинг қуйидаги айтган гаплари мухтасар ҳақиқатдир:

«Маориф». Бунинг биринчи сони 1918 йил, биринчи декабрда, Тошкандда янги таъсис қилинғон Туркистон Шўролар жумҳуриятининг Маориф камиссарлиги томонидан чиқарилди ҳам шу камиссарликнинг нашри афкори бўлиб, ҳафтада бир тафкир торқотилди. Ёзилиши ўрта имлода, шева тили тоторчороқ».

Журналнинг биринчи сони ҳақида гапирар экан, журналист шу сонда босилган мақола ҳақида мисоллар билан дейди: **«Ўлкада бўлғон муаллимларнинг ҳаммасиға мактаб, тарбия қилуб ва ўқутуб турғон вақтда учрамоғи мумкин бўлғон ҳар хил мушкил саволларға мукаммал ва тўла бир» илм алтарбия кутубхонаси»да бўлган миқдорида жавоблар беруб, мактаб тарбия қилмоқ хизматини осонлашдирмак ва енгиллашдурмакдур. Шунинг учун Маориф камисарлиғи ҳузуридаги «Турк шуъбаси» ҳамма муаллимларға ўзларига учраган ва йўлуққон ҳар хил қийин саволларни ёзуб турмоқларини таклиф қилодур. «Маориф» журнали ҳар ҳафтада чиқуб, муаллимларнинг ҳамма саволлариға ўз вақтида керакли жавобларни еткуруб ва ёзуб турадур...»**

Журнал дастлабки сонларидан бошлабоқ ўзининг йўлини топиб олишга интилиб, таълим-тарбияга, маориф ишларига доир анча қизиқарли материаллар бериб борди. Журнал савиясини кўтариш, халқ таълимининг долзарб муаммолари ечимини яхшилаш мақсадида унинг атрофига даврнинг таниқли педагог, ёзувчи, маданият ходимлари, маърифатпарварларни тортди.

Журнал саҳифаларида Содиқ Абдусатторуф, Нуриддин Сайфулмулукуф, Абдулла Авлоний, Лутфий, Мунаввар қори ва Мўминжон Муҳаммаджонуф кабиларнинг таълим-тарбияга доир мақолалари босилиб турди.

Ушбу журнал бор-йўғи олти сон чиққан эди. У 1919 йилнинг апрелидан эътиборан чиқишдан тўхтаган. Сабаби, маориф комиссарлиги унинг мунтазам чиқиб туришига молиявий кўмак беролмаган эди.

Шундай қилиб, 20-йилларнинг бошларига келганда Туркистон Халқ таълими комиссарлиги мазкур журналнинг чиқмай қолганлиги ва таълим-тизимида оқсоқлик кучаётганлиги боисидан, айтиш жоиз бўлса, мазкур журналнинг давоми сифатида 1922 йилнинг сентябридан эътиборан «Билим ўчоғи» исмида янги журнал чиқара бошлади.

«Билим ўчоғи»нинг бош муҳаррири таниқли журналист ва маорифчи Усмонхон Эшонхўжаев эди. Журналнинг мақсади, Зиё Саиднинг хабар беришича, у **«Билим ва адабиёт эрларининг фикр таркатувчиси бўлиб, кўпинча мактаб, ўқиш-ўқитиш ва таълим-тарбияга оид нарсалардан баҳс этади».**

Журнал саҳифаларида Шокиржон Раҳимий, Неъмат Ҳаким, Евгений Поливанов, Аҳмад Шукурий, Ғози Юнус, Саид Али Хўжа, Усмонхон, Тинчурин, Абдураҳмон Саъдий, А. Архангелский, Полуф, Элбек, Черновский, Маннон Рамзи, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Шокир Сулаймон кабилар фаол иштирок этдилар.

«Билим ўчоғи» ўз олдига қўйган мақсади, кўпроқ бадиий адабиёт орқали ёшларни тарбиялаш ва таълим-тарбияни яхшилаш бўлса-да, гарчи атрофига кўзга кўринган муаллифларни тўплай олган эрса-да, Шўро ғояшунослари томонидан унинг фаолияти узоқ давом эттирилмади. Журнал 1923 йилнинг май ойидан чиқарилмай қўйди.

Замон, тафаккур илдамлаб борди. 1925 йилнинг баҳори зиёкорлар учун қувончли келди — шу йилнинг март ойидан эътиборан юқоридаги «Маориф» ва «Билим ўчоғи» журналларининг издоши, давоми сифатида янги номда «Маориф ва ўқитғувчи» дарж этила бошланди. Журнал Ўзбекистон Халқ маорифи комиссарлигининг нашри бўлиб фаолият бошлади.

Журналга биринчи муҳаррир таниқли маориф ташкилотчиси ва катта журналист Давлат Ризаев эди. У ўзининг илмий ва журналистик фаолиятини, бутун куч ва қувватини журнал ишини яхшилашга, унинг нуфузини кўтаришга қаратди. Ўз атрофига йирик педагог олимларни, маданият ва маърифат дарғаларини, ёзувчию журналистларни жалб эта олди.

«Маориф ва ўқитғучи»нинг муваффақиятлари ва такомили хусусида Зиё Саиднинг қуйидаги фикрларини келтирайлик: **«Журнол ойлиқ бўлиб, борғон сори муваффақият қозонмоқда ва кундан кунга такомиллашиб, ўқувчиларни ўзига тортмоқдадир».**

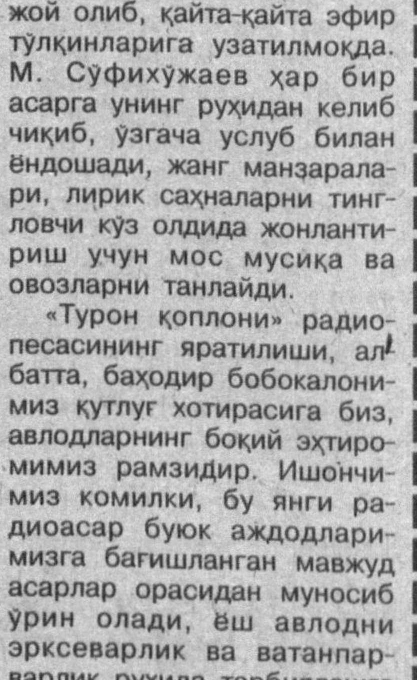

Шокир СУЛАЙМОН

Журнал ўзининг илмий, педагогик, ижтимоий-сиёсий ва тарбиявий соҳалардаги бой ижодий фаолияти, қарийб 22 йиллик умри давомида олам қадар фикр улашди. У жуда кўплаб қалам аскарларини, улкан маорифчиларни, йирик маданият арбобларини етиштириб чиқарди. Унинг бағрида маданиятимиз ва маорифмизнинг Мунаввар қори, Арслон қори, Нуриддин Сайфулмулукуф, Содиқ Абдусатторуф, Абдулла Авлоний, Лутфий, Мўминжон Муҳаммаджонов, Усмонжон Эшонхўжаев, Давлат Ризаев, Маннон Рамзи, Шокир Сулаймон, Элбек, Маҳмуд Судой, Назир Иноятий, Қурбон Берегин, Боту, Отауллохон, Вали Каримов, Акмал Пўлат сингари кўплаб арбоблар қалам сурдилар, ишладилар. Фитрат, Чўлпон, Зиё Саид, Улмас, Н. Раҳимий, Ойбек, Ғайратий, Ғулом Зафарий сингари журналист ва педагоглар фаолият кўрсатдилар ва журнални даврнинг нуфузли нашрларидан бирига айланишида куч сарфладилар.

Хуллас, 80 йиллик тўйи нишонланиш арафасида турган ушбу «Халқ таълими» журналининг сўнгги давр ҳаёти, маорифимиз ислоҳоти билан боғлиқ олиб бораётган ишлари, Миллий дастурнинг ҳаётга жорий этиш борасидаги ҳозирги фаолияти янада қизғин ва сермазмун. Биз зиё булоғи бўлган ушбу журналимиз ва унинг ижодий жамоасига омадлар тилаймиз.

Ҳайдарали УЗОҚОВ,
тарих фанлари доктори

Тоталитар режим зўравонликлари, қатағонлари тўғрисида кўп ёзилди, ёзилмоқда. Бундай зўравонликлар олдида бўйин эгмаган, кишан киймаган мардона шахслар образи озми-кўпми яратилди, яратилмоқда. Лекин, афсус, улар орасида эсда қоладиган, адабиётда воқеа бўладиган, бадиий кашфиёт дейишга лойиқлари оз, жуда оз. Биздаги хоҳ реал шахс, хоҳ бадиий фантазия маҳсули бўлсин, мардона, курашчи қаҳрамонлар образи талқинида стереотиплар асоратидан чиқиб кетолмаслик, китобийлик қусурлари ижодкорларга жиддий панд бермоқда.

Умарали НОРМАТОВ

ГЎЗАЛ ИНСОН МАДҲИ

«Жаҳон адабиёти» журнали япон адиби Уно Коитиронинг «Китлар худоси» ҳикоясини ўзбек ўқувчиларига етказди. Жаҳонга машҳур бу асарни она тилимизда ўқиш нақадар мароқли. Айниқса, ҳикоя хотимаси, қаҳрамонлар қисмати ўқувчини ҳам ларзага солади, ҳам чуқур ўйга толдиради.

Ҳикоя бош қаҳрамони жасур овчи йигит китлар худоси билан ҳаёт-мамот жангида бу қудратли жонзот устидан тантана қилади, айни пайтда шу жангда ўз ҳаётини таҳлика остида қолдиради. Тани-жони дабдала бўлиб кетган бу йигит ўз илтимосига кўра денгиз соҳилида тобут ичида мағлуб китлар худосининг баҳайбат бош суяги ёнида сўнгги кунларини кечирмоқда; бир томондан, тоқат қилиш мумкин бўлмаган оғриқ-азоб, иккинчи томондан, инсон ҳаёти, табиатнинг ажиб гўзал, сирли мўъжизалари сеҳри оғушида ўй-хаёллар гирдобида сузмоқда. Эрта-индин жони узилиши аниқ. Буни ўзи ҳам, ўзгалар ҳам яхши билади. Билгани ҳолда хўжайини аҳдида туради, эртага тўй кунини белгилаб китлар худосини енгиб чиққан бу мажруҳ йигитга гўзалликда тенгги йўқ яккаю ягона қизини никоҳлаб бермоқчи, бутун мол-мулкини, самурай номини мерос қилиб қолдирмоқчи. Самурайлар таомилига кўра агар ажал аёлни никоҳдаги эридан жудо этса, у иккинчи бор турмуш қуриши мумкин эмас; йигит бу ҳур қизни бахтсиз қилишни истамайди; қизга бу гапни дангал айтади. Бироқ қиз отаси каби аҳдида қатъий. Ғурур, самурай қизининг юксак ғурури уни шундай қилишга ундайди. Ана шу ҳаёт-мамот дамларида хотини турмушидаги мудҳиш сирни ошкор этади, ўзини зўрлаган, никоҳсиз туғилган ўғли отасининг номини дангал айтади; йигит бундан титроққа тушади, бироқ барибир ана шу шахсий рақибининг кит билан олишув пайтидаги жасоратига тан беради, бевақт ўлими учун ачинади. Китлар худоси билан мардона олишган ва ҳалок бўлган ўнлаб фидойи жасур гарпунчи дўстлари жасорати бирма-бир унинг кўз олдидан ўтади. Ва ниҳоят, шунча қуролланган ақлли ва қув инсонлар зоти билан басма бас олишган содда ва мағрур китлар худосига тан бериб «сен ҳақиқатдан ҳам жуда гўзалсан!» дея қичқиради. Бу унинг сўнгги нидоси эди. Бу нидога жавобан йигит назарида кит гўё тирилиб, қулоқни кар қилар даражада шундай жавоб қилади: «Аслида, сен гўзалсан, инсон!».

Дидли, кўп китоб кўрган ўқувчи яхши билади: бу воқеалар ҳаётнинг айни нусхаси, кўчирмаси эмас, балким адиб даҳоси кашф этган ҳаётнинг бадиий модели. Асар қаҳрамонларининг олижаноблиги, қатъияти баъзи бировларга «ўзлик»дан кечиш, мутаассиблик бўлиб туюлиши мумкин. Аслида ундай эмас. Япон халқига хос мақсад йўлидаги бирдамлик, юксак эътиқод, қатъият, матонат, ғурур, фидойилик, лабзи ҳалоллик ғоят бетакрор, таъсирчан ифодаланган бу ҳикояни ўқиб туриб иккинчи жаҳон урушида мағлуб бўлган, уруш вайроналари орасидан қад ростлаган халқнинг қисқа бир фурсат ичида табиий бойликлардан деярли маҳрум юртини жаҳоннинг энг юксак, бадавлат мамлакатларидан бири даражасига кўтариш сабабларини, аниқроғи, бунинг маънавий илдизларини топгандай бўласиз. Тўғри, ҳикояда бевосита бунга дахлдор гаплар, ҳатто имо-ишоралар йўқ. Бироқ мутолаа жараёнида шундай қатъиятли, матонатли, ғурури баланд, лабзи ҳалол бошлиқлари, ўғил-қизлари бор халқгина юртини ана шундай юксакликларга кўтара олишини юракдан баралла ҳис этиб турасиз...

Беихтиёр жаҳоннинг яна бир буюк мамлакати санъаткорлари яратган, дунё бўйлаб довруғ қозонган кино асари — «Титаник» ёдга тушади. Улкан кема ҳалокати пайтидаги даҳшат, саросима, юзлаб одамларнинг омон қолиш умидида ўзини ҳар ёққа уришлари; одамлар табиатининг минг бир жилоси-шевалари, денгиз қаърига чўкиб кетаётган, сув юзида қалқиб юрган юзлаб одамлар жасади... Мана шу даҳшатли манзаралар силсиласида секин-аста маънавий юксак, матонатли гўзал инсонлар, аввало икки севишган ёш сиймоси биринчи планга чиқади. Ғоят кескин, тиғиз, таҳликали дамларда бу икки ёшнинг бир-бирига чексиз садоқати, бир-бирини асраш йўлидаги жонбозликлари, шу тиғиз дақиқалардаги севги, садоқат сурури, айни пайтда ўзгалар ғами деб чеккан заҳматлари, ниҳоят севгилиси жонини асраб қолган йигитнинг қиз қўлларига чирмашган ҳолда беозоргина жон таслим этиши, денгиз қаъри томон юзланиши... Булар, бир томондан, афсонавий севги достонларини эслатса, иккинчи томондан, реал ҳаётда бор одамларнинг реал кечмишлари, кечинмалари тарзида ўта ҳаётий, самимий берилади. «Китлар худоси»да бўлгани каби бу асарнинг шу хил персонажлари сиймосида ҳам буюк мамлакат одамларига хос тенгсиз гўзал хислатлар тажассумини кўрасиз.

Биз кейинги йилларда XX аср жаҳон адабиёти ва санъатидаги кўплаб янги йўналиш, оқимларга, жумладан М. Пруст, Ж. Жойс, Ф. Кафка, А. Камю, Г. Маркес сингари буюк сўз усталари бадиий йўлларига, онг оқими, экзистенциализм, абсурд адабиёт, магик реализм тажрибаларига, улар кашф этган шахснинг ўта чигал, сирли-сеҳрли мураккаб руҳий оламига, инсон табиати ва қалбининг янгича таҳлил ва бадиий тадқиқига зўр ҳайрат ва ҳавас билан қараётирмиз. Айни пайтда жаҳон адабиёти ва санъатидаги бошқа бир жозибадор йўналиш — ҳаётдаги нурли жиҳатларни, кучли характерларни, зўр ақл-заковат эгаларини, фидойи гўзал инсонларни тараннум этишдан иборат бебаҳо тажрибаларга эътиборсиз қараётирмиз. Хоҳ тарихий, хоҳ замонавий мавзуда, хилма-хил ижодий тур, жанрларда, ҳатто илмий-фантастика, саргузашт-детектив, комик турларда яратилган сон-саноқсиз қисса, романлар, драма, филмларни эсланг, улардаги аксар қаҳрамонлар одамларда ҳавас уйғотадиган, кўнгилга далда берадиган, кучига куч қўшадиган, ифтихор, ғурур туйғусини қўзғотадиган кучли, гўзал инсонлар мадҳидан иборат. Бу тамойил, айниқса, япон ва америка адабиёти, санъатида жуда кучли. Буни кўриб туриб шундай гўзал, қудратли инсонлар образини берган адиб-санъаткорлари бор халқларгина ижтимоий тараққиётда ҳам буюк мўъжизалар яратишга қодир эканига иқрор бўласиз.

Бу гапларимни ҳамкасб дўстларим тўғри тушунишларини истар эдим. Мен асло бир вақтлар чайналавериб кўпчиликнинг меъдасига тегиб кетган «ижобий қаҳрамон», «курашчан қаҳрамон», «ишбилармон қаҳрамон» масаласини қайта кун тартибига қўйиш, соц. реализм принциплари асосида яратилган «дунёни ўзгартирувчи», «нурли истиқбол» пафоси билан йўғрилган сохта ижобий қаҳрамонлар яратишга даъват этмоқчи эмасман. Шу билан баробар, XX аср жаҳон адабиётининг ҳаёт тўзонлари, чигалликлари гирдобида мураккаб ҳолатга тушиб қолган, ўзлигини йўқотган, беганалашган шахс руҳиятини фавқулодда бир маҳорат билан кашф этган санъат дурдоналари аҳамиятини асло-асло камситмоқчи эмасман; бизда ҳам бу борада айрим изланишлар бўлаётганидан қувонаман, келгусида бу борада жиддий кашфиётлар яратилишига инонаман. Лекин ҳар қанча буюк кашфиётлар яратган бўлмасин, бир хил йўналишдаги миллий адабиёт, барибир, камбағал адабиёт. Хилма-хил бадиий оқимлар, йўналишлар, мактаблари мўл миллий адабиёт бой ва истиқболи порлоқ адабиётдир. Гўзал, кучли инсонлар образи масаласига эътиборни тортишдан мурод — жаҳон адабиёти, қолаверса, ўз миллий адабиётимиз яхши анъаналарини ёдга тушириш, кучли, гўзал инсон образини яратиш буюк миллий адабиётларнинг боқий тамойилларидан, муҳим қонуниятларидан бири эканини эслатиш, бугунги адабиётимизда бу масала қай аҳволда эканига бир қур назар ташлашдан иборат, холос.

Эслаб кўринг, тарихимизнинг «энг кирлик, қора кунлари» қаламга олинган илк етук миллий романимиз «Ўтган кунлар» муаллифининг ижодий жасорати «қора кунлар» даҳшатини бор бўйича кўрсатганлигидагина эмас, балки биринчи галда миллат, эл-юрт ғамида куйиб ёнган Юсуфбек ҳожи, Отабек каби миллатнинг асл фарзандлари образини яратганлигидадир. «Ўтган кунлар»дан бошланган бу қутлуғ анъана тоталитар адабий сиёсат зуғумларига қарамай турли кўринишларда, хусусан, тарихий мавзудаги етук асарларда давом этди. «Навоий», «Алишер Навоий», «Мирзо Улуғбек», «Улуғбек хазинаси», «Юлдузли тунлар», «Авлодлар довони» — ўзбекнинг ўзига ўзлигини кўрсатувчи, ўзбекнинг даҳоси, қадди-бастини жаҳонга кўз-кўз қилувчи маёқ вазифасини ўтади. Буларнинг қаторига 60—80-йилларда ўзбекнинг ғайри расмий миллий мадҳияларига айланган «Ўзбегим», «Ўзбекистон — ватаним маним» каби шеърларни, «Чинор», «Уфқ», «Келинлар қўзғолони», «Дунёнинг ишлари», «Ойдинда юрган одамлар» каби миллат ғурури, қалби, руҳи уфуриб турган замонавий мавзудаги қатор қисса, романлар, комедияларни қўшадиган бўлсак, булар яхлит ҳолда ғоят қудратли маънавий кучдир. Тоталитар режим етмиш йил давомида миллат қалбидаги асл туйғуларни мавҳ этиш йўлида муттасил кураш олиб борганига қарамай ўзбек ўзлигини, тилини, дилини сақлаб қолган экан, бунда XX аср адибларининг хизмати беқиёсдир. Биз бунинг қадрига ҳали етарли баҳо бера олганимиз йўқ.

Кучли, гўзал инсон образи яратилган асарларга бўлган эҳтиёж, айниқса, Ватанимиз мустақилликка эришган, миллат ўз қаддини ростлаш, ўзлигини тўлароқ намоён этиш имконига эришган ҳозирги кунларда ниҳоятда катта. Адабиётимиздаги айни шу тамойил авваллари бўлганидек бугун ҳам тарихий мавзудаги асарларда ёрқинроқ намоён бўлмоқда. Бу жиҳатдан П. Қодировнинг «Она лочин видоси» асари, ундаги мўътабар зот — она образи ибратли. Адибнинг Бобур ва Бобур авлодлари ҳақидаги тарихий романлари кўпчиликка яхши таниш. «Она лочин видоси» деб аталган янги романда муаллиф бошқа бир темурийзодалар — Шоҳруҳ мирзо умрининг сўнгги дамлари, Мирзо Улуғбек ҳаётининг таҳликали кунларини кўз олдимизда гавдалантиради. Йўқ, бу асар бевосита Шоҳруҳ мирзо ёки Мирзо Улуғбек ҳақида эмас, балки бу янги роман марказида она лочин — Гавҳаршод бегим сиймоси туради. Ёзувчининг аввалги тарихий романларида ҳам қатор темурийлар сулоласига мансуб аломат аёллар, темурий маликалар образи катта эҳтиром, меҳр-муҳаббат билан қаламга олинган эди. Айниқса, Хонзода бегим, Ҳамида бону образлари тарихий романчилигимизда муҳим янгилик бўлди. Хонзода бегимнинг иниси Бобурга чексиз меҳри, садоқати, ўз шахсий ҳаётини қурбон қилиб, кўнгли тиламаган одам — Шайбонийхон шартига кўниб, унинг никоҳига ўтиб, иниси ҳаётини қутқариб қолиши, бинобарин, ўз шахсий ҳаётини, бахтини ўртага қўйиб салтанатни асраб қолишдек улкан вазифани адо этиши — эртак ва достонлардаги аёл қаҳрамонлар шижоати ва жасоратини эслатади. Аслида бу чиндан содир бўлган ҳодиса!

Янги романдаги Гавҳаршод бегимнинг шижоати, донишмандлиги, изтиробга тўла дил розлари билан танишганда тарихда шундай табаррук онахонларимиз ўтганидан кўнглингиз кўтарилади. Кези келганда айтиб ўтай: 60—70-йилларда яратилган айрим асарларда, ҳатто улкан аллома Мақсуд Шайхзоданинг «Мирзо Улуғбек» трагедиясида муайян сабабларга кўра бу буюк сиймо образи бир оз бирёқлама — ўта мутаассиб аёл тарзида талқин этилган, уни оқпадар Абдулатифга мойил, буюк олим Улуғбекка эса зид қўйилган эди. Романда эса бу тарихий сиймонинг асл қиёфаси очилади; у кўпни кўрган донишманд, тадбиркор, шижоаткор кайвони онахон сифатида гавдаланади. Ёши бир жойга бориб қолган бу онахон таҳликали дамларда, қаҳратон қиш чилласида ўз тинчини қўйиб, эл-юрт, темурийлар салтанати, ўғли Улуғбек тақдирини ўйлаб олис йўл юриб, хатарли дарёни кечиб ўтиб Самарқандга келади, салтанат ичида ўзаро низоларни, набиралар орасидаги жанжалларни бартараф этиш йўлларини ахтаради, беҳуда қонлар тўкилишининг олдини олади. Айниқса, она — Гавҳаршод бегим ва ўғил — Улуғбек орасидаги ажиб меҳр-мурувват, чексиз садоқат туйғулари самимият билан кўрсатилади. Бу меҳри дарё онахоннинг салтанатни сақлаб қолиш йўлидаги жонбозликлари, фидойиликларини кўриб тасаннолар айтасиз. Айни пайтда нобоп набираларнинг, муқаддас даргоҳдан чиққан илонбаччаларнинг шафқатсизлиги, оқибатсизлиги, ўзи ювиб-тараб катта қилган нобакорлар томонидан зиндонбанд этилган она лочин қалбидаги изтироблар дилларни вайрон этади. Ҳали роман интиҳосига етган эмас. «Жаҳон адабиёти»да унинг биринчи қисми босилди. Асар устидаги иш, ижодий изланишлар давом этмоқда, бу табаррук сиймо, мардона ва фожиий шахс қисматининг энг ҳаяжонли онлари ҳали олдинда; бу мислсиз зотни миллий адабиётимизда катта воқеа бўладиган бадиий образ даражасига кўтариш, умумбашарий миқёсларга олиб чиқиш учун ҳамма асослар бор. Бутун гап бу ерда сўз санъатининг сеҳрли қудратини ишга сола билишда. Бу йўлда адибга омад тилаб қоламиз.

Назар Эшонқулнинг «Шамолни тутиб бўлмайди» ҳикояси ҳам айни шу фазилати билан эътиборни тортади. Қизиқ, бу ҳикоя қаҳрамони — ундаги гўзал ва кучли шахс образи ҳам аёл, кўпни кўрган онахон. Миллий адабиётимиз ҳозирги ривожига хос бу қутлуғ тамойил табаррук аёл зоти, онахонлар мадҳидан бошланаётганлигида қандайдир сир-сеҳр, қонуният бўлса ажаб эмас. Ахир, оналар умидбахш эзгуликнинг доясидирлар.

Аввало муаллифнинг ҳикоя тарзи, сўзлаш қони ўзгача, бетакрор; ғам-ғуссага тўла заворли мусиқий садо жўрлигида сиз бош қаҳрамон Байна момонинг аччиқ фожиий қисмати, мардона ҳаёт йўли билан ошно бўласиз. Энг аянчли жиҳати шундаки, тоталитар сиёсат мағрур тоғ аҳлини оломонга айлантириб улгирган — эл ожиз, хўрлак, бефарқ, мутеъ ҳолга тушиб қолган. Бу қишлоқ аҳлларини энди Алпомишлар эмас, ҳикоя қаҳрамони сўзлари билан айтганда ҳезалаклар тугади. Бир пайтлар фақат қишлоқ эмас, бутун тоғли халқнинг оримини кўтарган, номини чиқарган паҳлавон шаъни топталса, итдай хор қилиб отиб ташланса, унинг зурриёти — паҳлавон ўғлон ҳалок этилса, юртнинг асл ўғлонлари мавҳ этилиб, мол-мулки толон-тарож қилиниб, ювиндихўр малайлар юрт бошига келса — одам боласи чидаш мумкин бўлмаган адолатсизликлар юз берса-ю, буларни кўра била туриб оломон сукут сақласа, ҳеч гап бўлмагандай индамай юраверса! Инсон деган ном, унинг шаъни, ғурури, имон-эътиқоди қаёқда қолди. Ҳайриятки, қишлоқда асл инсоний туйғуларни сақлаб қололган биргина зот топилади! Бу марҳум полвоннинг жуфти ҳалоли, паҳлавон ўғлоннинг муҳтарама волидаси Байна момо. Ҳикояда оломон — бир томон, ёлғиз момо — бир томон. Момо ярим аср давомида оломондан юз ўгириб, оломон билан ўзича олишиб, оила шаъни, ғурурини баланд тутиб мардона яшайди. Бугина эмас, инсоф, диёнат, адолат, курашчанлик майллари сўниб битган бу юртда кўнглида интиқом туйғусини сақлаб қололган ягона зот ҳам — шу момо бўлиб чиқади. Эри ва ўғли қотили, мустабидлар малайи Замон отбоқорни чавақлаб, не-не гуноҳ ишларни адо этган, табаррук зотлар қони билан бўялган манфур бармоқларидан жудо этади. Бу кўримсиз, эътиборсиз, одамлардан, оломондан четда кўплар учун тушуниксиз ва мавҳум умр кечирган бир аёл зоти кўнглида, танида шу қадар алам, армон, изтироб, юксак ғурур, катта куч, қатъият, интиқом туйғулари тажассумини кўриб ҳайратга тушасиз. Ҳаётнинг ўзидан, энг қуйи қатламидан олинган бу оддий онахон ҳикоя давомида афсонавий улуғ бир сиймо даражасига кўтарилади. Муаллиф бунга ҳеч қанақа зўрма-зўракиликсиз, табиий бир йўсинда эришади.

Ниҳоят, сўнгги йиллар ўзбек шеъриятида жиддий ҳодиса сифатида тан олинган Шавкат Раҳмон «Сайланма»си ва унинг лирик қаҳрамони ҳақида икки оғиз сўз. Шоир ҳаётлик чоғида, саломатлик йилларида, очиғи, унга, ижодига кўпам эътибор бермадик. Тўғри, унинг тўпламларига тақризлар чиқди, айрим шеърлари теварагида қизғин баҳслар бўлганди. Бироқ шоирнинг 70—80-йиллар ўзбек шеъриятидаги салмоқдор ўрни, ўзига хос овози, ижодий шижоати, жасорати етарли баҳосини олмади. Бугина эмас, сиртдан осойишта, мулойим, ботинан муросасиз курашчи, эл-юрт, миллат ғамида ёнган, бироқ қайноқ туйғуларини ошкора байроқ қилишни ор деб билган ғаройиб табиат шоир шахси ҳам кўплар учун жумбоқлигича қолди. Фақат шоир умрининг сўнгги ойларида, оғир хасталик чоғларида бирдан кўзимиз очилгандай бўлди; давосиз дард билан ўжарларча мардона олиша-олиша озиб-тўзиб кетган, «осмон тўла ҳаволар фақат менга етмайди», «танам қимир этмайди» деб зорланса-да сўнгги дақиқаларга қадар мўъжиза юз беришига, соғайиб кетишига, кўнгилдаги кўп эзгу туйғуларини рўёбга чиқаришига умид билан қараган, ҳаётга, курашга ташна бу соддадил ва жасур зот ҳатто уни яқиндан билганларни ҳам лол қолдирди. 1996 йил кузида касалхонада ётганида бир неча бор унинг ҳузурида бўлган эдим. Фахрий унвон билан тақдирланган куни биринчилардан бўлиб уни табрикладим. У бундан миннатдорлигини билдирди, айни пайтда қандайдир афсус ила «Шу иш ўн йил олдин бўлганда эди...», деди. «Ўн йил бурун бўлганда, эҳтимол бугунги Шавкат Раҳмон деган шоир бўлмасди», дедим ҳазил аралаш. «Ҳа, бу ёғи ҳам бор», дедию, шу заҳоти «Бунақа унвону мукофотлар, барибир мени ўзгартира олмасди», дея илова қилди...

Шоирнинг оғир хаста чоғларидаги ҳолатини эсласам, негадир «Китлар худоси»даги жасур йигитнинг сўнгги дамлари кўз олдимга келаверади: таажжуб, реал ҳаёт одами билан олис бир юрт адиби ҳикояси қаҳрамони орасида бу қадар муштараклик...

Ўша оғир дамларда шоир шахсини, табиатини яқиндан англаганимиз ҳолда унинг шеъриятини ҳам ўзимизча янгидан кашф эта бошладик. Шоир шахси қандай бўлса шеърияти ҳам ўшандай бўлади, деган нақл бор. Бу гап барча шоирларга бирдек тўғри келавермайди. Бироқ бу нақл Шавкат Раҳмонга тўлалигича дахлдордир. Шавкат Раҳмон шахси қандай бўлса, шеъриятидаги лирик қаҳрамони ҳам ўшандай. «Сайланма»ни варақлаб кўринг, илк шеърларидан тортиб сўнгги мисраларигача шоирнинг қалби, табиати, бутун борлиғи — вазиятга қараб товланавермайдиган мустаҳкам эътиқоди, содда ва мағрур, курашчан ва жасур бир сиймоси мана мен деб турибди. Бир шеърида у «Мен жангчи эмасдим, мен шоир эдим, ниҳоят шоирдан кўра зобитман», деб ёзган эди. Дарвоқе у «рубобий шеър»лар ёзишни, «ҳамиша мусаффо чаманни кўриш»ни орзу қилар эди. Бироқ қисмат, «маслакфурушлар» қилмиши, улар билан бўлган «бесамар жанглар» шоирни шеъриятда жангчига, зобитга айлантирди. «Сайланма»даги шеърлар мисолида аср бошида Чўлпон шеъриятида намоён бўлган курашчан исёнкорона миллий руҳ аср сўнггида ҳам сўнмагани, қайта куч олгани, қадр-қимматини асло йўқотмаганига иқрор бўласиз. Бугунги ўзбек шеъриятининг сероҳанг, сержило симфониясида Шавкат Раҳмон отлиқ шоирнинг бетакрор кучли ва мағрур садоси ҳам борлиги миллий адабиётимизнинг, миллатимизнинг катта бойлиги ва ифтихоридир.

Миллатнинг асл курашчан руҳини, гўзал хислатларини, қудратини намоён этишдан иборат бу бебаҳо тамойил ҳар қанча ардоққа лойиқдир.

XX аср ўзбек адабиёти

ОЙБЕК КАВАРДОНДА

1946 йилнинг жазирама ёзи.

Ойбек қозоғистонлик қаламкаш дўсти Абдулла Тожибоев билан бирга қадрдон Қўчқор ака Эшмуҳаммедовнинг таклифи билан илк бор тор ва ўнқир-чўнқир йўллардан юришиб, сўлим Кавардон қишлоғига кириб келишган. Шу-шу Ойбек домла Кавардоннинг мусаффо ҳавосига, сўлим боғларига, сертакаллуф одамларига мафтун бўлиб қолган эди. Ойбекка, айниқса, қишлоқни иккига бўлиб оқувчи шўх Қорасув дарёси беҳад ёқар, бу ерда балиқ овлашни ва колхоз бедазорларидан бедана тутишни жуда хуш кўрарди.

Халқимизнинг суюмли адиби умрининг сўнгги йилларигача Кавардонга келиб турди. Ойбек билан бирга бўлган кавардонлик ҳамқишлоқларим ҳеч қачон адибни жаҳли чиққан ва хомуш юрган ҳолатда учратишмаган. У доимо ҳаётдан завқланиб, қувноқ, хушчақчақ қиёфада юрарди.

Қуйида Ойбекнинг Кавардон қишлоғида ўтган умр лаҳзаларидан лавҳалар ўқийсиз.

СИМОНОВНИНГ НИГОҲИ

1948 йилнинг ёзи.

Ёзувчи Ойбек қаламкаш дўсти, атоқли адиб Константин Симонов билан бирга Кавардонга иккинчи марта келишди. Ўша пайтларда Ойбек ўзининг «Олтин водийдан шабадалар» романи устида ишламоқда эди. Кавардонлик Қўчқор ака Эшмуҳамедов келган меҳмонларни қишлоқ ҳаёти ва табиати билан яқиндан таништириш мақсадида сайр қилгани чиқишди. Улар қишлоқ кўчаларидан ўтишиб, Хонариқ (ҳозирги Ҳамдам канали) томон йўл олишади. Каналга етиб келишгач, Ойбек домла:

— Бугун жуда ҳам кун иссиқ бўляптими, — дея чўнтагидан рўмолчасини олиб, юзидан оқаётган терларни артди. Дўсти К. Симонов Хонариқ канали сувидан ҳовучлаб олиб ичаркан:

— Суви жуда тотли, ажойиб қишлоқ экан, — деди.

— СЎлим табиатини айтмайсизми? — дея суҳбатга қўшилди Қўчқор ака. — Қаранг, бир томони кўҳна тарихдан акс-садо берувчи Хонтепа ва унинг атрофидаги баланд-баланд қирликлар. Иккинчи томонида эса Хонимтепа ва шўх оқар Қорасув дарёси, Кавардоннинг кўркига-кўрк қўшиб турибди.

Ойбек домла бўлса Хонариқ канали ёнида ёз ойининг майингина эсаётган шабадасида оҳиста чайқалаётган бир туп наъматак дарахтига тикилганча шеър ўқийди:

Ёднома

Нафис чайқалади бир
туп наъматак,
Юксакда, шамолнинг
беланчагида,
Қуёшга кўтариб бир сават оқ гул,
Нафис чайқалади бир туп наъматак.

Баланд-баланд қирликлару адирлардан ошиб яйловдан қайтаётган қўй-қўзиларнинг маърашлари, сўлим Кавардон оқшомлари Ойбекка илҳом беради. Унинг гўзал табиатини ўз асарларига кўчиради.

САКСОН УЧ ЁШЛИК ТОЖИХОН АЯ ҲИКОЯСИ

— Ойбек домла 1954 йилнинг ёзини бизнинг уйда ўтказган. У киши қувноқ, хушчақчақ ва ажойиб инсон эди. Илк бор қишлоғимизга келганда бизникига тушган. Ўша пайтларда ҳовлимиз ниҳоятда сўлим, райҳонлар хушбўй ис таратиб, гуллар эса камалакдек товланиб очилиб турарди. Боғимиз этагидан ўтувчи анҳор ёз ойлари сувга тўлиб оқарди. Биз Ойбекка ана шу кичик анҳор устига карават қўйиб бергандик. У киши караватда ўтириб, доим тип-тиниқ оқаётган сувга тикилиб хаёл сурганча нималарнидир ёзарди. Баъзан қаламкаш дўстлари келар, улар билан алламаҳалгача баҳслашиб-тортишарди. Кейинчалик Ойбек домла бизникига ҳар йили ёз ойларида келиб турадиган бўлди. Баъзан рафиқаси Зарифахон, ўғиллари Омон, Бекжон, қизи Гулранг билан тез-тез бизникига меҳмон бўлиб келишарди. Раҳматли умр йўлдошим Алмат ака билан улар жуда қалин дўст эди. Ўша кезда бизнинг «Лаз» деган бир отимиз бўларди. Ойбек домла доим ана шу отга миниб олиб, узоқ-яқинларга сайр қилгани чиқарди. Бир куни Ойбек домла ва колхоз раиси Омилбой Ёқубов иккаласи «Лаз»га минггашиб, Қорасувнинг нариги томонидаги Алмат акангиз бригадирлик қилаётган қовун полизига боришади. Ойбек домла оҳиста отдан тушиб, қовун пишиб ётган пайкалга киради. Киради-ю, қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборади.

— Ҳа, домла, тинчликми? — сўрайди Омилбой ака.

У киши бўлса тинмай ҳо-ҳолаб кулади. Кейин билсак, домла пишиб, ёрилиб, бандидан узилиб тушган қовунларни кўриб, табиатнинг ишига қойил қолаётган экан.

Ҳа, Ойбек домла ана шундай қувноқ ва дилкаш, таъсирчан инсон эди.

ПОЛИЗДАГИ «ШИРИНАКА»

Ойбек ўша куни қовунлардан қайси бири ширин чиқаркан, деб ҳар бир чайладан «ширинака» учун биттадан қовун олиб чиқишни таклиф этди. Ҳайитвой, Аҳмад, Раҳмонқул, Алмат ва Муҳсин полвонлар ўз чайлалари атрофидан биттадан «ширинака» учун қовун олиб чиқишди. Ойбек домла тилим-тилим қилиб кесилган қовунлардан еб кўра бошлади. Муҳсин полвон олиб чиққан қовун тилимидан бир тишлаб, «Ниҳоятда ширин экан», деди. Сўнгра Ойбек домла колхоз бедазори томон йўл олди. Тўсатдан чайла орқасидан «патир-путир» этиб бедана учиб келди.

Меҳмон амаки билан ёнма-ён бораётган Ҳайитвой ака эса тўр ташлаб, беданани илинтиради. Уни Ойбек домлага тутади. Ойбек домла бўлса тўр ичидаги питирлаётган беданани бўшатиб юбормоқчи бўлар, бироқ ҳеч уддасидан чиқмасди. Сувчи Ҳайитвой ака беданани тўрдан ажратиб адибга берди. Ойбек домла беданани қўлида баланд кўтарганча ёш болалардек яйраб қувонарди.

ОҚШОМДА БИТИЛГАН ШЕЪР

Қишлоқ бўйлаб оқшом чўмган. Тўлин ой ер юзини ёритар, юлдузлар ҳам ҳар кунгидан чиройли кўринарди. Ойбек домла қўшни хонада ширин уйқуда ухлаб ётган дўстлари Мақсуд Шайхзода ва Омилбой Ёқубовни уйғотиб юбормаслик учун аста туриб, бошига дўппи, елкасига чопонини ташлаб, боғ этагидан анҳор томон йўл олди. Сўнг анҳор устига қурилган караватга чиқиб ўтирди. Бир маромда шилдираб оқаётган анҳор сувига тикилганча ойдин кеча таъсирида шеър айта бошлади:

Ой нурлари мудрайди,
Япроқларнинг бетида.
Теран сукут шу тунда...
Кўнглимга туташгандир...
Сўнгсиз, улуғ коинот,
Мангу ёш гўзал ҳаёт.
Юлдузларнинг узоқда
Олтин киприги ўйнар,
Суяди, эркалайди.
Она каби мени-да.

Ойбек Кавардон осмонини безаб, чарақлаб турган тўп-тўп юлдузларга маҳлиё бўлиб тўймасди.

Мен сизга, юлдузлар,
интизордирмен,
Ҳар оқшом кутаман,
соғиниб сизни.
Сўйла, Олтин қозиқ,
биласан сирни.
Ҳой, оқшом юлдузи, ўргат сеҳрни!

Супрангиз четини ит тортганини
Бувимдан эшитиб, йиғладим-куйдим.
Сомон йўлларида кўп дафъа юрдим,
Суҳбатда сиз билан ширин ўй
сурдим.

Ойбек шеърининг сўнгги мисраларини айтаётган чоғ қишлоқда тонг отиб, хўрозлар қичқириғи маст уйқуда ухлаб ётган қишлоқ аҳлини уйғотди. Мақсуд Шайхзода ҳам хўрозлар қичқириғидан уйғониб, кўзларини уқалаганча ташқарига чиқиб, анҳор томон йўл олди.

Ойбек «Юлдузлар» дея номланган шеърини шоир дўстига ўқиб берди. Мақсуд Шайхзода шеърни тинглагач, «Қандай чиқибди? « дея интизорлик билан тикилиб турган Ойбекка қувонч билан бош бармоғини кўрсатиб:

— Михдек! — деди.

Хасталик пайтларида ҳам Ойбек домла Кавардон қишлоғига тез-тез келиб турди. Ёз ойларида мудом шу ерда дам оларди. Руҳини туширмасликка, қувноқ ва хушчақчақ юришга ҳаракат қиларди. Рафиқаси Зарифа Саидносирова ҳам доимо Ойбек домла билан ёнма-ён бўлиб, унинг хаста жисмига малҳам бўларди. Зарифахонимнинг ўша пайтлардаги жасорати ва матонати туфайли Ойбек домланинг «Улуғ йўл», «Қуёш қораймас» романлари ва «Болалик», «Нур қидириб» каби кўплаб йирик асарлари яратилди.

Қаламкаш дўстлари Ғафур Ғулом, Мақсуд Шайхзода, Комил Яшин, москвалик шоир ва таржимонлар Лев Пеньковский, Николай Тихонов, Константин Симоновлар ҳам Кавардонга келишиб, Ойбек домланинг соғлиғидан хабар олиб турардилар. Қўчқор, Омилбой, Алмат, Муҳсин Полвон, Ўрмон, Турсимат, Мўмин, Миржамол, Мирюнус каби кавардонлик қадрдонлари ҳам доимо хаста ёзувчи билан бирга бўлардилар.

СЎНГГИ УЧРАШУВ

Ойбек домла билан кавардонликлар сўнгги бор 1968 йилнинг май ойида учрашишди. Ўшанда адиб рафиқаси Зарифахоним ва қизи Гулранг билан қишлоққа келган эканлар.

Ойбек домла Кавардонга келганда, дўсти Муҳсин Полвон оламдан ўтган экан. У киши қишлоқ қабристонига бориб, дўсти ётган қабрни зиёрат қилиб қайтади. Ҳамқишлоқларим Ойбек домла билан сўнгги бор учрашаётганликларини ва унинг нурли чеҳрасини такрор кўрмасликларини хаёлларига келтирмаган эдилар. Ойбек домла ҳам Кавардон қишлоғидан қайтаркан, бу гўзал маконга яна келишига, бу ерда орттирган қадрдон дўстлари билан яна учрашишига ишонган эди...

Мана, ёзувчининг орамиздан кетганига ҳам бир қанча йил бўлди. Бироқ ўлмас асарлари билан унинг руҳи, номи халқимиз орасида яшаб келмоқда.

Латифжон МАНСУРОВ
Кавардон қишлоғи

«АҲМАД АЛ-ФАРҒОНИЙ»

1998 йили буюк ватандошимиз, улуғ аллома Аҳмад ал-Фарғонийнинг 1200 йиллик тўйи ЮНЕСКО томонидан жаҳон миқёсида кенг нишонланиши ғуруримизга яна ғурур қўшди. Ижодкор зиёлилар, олимларимиз, шоир ва адиблар ҳар бири имкониятлар даражасида бу хайрли, савоб ишга қўл ура бошладилар.

Истиқлол шарофати билан улуғ аждодларимиз руҳини шод этиб ижод қилаётган шоир Олимжон Бўриев яқинда Аҳмад ал-Фарғоний тўғрисидаги достонини ёзиб битирган ва газеталар саҳифаларида ушбу достондан парчалар эълон этилган эди.

Шу кунларда шоирнинг «Аҳмад ал-Фарғоний» достони уч минг нусхада, рангли юмшоқ муқовада «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» илмий нашриётида китоб ҳолида нашр этилгани ўқувчиларни бефарқ қолдирмайди, деб

ўйлаймиз. Олти босма табоқ ҳажмидаги мазкур асар самовот пирининг илк бадиий назмий мужассамаси сифатида ҳам эътиборга моликдир.

Асар маснавий жанрида мумтоз адабиёт анъанаси йўлида ёзилиб, мадҳ, мувашшах тарзидаги бағишлов ва жамъи йигирма тўрт алоҳида бобдан иборат.

Достонга кўз югуртирар экансиз:

Очдим китобимни
фотиҳанг ила,
Бошладим сўзини
шу оҳанг ила —

деган сатрларга кўзингиз тушади ва шоир каломи

«Доимий ҳамроҳ»

беихтиёр Сизни ўз изидан эргаштиради, деб умид қиламиз.

Китоб муқовасида рамзий тимсоллар, хома, давот ва устурлоб ҳамда муаллиф сурати, ёзган китоблари ҳақида мухтасар маълумот берилган.

Рисола зарварағида асар буюк аллома Аҳмад ал-Фарғонийнинг 1200 йиллигига бағишлаб нашр этилгани қайд қилинган.

Қутлаймиз

ЎЗИ ҲАМ, СЎЗИ ҲАМ ОЛМОС

Олмосхон билан мен дастлаб дорилфунунда танишганман. Биз бир куллиётнинг олдинма-кетин курсларида таҳсил олардик. Талабалар орасидан айниқса, уч қиз менинг диққатимни кўпроқ ўзига тортарди. Бири — иқтидорли ёзувчи Ойдин Собированинг онаю бола тутинган жияни Мунирахон Собирова, бири — Ҳулкархон. Ҳулкар — машҳур ва севимли шоирлар Ҳамид Олимжон ҳамда Зулфия опаларнинг фарзанди. У ўзининг вазминлиги, одоби, зукколиги билан даврамизга ҳусн қўшарди.

Аввалига Олмосхоннинг замонамиз алломаси Ғафур Ғулом қизлари эканидан бехабар эдим. У ҳамиша ўзининг сарвқомат, офтобдай иссиққина хушрўй чеҳраси, сурмадек сумбул сочлари, қувноқ феъл-атвори, ўқиш ҳам хулқидаги ибрати билан кўзга ташланарди. Улкан инсоннинг фарзанди бўлатуриб барча билан баробар хушмуомала, ораста кийинишда биз — қизларнинг ҳавасини келтирган Олмосхонга ҳурмат ва эътиборим борган сари ошаберди. У билан тез-тез суҳбат қургим келади. Негаки Олмосхон оддий гапни ҳам Ғафурона донолик ва тагдорлик, яъни хандабоп қилиб сўзларди.

Ҳадемай дорилфунунни битириб барчамиз ҳар ёққа сочилиб кетдик. Мунирахон нашриётда, Ҳулкархон аспирантурада, Олмосхон «Тошкент ҳақиқати», мен эса ёшлар газетасида фаолият кўрсата бошладик. Тақдир тақозоси билан бизлар бир-биримизга хизмат юзасидан ишимиз тушиб янада яқин ва ҳамкор бўла бошладик. Жумладан, Олмосхон билан ҳам. Машҳур «Арпапоя-1» — Олмосхон билан бот-бот учрашадиган манзилимиз бўлиб қолди. Одатда юлдузлари тўғри келган одамларгина дўст ё ўртоқ тутинишади. Чиндан ҳам шундай бўлди шекилли, дугонамнинг камтарлиги, бағри кенглиги, очиқлиги, соддалиги, донолиги, қувноқлиги, дилининг беғуборлиги менга ниҳоятда хуш ёқарди. Айниқса: ғийбатлардан йироқ бўлиб суҳбатимиз мавзуи адабиёт ва шеъриятга келиб тақаларди.

«Арпапоя-1»га тез-тез боришимга сабаб — рўзномамизга забардаст ижодкордан шеър ундириш эди. Ғафур Ғулом имзоси билан чиққан шеър газетага салоҳият қўшарди. Ҳар борганимда эса Олмосхон менга пешвоз чиқиб, бир пиёла чой атрофида «чақ-чақ»қа таклиф этарди. Ғафур ака эса «Сен Олмос билан чойлашиб олгунингча, заказингни ёзиб қўяман», дер эдилар раҳматлик. Мен ичимда «ишқилиб, бугун-эрта эмас, индинга ёзиб қўйсалар ҳам майлига, ҳали вақт бор, баҳонада кунда келиб дугонам билан бирпасгина дийдорлашиб оламан», дердим. Баъзан шундоқ ҳам бўларди, гоҳида эса Ғафур ака «Бону, бери кел, ёнимда ўтир, ёзган-ёзганимда сенга ўқиб бериб тураман, сен фикрингни айтасан, келишдикми», десалар юрагим «шув» этиб орқасига тортиб кетарди: Ахир мен ҳаваскор шоира бўлсам, даҳо олдида кимманки, у кишининг шеърига фикр билдирсам. Вужудим титроқда, тилим лол қотарди. Тайёр шеърни бағримга босганимча, қувончим ичимга сиғмай ишхонага равона бўлардим. Шундай қилиб, рўзномамизда босилган айрим шеърлар менинг гувоҳлигимда яратилган дея мақтансам, муболаға бўлмас.

«Дарахтидан тушган олма тагига тушади», деган нақл бекорга айтилмаган экан. Орадан қанча йиллар ўтди. Отадан қон билан, жон билан ўтган шекилли, Олмосхон қаламидан чиққан ва чиқаётган ҳикоялар ўз мухлисларини топа олди. Шахсан мен иқтидорли бу ёзувчининг «Шайдо», «Баҳс» китобларидаги ҳикояларни ўқиганимда Ғафур Ғуломнинг «Шум бола» асаридаги ғафурона нафасни сезаман-да, мийиғимда жилмайиб қўяман. Зеро, Олмоснинг бундай тўпламлари биргина эмас. Ундан ошиқ китоблари ўзбек, рус, инглиз тилларида чоп этилган. Айни пайтда «Армонлар» номли янги китобини нашриётга топширди.

Олмосхон содиқ фарзанд сифатида доимо ота муҳаббатига муносиб иш тутиб келди. Айни чоғда у Ғафур Ғулом уй-музейига раҳбарлик қилиб, бу даргоҳни отаси ҳақидаги маълумотлар, дўстларининг хотиралари, янги экспонатлар, фотосуратлар билан бойитиб келаётир. Шунингдек, Олмоснинг ўзи ҳам отаси ҳақидаги хотираларини «Таъзим» номи билан нашр этиб, мухлисларга тортиқ қилди.

Жамоат ишларидан ташқари Олмосхон Ғафур Ғулом қизи — меҳрибон она, садоқатли рафиқа, тиниб-тинчимас уй бекаси ҳамдир. Унинг уч фарзанди комил инсонлар бўлиб вояга етишди, олим ва олима сифатида элга танилдилар, раҳматлик падари бузрукворлари — Қудрат аканинг ишонч ва меҳнатларини олий даражада оқладилар.

Дугонам Олмосхон, қутлуғ 60 ёшингиз билан қутлаб, ижодингизга барака тилайман, мўътабар ва табаррук онангиз Муҳаррамхон аядек умрингиз узун бўлсин, чеҳрангизга ярашиб турган табассум ва тиниқлик сизни асло тарк этмасин, фарзандларингиз, қатор-қатор қоракўз набираларингиз роҳатини кўрмоққа Оллоҳ насиб этсин!

Гулчеҳра ЖЎРАЕВА

БИЛДИРИШ

Бугун — 19 июн соат 16.00да Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси биносида таниқли адиба Олмос Аҳмедованинг ижодий кечаси бўлади. Кечага барча адабиёт мухлислари таклиф этилади.

ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

Зулфия МЎМИНОВА

МУҲАББАТ ПОЙИДА ГУЛ БЎЛАЖАКМИЗ

Шу Ватанни севаман жондан,
Севдим яна гўзал бўлди у.
Оққуш бўлди ҳар тушган қори,
Ҳар ёмғири асал бўлди у,
Кўлимга сув қуйди булоғи,
Шамоллари тутдилар сочиқ.
У қўлини очгани сайин,
Йўли бўлди шунчалар очиқ.
Шу Ватанни севаман жондан,
Севдим яна дилбар бўлди у.
Оқ каптарлар — опам, сингилиму,
Жайронлари жигар бўлди у.
Гулзор ичра Хонқизчалари
Лабин қўйди бармоқларимга,».
Мусичаси тунлари ювош
Юриб чиқди қабоқларимда.
Шу Ватанни севаман жондан,
Севдим бахти бекам бўлди у.
Бўричалар эмишганларим,
Қоплонлари акам бўлди у.
Шеърларимга сарлавҳа ёздим,
Кийик ўтган сўқмоқларидан,
Ҳайратимнинг нафасин сездим,
Қизғалдоқнинг титроқларидан.
Шу Ватанни севаман жондан,
Севдим, қатра қоним бўлди у.
Кўзим, сўзим, умри баёним,
Жоним бўлди, жоним бўлди у.

* * *

Соғинч ханжарлари жонимни пойлар,
Сизни деб бу юрак зардоблар бойлар,
Сизни деб кўзлардан куримас сойлар,
Бизни ҳам гоҳи-гоҳ эслаб қўйгайлар.

Мен нима, дарёда оқаётган гул,
Мен — кема упқондан омон чиққан ул,
Мен — тугма жонидан игна ўтган кул,
Бизни ҳам гоҳи-гоҳ эслаб қўйгайлар.

Армоннинг белида кетган қийиғим,
Аслёр, аслзода, асл суйигим,
Юракни япроқдек еган қийигим,
Бизни ҳам гоҳи-гоҳ эслаб қўйгайлар.

Кўнгил тахтларига пешладик сизни,
Кўклам қушларига дўстладик сизни,
Гул чоғи гул бўлиб эсладик сизни,
Бизни ҳам гоҳи-гоҳ эслаб қўйгайлар.

Ҳийлага учганнинг жони жазода,
Жодугар иши бу ё макри бода,
Қурбақага ишқи тушган шаҳзода,
Бизни ҳам гоҳи-гоҳ эслаб қўйгайлар.

МУҲАББАТ БОР ЭДИ, МУҲАББАТ МАВЖУД

Жайронлар жуфтига боқар жавдираб,
Оққуш қанот қоқар оққушини сўраб,
Деғайман: оятлар лабимда титраб:

— Муҳаббат бор эди, муҳаббат мавжуд.
Дунё бахтли эди бизга қадар ҳам,
Албат бахтли бўлар биздан кейин ҳам,
Абад юракгуллар очсинлар там-там:
— Муҳаббат бор эди, муҳаббат мавжуд.

Ипак сочлараро ошиқ қишласин,
Муҳаббат йўқ деган лабин тишласин,
Парига учрасин, ёқа ушласин:
— Муҳаббат бор эди, муҳаббат мавжуд.

Кўзимда ёш билан куларман мен ҳам,
Тиласам муҳаббат тиларман мен ҳам,
Ишқ ила оламни оларман мен ҳам:
— Муҳаббат бор эди, муҳаббат мавжуд.

Муҳаббат пойида гул бўлажакмиз,
Юрак эшигида қул бўлажакмиз,
Биз муҳаббатлилар эл бўлажакмиз:
— Муҳаббат бор эди, муҳаббат мавжуд.

Ким айтур Мажнун йўқ, Лайли бўлмагай,
Йиғладим, кўзёшим ичган сўлмагай,
Муҳаббат ўлмагай, ҳаргиз ўлмагай:
— Муҳаббат бор эди, муҳаббат мавжуд.

ҚИЗИМ САОДАТГА

Оловлардан олиб чиққан оқ гулим
Бодом гулим, қорларда оппоқ гулим,
Салом бергин дўстим, душманимга ҳам,
Охулару оққушга ўртоқ гулим.
Менинг тўккан кўз ёшларим — маржонлар,
Маржонларим оқ бўйинга тақ, гулим.
Бу тошлар-ку менга тегиб ушалди,
Кўркма гулим, бахтли-бахтли боқ гулим.
Тиконлари товонимда тугади,
Йўлларингга қолмади янтоқ, гулим.
Руҳимдаги тушкинликка ўт қўйди,
Кўзларингга чақнаган чақмоқ гулим.
Сен келдингу тилга кирди чулдираб,
Жонгинамда минг битта булоқ, гулим.
Адашмадим, саҳроларда чорладим,
Сочингдаги сирли қўнғироқ гулим.
Бир кун ўтсам, йиғлаб юрма қабримда,
Овозингга сезмайин титроқ, гулим.
Фақат шеър айт, ер остидан эшитгум,
Бодом гулим, ортимда уйғоқ гулим.

Алишер НАЗАР

ЎН ИККИ ОЙ ЭДИ, УНДА БАҲОРЛАР

Болалигим қўмсаб...

Оппоқ-оппоқ дунёлардан адашиб,
Мен бугуннинг сарҳадларига келдим.
Бир пайтлар бошқача куларди дунё,
Унда қорагина, шўх бола эдим.

Бир пайтлар кенг эди бу ёруғ олам,
Осмонга узатсам етгудай қўлим.
Тунлар пешонамни силарди онам:
«Сирлар оқартирди сочларим, ўғлим».

Ўн икки ой эди, унда баҳорлар,
Кунларнинг, тонгларнинг сурати — севинч:
Отам қўй ҳайдашга ундар саҳарлар:
«Ўғлим, тур, ухлама, тур, ғафлатдан кеч».

Пойимда жон берди минглаб кечалар,
Йиллар ёғаверди бошимга жола.
Бир куни йўқотдим, сени йўқотдим.
Қай бекатда қолдинг, қишлоқи бола?

Оппоқ-оппоқ дунёлардан адашиб,
Мен бугуннинг сарҳадларига келдим.
...Бир пайтлар яшаган дунёларимда
Мен бир қорагина, шўх бола эдим.

ҚАЙТИШ

Кетаяпман... меҳр истадим,
Бир ҳафтага кечдим шаҳардан.
Автобус ҳам тушунди мени
Нақ елкалаб олди саҳардан.

Кетаяпман... поёнсиз йўллар,
Судралар ортимдан бесўз.
Ўриндиқда ухлайди Соғинч,
Ичиб борар йўлни автобус.

Саратонда қовраган қирлар,
Кўзларимга урилар келиб,
Ана... дейман автобус тўхтар,
Соғинч қолар аста тўкилиб.

Оёғимни кучоғлар ногоҳ,
Болалигим тўкилган тупроқ.
Подалари қайтган маҳали,
Мени кутиб олади қишлоқ.

Юракдаги тўлғоқли ҳислар,
Киборларча ҳайқирар бирдан:
— Ахир, бу мен, шоир, келяпман
Тошкент деган азим шаҳардан.

...Пахса девор паналарида
Пичир-пичир кўкка бўй чўзар,
Қишлоқ аста қошин чимириб,
— Ким у, — дейди, — Алишер Назар!?

Самосидан тушади шаҳар,
Қилмишига ўзи уялиб,
Мен — қишлоқдан ўсган шаҳарнинг
Йўлим тусар, андиша келиб.

Кўзойнакни сумкага жойлаб,
Бўйинбоғ ҳам ечилар аста.
Хаёлларин тупроққа белаб,
Шаҳар Қишлоқ бўлар бир пастда.

...Ўша сўқмоқ... ўша қари тол...
Кўзларимга соғинч қуйилар.
...Мен Меҳрга чўкиб кетаман,
Йўл бўйида қолади шаҳар.

ХАТО

Мўлжаллаб, тепкига борди бармоқлар,
Қўрқардим, қўллари титрарди дир-дир.
Оҳ, тепки босилди! Мен эса тирик,
Кўксини чангаллаб йиқилди кимдир.

Ай, ношуд сайёдим, ай ношуд сайёд,
Шунчалар эдими мендаги қасдинг.
Ўқинг юрагимга қадалганида
Мен бундай ўлмасдим, бунча ўлмасдим.

У КУН..

Яланғоч дарахтлар шивирламасди,
Оламга сукунат чўккан эди тиз.
Ҳорғин кузнинг ҳорғин оқшоми аро,
Дунёнинг энг ғамгин шеъри эдик биз.

Манзил олис эди, йўл эса тамом.
Қаршингдан излардим бўзлаб ўзимни,
«Энди тиконлими...» — маюс нигоҳинг,
Шивирлаб қўярди Усмон Азимни.

Тилларини ютиб қўйганди қушлар,
Азадор дарахтлар мудраб ётарди.
Хазонлар тўкилган тор йўлак аро,
Оламда учта куз висол этарди.

Эвоҳ, сен сезмасдинг у дам дунёни,
Бир қултум сув қилиб ичиб турувдим.
Қисматнинг қамчили қўлидан тутиб
Мен сени деб сендан кечиб турувдим.

Роман ёзиш кўп вақтни, кўп меҳнату машаққатни талаб этади. Янги роман битган ёзувчи ижоднинг заҳматли синовларини бошдан кечиради. Ёзиб тугатилган ҳар битта янги асар ижодий фаолиятдаги катта ҳодисадир. Бундай ҳодисаларни қутламоқ ва қадрламоқ керак.

Ёзувчи Асад Дилмурод «Фано даштидаги қуш» деб номланувчи романини ёзиб тугатди. Ҳали сиёҳи қуримаган асарнинг бир бобини муҳтарам ўқувчилар эътиборига ҳавола этишни лозим топдик.

Асад ДИЛМУРОД

ФАНО ДАШТИДАГИ ҚУШ

Романдан боб

* * *

Гўдак лағча чўғдек ёнарди.

Гўдак жаннат дарвозаси билан юзлашган...

«Чорасизлик — чора эрур!» Шу ўй билан Онабоши, ғунчани авайлаган каби, қум аждаҳога ем бўлаёзган норасидани қучди, дабдала афт-бошини чанг-тўзон ва хас-хашакдан тозалади. Адоғи йўқ саҳронинг оғир-оғир ҳансираши Онабошини ваҳимага солар (илгари бунақа эмасди), назарида жазирама кенглик даҳшатли оғзини очганча жамийки ҳаёт нишонасини ямламай ютиш учун ҳозирланарди. Одам юрса оёғи, қуш учса қаноти куядиган поёнсиз хилқатда ўзидан бўлак яна биргина тирик жон бор — у ҳам бўлса қўйнидаги мана шу нотавон ва ҳимоясиз гўдак!

Ҳатто сояда ҳам иссиққа чидаш маҳол, шунга қарамай, Онабоши бафуржа арава панасига силжиди. Энди ишонгани сабр, агар қаноат айласа балки теграсида нажот шамчироғи ёқилар? Холисона ёруғда қаттол офат чекингусидир. Бало-қазо ариши саодат ёр бўлганидан далолат. Эзгу ният шафоат ва марҳаматга етишса, шаксиз, олам эъзоз қилгувчи мурувват буржларидан ҳайрат ёмғирлари ёғадир. Ариқларда зангор сув шилдираб оқар, сонсиз фавворалар салқин уфурар-да, ўзига сиғмаётган жазирама хуружини кишанлар. Омонат барханлар ва шўразорлар ўрнида боғ-роғлар унар, сўлим хиёбонларда, барқ уриб очилган гулираънолар қўйнида офатижон қумри-булбуллар хониш айлаб, нозик баданли жайронлар ноз-карашма ила сайру саёҳатга ошиқар. Қодир Тангри хоҳласа чапни ўнг, азобни роҳат, пастни баланд, қаттиқни юмшоқ айлар, Ул зоти олий мўъжизакор султонким, карами кенгдир.

Мурғак жон эса, Онабоши хаёлидан беҳабар, нуқул беҳолгина тамшанади, юпқа лабларида — беун инграқ! Тириклик иззатига орзуманд юрагини катталар ҳам кўтаришга ожиз андуҳ қамрагани англашилур. Ким билсин, эҳтимол, бу палла унинг ҳали гард қўниб улгурмаган тасаввурида ҳам зумрад япроқлар оҳиста шовуллар, кўнгил қўрғонига улуғвор тоғлар жозибаси ва тинмасак жилғалар мавжи билан ҳаётнинг боқий нашидаси кириб борар. Ахир томирлари ҳали уйғоқ! Ҳовучларида нимайкин? Наҳотки умид ва некбинлик нури бўлса?

Борлиқ-атрофни бедорликка даъват этувчи сирли бир ғалаён чулғаган чоғда гўдак недир илинжда талваса аралаш аста чинқирди, сўнгра типирчилаб, тебрана-тебрана, яққол очиб юборди нозик кафтларини! Кумушдек оппоқ, қанотлари зар ип билан ҳошияланган каби нафис, беҳиштдан ҳуркиб учгандай диловар икки қушча боши узра тантиқланиб чарх урди ва мовий бўшлиққа сингиди. Баландда, ёрқин бир нуқтада ажрашдилар, лаҳза ўтмай ўша мазгилда қайтадан бирлашдилар. Мангу собит осмон тоқи дафъатан ёришди ва бўшлиқ сатҳида ногоҳ бодраган заррин-пушти тўлқин жазирама комидаги ерга шиддат билан тўкилди.

Жазаваси тутиб турган замин аллабир осудалик оғушига кирди, шу фурсатда Онабоши чидаш маҳол оғриққа йўлиқди. Оғриқ товонидан то тепасигача сим-сим ёйилди. Аъзои бадани таранг тортилиб, қоқ миясида ўнлаб чақмоқ бир пайтда бараварига портлади.

Энди Онабоши гўё бурда-бурда бўлиб кетди ва қай маҳалдир эти-суяги қанақадир доира ичида йиғила бошлади. Ҳалиги санчиқ хуруж қиларди, аммо Онабоши сергак тортгани сари у сусая борди, бирдан пайдо бўлган ойдин чегарадаширингина энтикишга айланди. Энди у туғанмас ва беминнат хайру эҳсонга эришган гадо мисол хушбахт ва ҳур эди, ҳар ким ҳам ҳазм қилолмайдиган, ҳар кимга ҳам насиб этмайдиган фароғат қонини тоширмиш!

Ким билсин қанча вақт кечди орадан, бу — қоронғи, шуниси аёнки, сирли-тотли бир майл узоқ замондан бери зимзиё бўлган идроки ва шуурида машъала ёқди. Энди Онабоши олам ичра бошқа одам! Аммо ҳали буни билмас, ақлига ҳам сиғдиролмас, ҳозирча дилида ажиб тарзда алмашинаётган кечинмалар туғёнидан таажжубда!

Сўнг, ҳали рўй бергандек, яна таранг тортилди аъзои бадани, йўқ, недир мувозанат тикланди руҳида, ҳали санчиқни таслим қилган роҳат томирлари бўйлаб ғолибона югургилади ва шошила келиб кўксига иссиқ-иссиқ қуйилди.

Ўткинчи деб ўйлади бу ҳолни, аммо бутун вужуди юмшаб, лаҳза сайин тўлиқаверди. Охири тирсиллаб кетган эмчаги учидан марварид томчилар тиз-тиз сочилди. Неча йил мудраб, муз қотган, оқибат, ўзини унутиб, инкор этиб, хорлаб, камситиб келган тан уйғондими тўсатдан, ё, раб!?

Поёнсиз дала-туз ёқалаб сабза-гул таровати ва турна кўзли булоқлар нафаси йўрғалади, қумри-булбулнинг нозик адо хонишлари билан йўғрилган алланинг сеҳрли саси ҳам таралди. Қайдан келмиш тириклик нидоси? Азал қаъриданми ёки Онабоши дили тубидан? Улуғ бир рағбат туйди Онабоши ва қаддини адл тутди, шунга у куч топа олди, ниҳоят одамзот бақо ва фано оралиғида тириша-тармаша тоабад яшаб қолажагини англата олган эмчагини оҳиста ўнглади.

Илиққина томчилар сўлинқираган чеҳрага шивалади.

Недир илинжда талпиниб турган ўғлон аввал бир сесканди, сўнг, беозоргина искаланди, қақроқ лаблари билан пайпаслана-пайпаслана эмчак учини топди ва жон-жаҳди билан ёпишди.

Ғингшилаб, юлқиниб, узоқ эмди.

Ниҳоят тўйди, чекинди жаннат дарвозасидан...

Нима нақшланмиш мурғак тасаввурига? Ҳайрат ва сабр сувратими? Ёки жаҳолат қайраган муртад қилич ҳайбатими? Ғайб мамлакатида гўдак ҳар не кўргани қоронғи, забони бўлсаки сўйласа, алҳол, ҳозир унинг дарди биргина: насибасидан айрилмаса! Шунинг учун ҳам аллақачон ранг эна бошлаган бетини момиқдай юмшоқ эмчакка қўйволган. Нуқул энтикиб-хўрсинади. Попукдай қош-кўзи ва юпқа қовоқларида маъсумлик ила қоришиқ меҳр-ҳавас белгилари. Беҳишт саодатини намоён айлаган вужудга гўё зарра-зарра бўлиб сингимоқчи! Яна қўзичоқ каби мириқиб тўйди, эмчакка тантиқланиб юзи-пешонасини босди, пишиллабгина уйқуга чўмди.

Энди у мангу шафоат паноҳида, буни Онабоши сезди, аллабир қизғанч ила, эҳтиётлаб, уни қумга ётқизди. Пича термилиб тургач, сўнгсиз толиқиш туйган қўйи, аста ёнига чўзилди...

Саҳро энтикар, қум барханлари шитирлаб кўчар, чўллаган юлғунлар жонсарак шамолга роз айтарди, азалий-абадий тирикчилиги билан машғул кенглик дарди-ҳолидан беҳабар Онабоши осуда ухларди. Неча замондан бери у бу неъматни унутиб қўйганди, энди эса гўё шундай нарса борлигини эслаган ва ихтиёрини унинг азмига топширганди.

Холис ниятли малаклар қош-қовоғини силаб-сийпалаб туришганда қулоғига енгилгина шовур чалинди, кўзларини очсаки, борлиқ оҳори тўкилмаган либослар билан безанган, шафақ оловида қир-тепа ва ўнгирлар ял-ял ёнадир, илҳоми жўшган дашт жайронлари сағриларини ялтиратганча ҳар тарафга жавлон уриб чопадир, саҳархез тўрғайлар дилларини қучган интизорликни вижир-вижир оҳангга соладир, поёнсиз кўк бурчида ёлғиз қолган назокатли Зуҳра бутун заминга иймнибгина хира нур сепадир.

Қум тўзони ва саратон билан тил бириктирган Азроилни даф қилган музаффар Қийғирбек (шу исмни маъқул топди), оёқ-қўлини типирчилатиб, қумни чангитиб, фалакка нигоҳ қадаган, недир орзиқиш билан гўё жонон сайёрани суҳбатга чорлар эди.

— Чидайсан, болам, йўргагинг ҳам, бешигинг ҳам қум!..

Гўдак шикаста товушини эшитди, сергакланиб қолди, самодан нигоҳини узиб, тиз чўккан ва эзгу тилакларини муқаддас дуоларга қўшиб пичирлаётган Онабошига тикди. Эркаланиб қарашидаги улуғворликдан сеҳрланган Онабоши томоғига негадир йиғи тиқилди. Сўнг, ич-ичидан, мен кимман бунга, деган алам-ангиз нидо узилиб чиқди. Билмас, билолмас. Эзгу хоҳиши эса: бағридан қўйвормаса! Тоабад у билан бирга бўлса, тоабад! Ва орзу-ҳавасини кўрса, бахти-қувончи билан бирга дарди-ғамига шериклашса!

Қийғирбек кун оша иштаҳага киради, очиқса борми, очкўзлиги тутиб, чайир панжалари билан эмчакни чангаллаб олади, мушукчадай биғиллаб, теварагига бир аланглагач, лўнжини шишириб, қулқиллатиб эма кетади. Тийран нигоҳида учқунлаган ҳузурни Онабоши кўра-била туради, жажжи дудоқларидан ўзига ҳам юқаётган недир ёқимли ҳароратни туяди. Тўйволиб, қиқир-қиқир кула бошлаган қулунтой қорачиқлари денгиз қадар тубсизлигидан бир фахрланса, бир ҳайратланади. Тағин, Қийғирбек назарида ҳамиша, эй, мўминаи муҳтарама, айтинг, не қилсам ғурбат балоси, нафси қотил жафосидан қутилиб, ҳидоят ошёнига етурман, деган андишаи муддао зуҳурдек!..

— Чароғбоним, саҳро ҳам йўргагинг, ҳам бешигинг, эрта улғайсанг арғумоғингга айланур! — шўхлик қила-қила чарчаган ўғлига насиҳатомуз гап қўшади Онабоши. — Дала-дашт ҳам ўз йўриқлари билан муаззам эканини англагил!..

Шўхликдан тийилган Қийғирбек берилиб тинглайди...

— Бўйнингдаги ушбу шода нималигини ҳам англагил, — дея ўгитини давом эттиради Онабоши. — У ҳамиша таскин бахш этар ва Кўк Бўри авлодидан эканингни эслатиб турар! Яна уқгил, кўкбўрилар кўп танти келурлар, алар бир-бирлари гўштини ҳам, бошини ҳам емаслар!..

Энди Қийғирбек қарашида недир хомушлик акс этади.

Қисқагина сукут сақлаган Онабоши ниҳоят: «Ҳали кўрасан, болам, ҳидоят мазгилида бизни Кўк Бўри сардорнинг ўзи қаршилагай, иншооллоҳ!» — дея юрагини очганда у аллатовур энтикиб кетади...

Тойчоғида бўртиб кўринган баъзи хислатлар Онабошини бир севинтирса, бир ташвишга солади. Қаттол тасодифларга чап бериб улгурган нозик-ниҳолига ҳаёт ё тенгсиз роҳат, ё мислсиз азоб бўлажагини элас-элас тасаввур қилади. Тағин ким билсин, балки ҳаёт сандонида бошқача йўриқ билан пишиб-чиниқар-да, кўпинча мақбул ва эътиборли саналган ўрталиқда муаллақ туриб қолар!?

Аммо Элбек Тўғабий тириклигидаёқ Онабоши оралиқ мазгилда насиб этадиган ҳар қанақа неъмату обрў-иззатни ихтиёрий камситилиш манбаи ўрнида кўрарди. Неча кундан бери ўзидан кечиб — ўзи сари интилаётгани, қавмидан қочиб — ёлғизлик сари ошиқаётгани, иззатона ўлиму беминнат кафанга интиқлиги шундан далолат эмасми? Азалу абад биргина бисоти — кўнгил, не қилсаки, шуни дахлсиз асраса, шунга иғво гардини тегизмаса! Ва нафси балога кишан урса!..

Дунё озорли, лекин жафоси ичра карами-сийлови йўқми? Қаноат қилиш яхшилик сари қайтиш эмасми? Агар ҳамиша дилини иситиб келган тилагини, ойнада кўргандек, тойчоғи қароғида кўрсайди, бу фанодан бақога ёруғ юзла кўчиши учун кафолат эрди.

Охирги нафаси узилгунга қадар Онабоши Оллоҳ мурувввати ила жони жонига пайванд бўлган полапонни ҳаргиз озор манбаи саналмиш нафси қотилдан тийилмак ва ўзгаларга хиёнат қилмасликка чорлайди. Бегонани менсимаслик ўзликни менсимаслик, бегонага хиёнат ўзликка хиёнат билан тенгдир.

Бас, билсинки, омонат мақсад, омонат эътиқод, омонат ҳузур-ҳаловат эвазига маслаксиз қолиш ва Одам Ато ва Момо Ҳаво замонидаёқ урчиган, лекин на қўним, на қадр топган жаҳолатга юз буриш тавқи лаънат муқаддимаси — энг улуғ кулфатдир.

Бировларни қийнамак орқали завқланиш ҳам нафсни қондирмакдир.

Бул йўриқ башарни хўрламак, башар ақлу идрокига жабр қилмакдир.

Башар оқилдир, башар ваколат берган бандалар эса ҳаргиз бул сифатдан мосуводек... Бинобарин, элчилик либосини кийган зотлар аксарият ҳолларда журъатсизлик кўчасида санғийдирлар, тириклик бор бўлгандан бери йўқ нарсага — қадри пўчоқдан ҳам паст орзу ҳавас бисотига умид кўзини тикиб, охир-оқибат жисму жонларини шармисор надоматнинг жизғанак айлагувчи гулханига ирғитадирлар.

Бунингдек такрор алар меъдасига урмадими?..

Алар ғафлат уйқусидан уйғонмас экан, чархи гардун бугун ҳам, эрта ҳам талошу савашнинг лойқа уммони ичра қолажак, зеро, ўтмиш учун жавобгар жон йўқ экан — на чора, ҳозирданоқ пойимизда нола қилаётган келажак тақдирига қайғурадиган валломат ҳам йўқми!?

Бунингдек ўйи-дарди Қийғирбекка юқишини Онабоши астойдил истарди, шу боис, имкон бўлиши билан унга ёруғ дунёга келган ҳар бир одам учун бурч, қарзу фарз, эътиқод нималигини тушунтиришга уринарди. Иложини қилсаки, бутун борлиғи, ўй-хоҳиши билан кўчиб қўя қолса ўғлининг ҳали бузилиб улгурмаган кўнглига! Қайғусики, эрта Қийғирбек тамом бўй етса, қадди-бастидан куч-қувват ва шижоат эгилиб турса, юртга эгалик даъво қилувчилар уни тинч қўйишарми? Аввалambor Қўйли ботирнинг ўзи унга кўз тикмасми?

Ҳали Қўйли ботир оч — на ганжинага тўйган, на қонга. Ҳали Кўк Бўри фиғон ичида. Пайҳон қилинган Сулдуз ҳам, бошқа шаҳар-қалъа, овулкент ҳам ҳали-бери жаҳолат дастидан ўнгарилмас, яна бирда-ярим омон қолган тўқ осойишта маконни ҳам разолат комига тортаётир. Бадбин ҳукмдор илкида ажал қиличи ва таҳқир найзаси яроқлаётганини кўра-била Онабоши ортига қайтолмас, қавмига кўриниш беролмас.

Яна, ҳануз азиз бошини хорлик ва миннат кундасида қийратиш учун кеча-кундуз аёвсиз таъқиб қиларлар, агар ушласалар беиззатона ўлимга гирифтор этиб, тилка-пора айларлар, ажабмаски, лошини очопат қузғунларга талатарлар. Ҳаргиз у жон таслим қилмакдан эмас (ахир, ажали ва қабрини излаб юрмиш!), умри нолойиқ интиҳо топиши, бақо салтанатига таъна ва маломат орқалаб кетишидан қўрқади.

Энди мана бу ўғлон тақдири ҳам бор ўртада!

Аммо оҳ-нола чеккани ва нуқул иккилангани билан бирон натижа чиқмас, тезроқ — эси борида этагини йиғиштириб, эҳтиёт чорасини кўлламоғи лозим. Акс ҳолда, таъқибкорлар қўлида ўзи-ку хор бўлиши аниқ, у ҳам хазон каби сўладир. Олди-орқасида еб тўймас қум аждаҳо оғзини очиб турғани-чи!? Унга ем бўлмакдан Ўзи асрасин!

Одатда камда яна бир кам бўлади. На чора, энди Онабоши шунисига ҳам шукур қилади, тоқ қаноту яримта жон билан хаёлидаги мазгил сари учади, фақат ўзини эмас, ўғлини ҳам қутқазмоғи лозим, ўзидан ҳам кўра ўғли тақдири кўпроқ дахлсиз, қатъий, хулосасики, унга Қўйли ботир каби гумроҳлар назари тушмасин, у қабоҳатни танимасин, аксинча, ўзини танисин, шунга яраша, ҳасаду адоватдан панада, холислик ва адолат поёндоз бўлиб тўшалган мангу хилват маконда хорлик нималигини билмай кун кечирсин...

Фақат, э, Қодир эгам, олий фармонинг ила яралган курраи арзда шундай тўкис-тугал қўналғанг борми? Қай бир лаҳзада қайдандир жавоб бўлди: «Шубҳасиз!» Тириклик нафасини жо қилган бу нидо қай тарафдан келганини Онабоши англаб улгурмади, ногаҳоний овоз гўё ўзи билан бесаранжом бир бўҳронни етказди, энди бунга Онабоши дош беролмай, ўғлини бағрига босганча, ер-кўкни ларзага солган қум-тўзонга қўшилиб кетди...

Тўлепберген оға Қаипбергеновнинг янги нашрдаги «Қорақалпоқнома» роман-эссеси «Шарқ» нашриёт-матбаа концернида босилиб чиқди. Биз оқсоқол адибимиз билан ёзувчиларнинг Дўрмондаги боғида учрашиб, шу кунларда дилининг тубида йиғилиб қолган, тилининг учида турган гапларини тингладик ва оҳанрабо тасмасига ёзиб олдик. Ҳозир Тўлепберген оға Нукусда юрибдилар; камина у кишидан ғойибона ижозат сўраб, ушбу суҳбат-монологни муштарийлар ҳукмига ҳавола этаётирман.

Мавзуни, Қодирий бобо ибораси билан айтганда, мозийдан белгиладик...

* * *

— Ўзимизнинг ота-боболаримиз ҳақида жуда кам биламиз. Агар билсак-да бериги томонларини биламиз, нариги томонларини билмаймиз. Биз ўз халқимизнинг тарихини, тақдиримизни бошқа халқлар билан солиштириб ҳам билмаймиз. Кўп вақтлар мобайнида биз тарихимизни билмаслигимизни ҳам билганимиз йўқ. Шуни ҳам билмай келдик. Энди сўнгги кезларда тарихимиз теранроқ ўрганилиб, дунёнинг борлиқ халқлари каби боболаримиз тарихига назар солсак, халқимиз ҳам оламдаги улуғ халқлардан бири экан. Одатда, тарихчиларимиз ёзмади, тарихчиларимиз ўз тарихимизнинг ҳурматини жойига қўймади, деймиз. Лекин энг қадимий археологик топилмаларда, тошбитикларда, доно алломаларнинг ёзма хотираларида кўп нарсалар қолган. Шуларга қараб ўтириб тарихимизга назар ташласак, бизнинг тарихимиз ҳам улуғ эканини биламиз. Одамзот бино бўлгандан кейин, неча минг йиллар яшагандан кейин одамлар жамияти бузилиб кетгач, Оллоҳ таоло уларни жазолаш учун Нуҳ тўфонини юборди. Дунёни сув босгач, Нуҳ пайғамбар ўзининг уч келини ва уч ўғли билан қолган. Ўғилларининг исми шарифи — Ҳом, Сом, Ёфас. Ҳом билан Сом қибла томонларга юборилган бўлса, Ёфас Шарқ томонларга юборилди. Бул ҳақда Абулғозийхоннинг «Шажараи турк» китобида батафсил сўз юритилган. Ёфаснинг тўнғич ўғлининг исми Турк. Туркдан кўп авлодлар тарқалган, Туркнинг болалари ўсган, унган, кўпайган. Буларни айтиб ўтирганимнинг сабаби — Туркнинг болалари сўнгги кезларда ҳар хил элатларга, халқларга бўлиниб кетган.

Бутун дунёдаги туркий халқлар икки юз миллион нафар. Собиқ СССР ҳудудида йигирма олтита туркий республика бор эди. Бу сафга автоном вилоятлар, автоном республикалар ҳам қўшилади. Шўро даврида ўша йигирма олти мамлакат бир-бири билан унчалик борди-келди қилмасдан яшашга мажбур бўлди. Агар мана шу туркий халқлар худди славянларга ўхшаб бир [illegible] ниҳоятда [illegible] бўларди. Унинг устига, биз боболаримизнинг умр йўлларини, боболаримизнинг ичидаги энг улуғ зотларни ўзимизга мисол этиб, намуна этиб ҳам ўрганмай келдик; ўргансак ҳам тушунмадикми ёки тушуниш ақлимиз етмадими, билмадик. [illegible] Масалан, Широқни олайлик. [illegible] га қарши курашди. Албатта, Искандар унга нисбатан жуда кучли эди, Спитамен ёвдан енгилиб ортга чекинади. Кураш сўнггида бир гуруҳ жангчилари билан овлоқ гўшада яшириниб ўтирган пайтда ўзининг туркий бовурдошлари Спитаменни ўлдирадилар. Ботирбоши Спитаменнинг аччиқ қисматини бугунги ёшлар билишадими? Биз Спитаменга муносиб ёдгорлик яратдикми?.. Ёки бўлмасам, берироқ келиб, Жалолиддин Мангубердини олайлик: у мўғул босқинчиларига қарши жонини жабборга бериб курашди, лекин энг кейинида қисмати фожиали якунланди. Ёки Муқанна тақдири ҳам ундан аъло бўлмади: у элга бош бўлиб араб босқинчиларига қарши курашди, аммо уни ўз элатдошлари ёвга сотиб юборади... Ўзимиздан чиққан мана шундай қаҳрамонларимизга биз ўз вақтида ёдгорлик ўрнатиб, мудом уларнинг номини ёдимизда тутиб борганимизда, ёшларимиз бутунлай бошқа руҳда — ватансуярлик руҳида тарбияланган бўларди, биз бундан-да кучли бўлардик. Борлиқ туркий халқлар уларни ўзларининг қаҳрамонлари деб билса, манави қозоқ, анави қирғиз, буниси ўзбек, наригиси туркман ёки озарбойжон демасдан, тарихда ўтган барча ботирларни «Меники!» деса борми, туркий халқлар руҳан, маънан янада бойиган, янада бирлашган бўларди.

Яқинда Президентимиз 9 май санасига бағишланган маросимда, «Биродарлик қабристон»ида сўзлаган нутқида жуда яхши бир фикрни айтди. У киши айтдиларки, 1941-1945 йиллардаги урушда Қорақалпоғистондан қанча одам қатнашган бўлса, Андижондан, Самарқанддан ёки бошқа вилоятлардан қанча одам қатнашган бўлса, уларнинг ҳаммасига Тошкентда ёдгорлик ўрнатилиши керак; сабаби — мисол учун, Қорақалпоғистондан Тошкентга келган кишилар, «Мана бизнинг одамлар ётибди!» деб айтадиган бўлсин. Токим, хорижий эллардан Тошкентга ташриф буюрган меҳмонлар бошқа вилоятларимизга бормаган тақдирда ҳам, ҳеч бўлмаса, бунёд этилажак хотира хиёбонимизга борган вақтда «мана бу марҳум хоразмлик экан, буниси қорақалпоқ экан» деб, юртимиз тўғрисида тўкис таассурот билан кетадиган бўлсин... Президентимизнинг ўша гаплари ҳаммамизга маъқул бўлди. Чунки, Тошкент нафақат Ўзбекистоннинг, балки бутун Осиёнинг катта дарвозаси ҳисобланади. Осиёга ҳамма Тошкент орқали ўтади. Мен Тошкентга келсам, ҳар сафар ўзимни Маккага ҳажга боргандек ҳис этаман. Агар президентимиз айтгандек, борлиқ ботирларимизга Тошкентда ёдгорлик ўрнатилса, шак-шубҳа йўқки, Тошкент Марказий Осиёнинг энг азиз ва улуғ шаҳрига айланади. Биз шу нарсаларга алоҳида эътибор бермоғимиз лозим. Яна такрор айтаман, агар Широққа, Спитаменга, Муқаннага, Мангубердига пойтахтимизда ёдгорлик ўрнатсак, Тошкент албатта, бутун туркий халқларнинг энг мўътабар ва мукаррам шаҳрига айланажак! Шунда биз тўрт тарафдан келган туркий биродарларимизга қараб: «Эй, озарбойжон дўстим! Эй қозоқ дўстим! Эй, қондошларим! Мана, бизнинг — ҳаммамизнинг тарихда ўтган баҳодир боболаримизга ўрнатилган ёдгорлик!» деб айтган бўлардик. Мен шундай бўлишини ҳамма вақт қумсаб юраман. Шу сўзни айтгани учун мен Президентни янада қаттиқроқ яхши кўриб қолдим...

Энди шунинг билан бирга, биз туркий халқлар қачондан бошлаб хонлик бўлдик, қачондан бошлаб мамлакат бўлдик, қачондан бошлаб тилимиз пайдо бўлди деган саволларга жавоб излашимиз лозим. Ҳозирги ёшлардан шулар ҳақида сўралса, улар жуда кам биладилар. «Дунё тарихи» деймиз, «Урислар тарихи» деймиз, «Хитой тарихи» ёки «Ҳиндистон тарихи» деймиз ва уларни ниҳоятда пухта ўрганамиз. Майли, ўрганайлик. Аммо улар қаторида ўзимизнинг туркий халқлар тарихини ҳам тўкис ўрганмоғимиз керак. Масалан, туркийлар Қашқардан ҳам наридаги юртлардан то Қора денгизгача, ҳатто Ўрта ва Иссиқ денгизгача бўлган ўрталиқларда гоҳ кўчманчи бўлиб, гоҳ ўтроқлашиб яшаганлар. Милоддан аввалги VII асрдаёқ туркийларнинг биринчи хонликлари пайдо бўлган эди. Агар унутмаган бўлсам, Алп Эртегин исмли зот туркий салтанатнинг биринчи ҳукмдори эди. «Алп» деган сўзнинг ўзи ҳам ўшандан қолган. «Алп» дегани — бу улуғ демак. Ҳозир биз «Алпомиш»нинг 1000 йиллигини нишонлаяпмиз. Алпомиш атамаси ҳам, аслида, Алп сўзидан келиб чиққан. Агар Алп Эртегин эрамиздан аввалги VII асрда ўтган бўлса, ҳозир баҳодирбоши ўтган даврга ҳам 2700 йил бўлибди.

Бу ерда биз боболаримизнинг, халқимизнинг қонида қандайдир бир нарса борлигини яширмасдан айтиб ўтишимиз керак. Шу муносабат билан мен Одам Ато билан Момо Ҳаво тўғрисида бир ривоят айтиб бермоқчиман. Эмишки, Одам Ато билан Момо Ҳаво жаннатдан қувилгандан сўнг орадан уч юз йил ўтгач, улар учрашадилар. Худди шу узоқ кутилган учрашув пайтида уларнинг қошига Иблис келади. Иблис ўзининг кичкина боласини ҳам эргаштириб келган бўлади. «Мана, сизлар учрашибсизлар. Бағоят хурсандман. Агар малол келмаса, шу боламга қараб туринглар, зарур ишим чиқиб қолди, ўша ишни битириб келаман, сўнг боламни олиб кетаман», деб арзи ҳол қилади Иблис. Кўздан ғойиб бўлгач, Одам Ато билан Момо Ҳаво ўзаро маслаҳат қиладилар: «Мана шу Иблис туфайли биз жаннатдан қувилдик, энди унинг боласи бизнинг авлодларимизга азоб беради, авлодларимизни ҳам йўлдан уради... Ундан кўра, шу иблисваччани ўлдириб ташлайлик», деб гапни бир жойга қўядилар. Иблисвачча дарҳол ўлдирилади. Маълум фурсат ўтгач, Иблис қайтиб келади. Иблис келса, боласи ўлиб ётибди; у ўзини кўрмаган кишига ўхшатиб: «Эй, ҳормас!» деган заҳоти боласи учиб туради — жонланади. Сўнг, яна бир нарсани баҳона қилиб, Иблис боласини қолдиради. Одам Ато билан Момо Ҳаво иккинчи бора иблисваччани ўлдиришиб, олисроқ жойга кўмиб ташлайдилар. Бироқ, Иблис қайтиб, «Эй, ҳормас!» деган заҳоти тилка-пора бўлиб ётган иблисвачча сакраб гўрдан чиқиб келади. Учинчи бора Иблис боласини қолдириб кетгач, Одам Ато билан Момо Ҳаво: «Бу лаънати ўлмас экан, кел, бирйўла еб қўя қолайлик!» дейдилар ва иблисваччани еб қўядилар. Иблис қайтиб келадию нима бўлганини англайди ва шарақлаб кулиб юборади. Сабабики, ахир, Иблис ҳам фаришта, у ҳамма нарсани билади, кўради, ундан ҳеч нарсани яшириб бўлмайди. Шундай эса-да, Одам Ато ундан: «Нега куласан?» деб сўрайди. «Ана, энди мен мақсадимга етдим — сизларнинг фарзандларингизда ҳам менинг қоним туғилади, менинг қоним аралаш туғилади!» дейди мамнуният оҳангида. Албатта; бунда рўй берган ҳодиса каннибализм эмас. Биология илмида, бир турга мансуб махлуқлар бир-бирини еб қўйса, «каннибализм» дейилади. Қолаверса, бу ҳодиса биологик факт сифатида эмас, балки ахлоқий масала сифатида оғзаки адабиётда яшаб келаётир. Хўш, нима учун юқоридаги ривоятни келтирдим? Мен гоҳ вақтда айрим туркий халқлар ўртасидаги олаоғизлик, бир-бирига айтадиган ёмон сўзларни эшитиб қоламан, [illegible]

[illegible] Шени 636 йили Тан (Хитой) империясига бўйсундирилади. Бу воқеалар тўғрисида Л. Н. Гумилёв ўзининг «Қадимий турклар» китобида кўплаб тарихий фактларни келтириб ўтган... Ундан кейин VIII асрнинг бошларида Элтарошхон пайдо бўлди. Элтарошхон ҳам халқни бириктиради, лекин ул зот асос солган салтанат ичида 741 йили фуқаролар муҳорабаси бошланади ва баҳодир хонлар бирин-кетин ўлдирилади. Шундай қилиб, туркийлар тарқоқлашиб, ҳар уруғ ўзича хон бўлиб, ўзича шер бўлиб кетади. Мен шулар ҳақида ўйласам, нима бало, туркийлар ирсият жиҳатидан иблисваччани маҳв этган Одам Ато билан Момо Ҳавога яқинроқмикан, деб хавотирланавераман. Сўнгги кезларда зукко олимлар дунё халқларининг шажарасини синчиклаб текшириб кўрдилар. Шу тадқиқотлар натижасида маълум бўлдики, ҳеч бир халқнинг ирсияти, шажараси туркий халқлариники каби барқарор, собит эмас экан. Бизнинг шажарамиз асл ҳолида сақланган экан.

Биз туркий халқларнинг оғзаки ва ёзма адабиётларида бўрилар ҳақида кўплаб афсоналар бор. Масалан, борлиқ туркийлар қириб ташланган вақтда бир бола тоғ чўққисида тирик қолади; ўша гўдак она бўрини эмиб, унда бўрининг кучи пайдо бўлади, бўрини «она» сифатида танийди. Бундан ташқари, туркийлар она бўридан туғилган деган афсоналар ҳам мавжуд. Бундай афсоналарда жон борга ўхшайди. Чунки кўк туркларни бирлаштириб, буюк бир салтанат қурган Бўминхон даврида илк давлатимизнинг байроғидаги символ — тимсол бўри эди. Бўри тимсолимизга айланган. Биз боболаримиз фойдаланган тимсоллардан ёшларимизни хабардор этиб қўйишимиз лозим. Шунда қанчалик қудратли бўлганимизни ҳис этамиз.

Қадимий аждодларимизни «кўк турклар» дейишарди. «Кўк» дегани у пайтлари рангни ёки бўёқни эмас, балки Тангрини англатарди. Биз Тангрига ишонардик. Биз исломий эътиқодга келгунимизча борлиқ динларни бошимиздан кечирган эканмиз. Ҳатто мусулмон бўлганимиздан кейин ҳам бизда зардуштийликнинг кўпгина белгилари сақланиб қолади. Масалан, «Авесто» китобида ойга, қуёшга, заминга сиғиниш бўлгани айтилади. Ҳозир ҳам ой, қуёш, замин муқаддаслиги бор. Буни ҳеч бир хижолатлик томони йўқ.

Дарвоқе, туркий халқлар тўғрисида гапирган пайтимизда Тумарис номини унутмаслик керак. Тўмарис — бу «туморли» дегани бўлади. У ҳам туркийлар фарзанди. Кейинчалик юнонлар Туморли момомизнинг номини «Тумарис» деб ўзгартириб юборганлар, яъни ўзларининг тилига мослаб олганлар. Майли, биз бунинг учун юнонларга қуллук қилсак арзийди. Чунки, дунёга донғи кетган элпарвар момомиз борлигини биз машҳур муаррих Геродотнинг «Тарих» китобидан билдик. У Кайхусрав қўмондонлиги остидаги босқинчиларга қарши курашга бошчилик қилади; Турон юртини ёв босқинидан асрайди. «Ойсулув» номли халқ достонида (XIX асрнинг бошларида Тилла кампир исмли бахши момо тилидан ёзиб олинган), асосан, Тумариснинг жасорати тўғрисида сўз юритилади. Лекин, биз Тумарис шарафига ёдгорлик ўрнатдикми? Унга ҳам улуғ бир ёдгорлик ўрнатмоғимиз лозим. Шунда бизнинг қизларимиз беқиёс элсуярлик руҳида вояга етган бўларди.

Қорақалпоғистонда «Қирқ қиз» достони бор. Атоқли француз ёзувчиси Луи Арагон бизнинг достонимизни французларнинг «Роланд ҳақида қўшиқ» достонига тенглаштирган эди. Роланд исмли француз йигити босқинчиларга қарши курашда ўз элига бошчилик қилади. 778 йили Франция билан Испания ўртасида рўй берган муҳорабада Роланд жасорат намунасини кўрсатади. Ўша баҳодир тўғрисидаги илк ёзма асар XI асрда пайдо бўлади. Ҳозир биз Роланд тўғрисидаги ҳақиқатни ўша ёзма манба орқали биламиз. «Қирқ қиз» достони эса IX асрда пайдо бўлган. Унинг бош қаҳрамони — Гулойим ўз элининг озодлиги учун қаҳрамонларча курашади. IX асрда Тумарисдан кейин яна битта аёл эл дардида жонини фидо қилганини кўрсатсак, демак жасорат бизнинг аёлларимиз учун ҳам тасодиф бўлмай, ўзига хос қонуният эканлиги маълум бўлади. «Қирқ қиз» достони асосан қорақалпоқларнинг оғзаки адабиётида мавжуд бўлган. Оғзаки адабиёт эса оғиздан оғизга, даврдан даврга ўтганда ҳар бир айтимчининг, даврнинг руҳини акс эттириб боради. Агар биз шу бугун «Қирқ қиз» достонини бировнинг оғзидан ёзиб олсак, бозор иқтисодига алоқадор элементлар шубҳасиз достонга қўшилади. Айтувчи ўзидан ниманидир қўшмай қўймайди. «Қирқ қиз» достони IX асрда пайдо бўлган эса-да, лекин унга ҳар даврнинг ўзига хос хусусиятлари албатта қўшилган. «Алпомиш» достони тўғрисида ҳам шундай дейиш мумкин.

Кейинги пайтларда бўлаётган савобли ишлар тўғрисида ўйласак, биз Президентимиз ташаббуси билан амалга оширилган соҳибқирон Амир Темур номини тиклаш борасидаги ишлардан ниҳоятда миннатдормиз. Биз буюк бобомизни яхши билмас эканмиз. Аксинча, хорижда Амир Темур тўғрисида биздан кўра кўпроқ ҳақиқатни билишар экан. Масалан, Францияда «Амир Темур бизни мазлумликдан сақлаб қолди!» деб қувониб юришар экан. Европада ҳам, ҳатто Россияда ҳам Амир Темур номини эъзозлашарди: ёзувчилар ўзларининг асарларида бобомизнинг номини турли йўллар билан улуғлашарди. Ҳатто Шўро даврида яратилган Аркадий Гайдарнинг «Темур ва унинг командаси» китобида ҳам бобомизга бўлган эҳтиром сезилиб туради. Амир Темур — тимсол эди. Биз бўлсак, бобомиз аллақачон тимсолга айланиб кетганини хаёлимизга ҳам келтирмасдик.

Туркий халқлар тўғрисида гап кетганда кўпинча «ким қадимий, ким асосчи?» каби саволларга ўзимизча жавоб излай бошлаймиз. Ҳар ким ўзини қадимий, ўзини асосчи деб исботлашга уринади. Афсуски, кўп ҳолларда Ёфаснинг болалари эканимизни, битта халқ эканимизни унутиб қўямиз. Ундан кўра, биз туркий халқлар, энг аввало, оғзимизнинг ола бўлиб кетгани сабабларини топишимиз керак. Нима учун биз бўлиниб кетганмиз?.. Мана, масалан, Президентимизнинг ташаббуси ва ҳомийлиги билан [illegible]

Тўлепберген ҚАИПБЕРГЕНОВ:

ҚАЛБИМНИНГ ҚОМУСИ — ТУРКИЙНОМА

(ЁКИ ЎЗИГА БЕКНОМА)

[illegible] ҳоллар тарихимизда, афсуски, бор эди. Хонликлар тарқалиб, яна тузилиб кетадиган аянчли ҳодисаларнинг сабаби, менимча, бизнинг томиримизда ростдан ҳам бўрининг қони бўлса керак.

Биз туркий халқлар тарихини янада теранроқ кўздан кечирсак, бир замонлар биз Хитой билан жуда яқин алоқада бўлганимизни кўрамиз. Ҳатто хитойликлар қизларини туркий йигитларга турмушга берганлар. Сўнг, ўртада низо чиқиб қолса, муҳорабада аскарларни маҳв этиб, болаларни — набираларини ўзлари билан олиб кетганлар. Сабаби — насл олиб кетилган, бу бўри — кучли халқдан насл олиб кетган. Бундан биз мақтансак ҳам арзийди. Ёки бўлмасам, араб халифалари тарихини олиб кўрайлик. Биласанми, халифаликка кимларни сайлаганлар? Одатда, турк қизларидан туғилган ўғлонлар халифа этиб сайланарди. Камдан кам ҳолларда юнон қизларидан туғилган ўғлонлар халифа этиб сайланарди. Туркий қизлардан туғилган ўғлоннинг халифа этиб кўтарилишига сабаб шулки, бизнинг қизларимиз оқила эди, жасур эди, демак ундан туғилган фарзанд ҳам оқил ва жасур бўларди. Қўшни халқлар биз туркий халқлар билан ёвлашиб ҳам юрганлар, айни замонда биз билан боғланишни, қардош бўлишни ҳам орзу қилиб юрганлар.

Биз қанчалик даражада тарқоқлашиб кетган бўлсак, биз қанчалик даражада бир-биримизни ўйламай кетган бўлсак, бунга биринчи навбатда ўзимиз айбдор, ўзимизнинг қонимиз, бир-биримизни тушунмаслигимиз айбдор, ўзимиз ҳар биримизни бўри санаганимиз айбдор! Қолаверса, ҳар биримиз ўзимизни бек санаганимиз, хон санаганимиз айбли... Бу нарсаларни биз ҳеч вақтда унутмаслигимиз керак. Биз ўз камчилигимизни топиб, авлодларимизга тушунтириб берсак, биз авлодларимизда шу камчиликлар бўлишига йўл қўймаган бўламиз. Аслида, ҳеч бир одамнинг азалий ёки мангулайига ёзиб қўйилган душмани бўлмайди. Биринчи галда одамнинг душмани ўзи бўлади. Одам ўзига душман топиб олади. Халқ ҳам шундай: Шунинг учун биз «тарихий душманлик» тушунчасидан авлодимизни овлоқ сақлашимиз лозим.

Хуллас, барча туркий халқларнинг ўтмишдаги ботирларига, баҳодирларига Тошкентда ёдгорликлар ўрнатилса, имоним комилки, пойтахтимиз Маккаи мукаррамадек азиз шаҳарга айланади.

Қалбимнинг қомуси — туркийнома (ўзига бекнома). Насиб этса, бул китобим ҳам ўқувчиларим қалбидан муносиб ўрин олажак...

* * *

Бу суҳбат Дўрмонда бошланган эди. Сўнг, Одилбекнинг уйида давом этди ва Тошкент тайёрагоҳининг интизорхонасида ниҳояланди. Назаримда, Тўлепберген оғанинг яна кўп гаплари бор эди. Афсуски, ҳар кимнинг ўзига яраша юмуши бор, тирикчилик ташвишлари бор. Биз тез орада яна учрашамиз, суҳбатимиз давомли бўлади. Унгача эса ҳар ким ўзининг уй-хаёллари билан яшайди; кўнгли яқин одамлар бир-бири билан ғойибона ҳам суҳбатлашаверади... Яна дийдор кўришгунча соғ бўлинг, Тўлепберген оға!

Суҳбатни Набижон БОҚИЙ ёзиб олди

Муҳаммад Юсуф ва Сирожиддин Саййид бундан ўн йил аввал:

●

Шундай кунда ноз қилиб
Қарамаса бизларга.
Атиргулга мурч сепиб
Улашамиз қизларга!

●

Содиқ МАҲКАМ олган сурат

СИНДИРИЛГАН ҚАНОТЛАР

ТУРКИСТОН МУХТОРИЯТИ ТАРИХИДАН

Она юртимиз тарихининг энг фожеали саҳифаларидан бўлмиш Туркистон мухторияти мисолида эрк ва озодликка интилган халқларни кўрган мустамлакачилар уни тезда ҳалок этишга қарор қилишиб, оқибатда мақсадларига эришдилар: эндигина қанот ёза бошлаган Туркистон Мухториятининг Муваққат ҳукумати тормор этилди, унинг айрим раҳбарлари судсиз-сўроқсиз отиб ташланди, айримлари қочиб қутулдилар. Ҳукумат жойлашган Хўқанди латифнинг Эски шаҳар (мусулмонлар яшайдиган) қисми эса болшевиклар ҳамда уларнинг ёлланма сафдошлари — дашноқлар, турли асирлардан тузилган, бошдан-оёқ қуролланган гуруҳлар томонидан ғорат этилди, таланди, ёндирилди; бечора, бегуноҳ, мазлум хўқандлилардан ўн минглаб кишилар — кексалар, болалар, аёллар, ёш йигит-қизлар шафқатсизларча, ваҳшиёна усуллар билан ўлдирилдилар, қиз-жувонлар номусига тажовуз қилинди, ҳақоратланди. Хўқанди латиф бир ҳафта-ўн кунлар ёнди. Минглаб хонадонларда даҳшатли оловни ўчирадиган одам қолмаганди. Кўчалар мурдаларга, куйган ва ҳақоратланган жасадларга тўлиб кетган эди. Ёнаётган шаҳар устидан чиққан қоп-қора тутун ундан 15—20 чақирим наридаги қишлоқлар аҳолисига ҳам кўриниб турганлигини ҳозирғача ҳикоя қиладилар...

Хўқандда шунчалик қирғин бўлганки, статистик маълумотларга кўра, шаҳарда 1917 йилда 126 минг киши яшаган бўлса, 1926 йилга келиб, аҳоли рўйхати натижаларига кўра, бу ерда 70 минг (!) киши истиқомат қилган. Шундай обод ва кўркам шаҳарда аҳоли кўпайиш ўрнига камайиб кетганининг бош сабаби ҳам 1918 йил февралдаги қирғин эди десак, янглишмаган бўламиз.

Хўқанд фожеалари Туркистондаги барча софдил инсонлар, шу жумладан, қалам аҳлларини ҳам бефарқ қолдирмади. Машҳур адибимиз Ҳамза Ҳакимзода «Фарғона фожеаси» номи билан кўп қисмли трагедия ёзиб, унда она шаҳрида ва водийнинг бошқа шаҳар-қишлоқларида рўй берган қонли воқеаларни рўй-рост тасвирлаб, пьесани кўп йиллар ўзи ташкил этган театр труппалари ижросида халққа намойиш этган эди.

Оловқалб сўз санъаткори Абдулҳамид Чўлпоннинг қатор шеърларида мазкур фожеанинг шеърий тасвирини кўриш мумкин. Жумладан, шоирнинг машҳур «Бузилган ўлкага», «Салом сенга» каби шеърларида Хўқанд фожеасининг акс-садолари бор.

Тошкентлик таниқли шоир Камий (1864—1923) ҳам замонасининг ҳозиржавоб қалам аҳлларидан бири эди. Хўқанд фожеаси бу шоир қалбини ҳам ларзага солади. Натижада 11 банддан иборат бўлиб, мухаммас шаклида ёзилган шеър — «Афсуснома, Хўқанд фожиасина» дунёга келади. «Афсуснома...» машъум воқеалардан сўнг тез орада — 1918 йилнинг март ойи бошларида яратилган кўринади. Чунки бу шеър «Ал-Изоҳ» журналининг 1918 йил 21 мартида чиққан 26-сонида дунё юзини кўрган. («Ал-Изоҳ» 1917 йил июнидан бошлаб Тошкентда «Шўройи Уламо» ташкилотининг нашри афкори сифатида ҳафтада бир марта чиқиб турган — Р. Т.)

Тарих ва тақдир

«Афсуснома...» катта дард, истиқлол йўлида шаҳид кетган ватандошлари, миллатдошлари тақдирига қайғуриш руҳида яратилган. Ундаги ҳар бир банд, ҳар бир мисрани ҳаяжонланмай ўқиб бўлмайди. Чунки обод шаҳар вайронага айланса, ота-оналар фарзандларидан, фарзандлар ота-оналаридан жудо бўлса, бегуноҳ одамлар уй-жойи, мол-мулкидан ажралса, бундан ортиқ фожеа борми?! Камий шеърда, ҳеч яшириб ўтирмай, болшевикларнинг фожеани бошловчилар эканини очиқ-ойдин кўрсатиб берган...

Мазкур шеърни бизга адабиётимизнинг толмас тадқиқотчиси ва тарғиботчиси, заҳматкаш ва камтарин олим, устозимиз Аҳмаджон ака Мадаминов кўрсатиб қолдилар ҳамда, иложи бўлса, бирор нашрда эълон қилишни илтимос қилдилар.

Домла бизга тақдим қилганлари яна бир ҳужжат Туркистон мухториятининг Тошкент аҳолиси томонидан қўллаб-қувватланганини исботлайди. Бу ҳужжат ҳам «Ал-Изоҳ» журналида, унинг 1917 йил 11 декабрда чиққан 18-сонида босилган. «Тошканд хабарлари» сарлавҳаси остида эълон қилинган мазкур мақолада 1917 йил 6 декабр куни шаҳар Жомеъ масжидида бўлиб ўтган митинг ҳақида ахборот берилган. Унда ёзилишича, митингда 50-60 минг киши иштирок этган. Унда 27 ноябрда ташкил топган Туркистон мухторияти табрик этилиб, қўллаб-қувватланиб, унинг байроғи Жомеъ масжидининг баланд равоқига тикилган. Митингда болшевикларнинг бадавлат аҳоли мол-мулкини реквизиция қилиш ҳақидаги қарори рад қилинади. Болшевикларнинг тинтув пайтида олган нарсалари эгаларига тезда қайтарилиши лозимлиги махсус бандда кўрсатилади.

Мазкур йиғинда ўша даврнинг энг машҳур зотлари — Мунаввар қори, Шерали Лапин ва бошқа миллат фидойилари қатнашганлар ҳамда унинг ишига раҳбарлик қилганлар.

Бу митинг ҳақида тарихчиларимиз кўп ёзганлар. Шунинг учун биз ортиқча тафсилотларга тўхтаб ўтирмаймиз. Лекин кенг жамоатчиликнинг «Ал-Изоҳ»даги мазкур мақоладан хабардор бўлишларини истаб, уни ва юқорида зикр этилган шеърни муҳтарам газетхонларимиз диққатларига ҳавола қилишга қарор қилдик.

Рустамжон ТОЖИБОЕВ,
ТошДУ докторанти

ТОШКАНД ХАБАРЛАРИ

Декобр бошинда «Тошканд уюларина болшивиклар реквизитсия тинтув ёсомакға қарор бермишлар» хабари халқ ичиға торқоди. Ҳатто 4-5нчи декобрда тинтув кўрувнинг баъзи уюларидан бошламишлари хабари торқолғоч, декобрнинг бешинчисинда халқ «Мадрасайи Беклар беги»ға йиғилиб, бу ишнинг оқибати ваҳм ва хасм ва қўрқинч бўлдиғини болшивикларға англатмак учун бир неча зотдан иборат камисия сайлоб ва ҳам «Иложи воқеа қабл аз вуқўъ» вуқуфинча 6нчи декобрда дўкондорлар дўкон очмасға ва тамоми касабалар ишларини ушбу кунча тарк этиб, «Масжиди Жомеъ»га йиғилмакларига қарор берилгон. Эртаси соат 9-10ларда халқ гуруҳ-гуруҳ «Масжиди Жомеъ»га йиғилиб бошладилар. Тақрибан эллик-олтмиш мингдан зиёда мусулмон ва бошқа тоифалардан ҳам йиғилиб, зўр, улуғ митинг бўлди. Митинг бошида иттифоқ ила уламо ва зиёлилар бўлгон ҳолда бошлаб, Одил муфтий жаноблари туруб, мажлисни расмий тартибға олмак учун раис, муовин ва саркотиб сайламакиға таклиф-да бўлунуб, раисликка жаноби Саййид Ғанийхон Маҳдум домуллони арз қилгонларида ҳозирун бир оғиздан қабул қилдилар. Раисға муовинликға Мунаввар Қори ила Шерали Лофин ва саркотибликға Мулло Пирмуҳаммад аълам сайландилар, сайлов иши тамом бўлгон сўнг раис Маҳдум домулло жаноблари туруб, халқға хитобан: «Ҳар ким мусулмон бўлгон сўнг бировнинг молиға ямон ният ила қарамасликка тевуш ва ноҳақ бировнинг молин ғасб қилиб емак хинзир гўштини емакдан ҳам ямондур», мазмунида ваъз ва насиҳатда бўлундилар. Сўнгра муовини раис Мунаввар Қори жаноблари изоҳ бериб, бу кунларда бошланғон болшивикларнинг яғмо ва торожларини ва аларға баъзи мусулмон работчилар ҳам қўшулмакда бўлгонларини сўзлагон сўнг, мусулмон работчилар, болшивик ва ғайрлардан 14-15 нафар кишилар тарафиндан бу бобда нутқлар сўйланди. Болшивиклар мусулмон работчиларнинг тинтувға толиб бўлгонларини сўйладилар. Раис муовини бўлгон Шерали Лофин таржимонлик қилиб турди. Мусулмон работчилар эса, хусусан, аларнинг аргонизатсия аъзоларидан бўлгон Мирзо Абдуллоҳ бу нисбат аларға бўҳтон бўлгонини, агар бу маъниға толиблар бўлгон бўлса, мусулмон работчилар эмас, балки баъзи бир шарлотонлардан бўлгонини ва мусулмон работчиларнинг иттифоқи шариат йўли ила борув бўлгонини сўзлади. Ушбу арода бирдан бир рус қардошлардан федералист комитетининг раиси «Колинзон» минбарға минуб, ҳама ҳозирунға:

бутун Туркистон Мухториятли бўлғонлариға ва руслар эса, аксариятни ташкил қилғон мусулмон ҳукуматиға қўшулғонлариға табрик айтди. Халқ қаттиқ алқишлар ила аниң табригини қаршу олдилар, каррот ва маррот табриклар айтулуб, Мухторият байроғи Жомеънинг халқ манзарасида бўлғон баланд равоқиға тикилди. «Бу шод кунга етдук ва кўрдук», — деб, ихтиёрсиз йиғлағонлар ҳам бўлди. Раис туруб дуо қилдилар. «Омин» ҳалқаси Жомеъни қоблади. Яна федералис комитет раиси туруб, Тошканд уюларини реквизитсия қилинмаслиғиға ушбу комитет аъзолари йиғилиб, қарор берғонлиғини ва нарўдний камиссар ҳам мунга қарор берғонлиғини сўзлади. Соний Мунаввар Қори туриб, ушбу митинг бошида турғон муҳтарам зотлар тарафиндан тартиб берилгон резолутсияни ўқуди:

«1нчи. Болшивикларнинг тинтувиға берғон қарорлариға норозилик.

2нчи. Тинтув сабабли тартибсизликлар ва ҳатто қон тўкувлар бўла қолса, масъулият болшивикларнинг устида қоладур.

4нчи. Болшивиклар торж тариқасинда олғон нарсаларини қайтарсунлар.

5нчи. Болшивикларнинг шаҳар думасини тарқатув хусусида думаға киргон қоғозлариға протест».

Ушбу қарорлар ўқулғонда халқ бир оғиздан қабул қилдилар. Қори афандининг таклифлари бўюнча, раис Маҳдум домулло туруб, Мухториятнинг Муваққат ҳукуматиға мувофиқи шаръи шариф идора қилинув шарти ила ҳозирундан байъат маросими олдилар. Яна бир оз музокарадан сўнг раис туруб: «Ушбу Жомеъ жаноби Ҳазрат Хожа Аҳрори валий марҳумо Ҳазратларининг Жомеъи шарифлари бўлғончун жаноби Хожа валоят ва ҳам сиёсат бобатларинда олий даражада бўлғонларини эсга тушуруб, ушбу мубоҳасаи аъзамий бўлгон Мухторият жанобнинг Жомеъларинда тантана ила зуҳурға келгони учун ушбу удуғ мажлисда Қуръон ўқулуб, руҳи пурфутуҳларина дуода бўлмакни таклиф қилғонларида муҳтарам Мулло Тошфўлод Қори ва ҳам Абдуссамиъ Қори тарафларидан Қуръон ва саловатлар ўқулуб, соат 3да мажлисға хитом берилди.

Идора.

«Ал-Изоҳ», Тошканд, 1917 йил, 18-сон, 11 декабр

«АФСУСНОМА», ХЎҚАНД ФОЖИАСИНА

Вой, юз войки, Фарғона хароб ўлди, дариғ!
Зулм ўти бирла букун гарди туроб ўлди, дариғ!
Бу мусибатдин улус чашми пуроб ўлди, дариғ!
Ҳаммайи катта-кичик бағри кабоб ўлди, дариғ!
Шаҳр обод эди, чун дашти сароб ўлди, дариғ!

Эрди Хўқанди қадим асру назокат ичра,
Ажабо, қолди букун гарди фалокат ичра.
«Биз эрурмиз, — дер эди, — шаън ила шавкат ичра»,
Солдилар ўзларини, хайф, ҳалокат ичра,
Ишлағон ишлари, кўр, зидди Китоб ўлди, дариғ!

Оҳ ила нолайи Хўқанд самодин ўтти,
Ҳамма эл ушбу мусибат ғамидин қон ютти,
«Сулҳ» деб, неча замон рус элиға кўз тутти,
«Ғалаба бизда!» — дебон, ўзларини унутди,
Болшивиклардин алар узра итоб ўлди, дариғ!

Бўлдилар отасидин ул куни фарзанд жудо,
Очлик меҳнатидин кўзига кун бўлди қаро,
Ҳикматинг билмазам, ё раб, сан ўзинг доно,
Ҳеч бандангни бошина бўйла мусибат солмо,
Бу мусибатлара Хўқанд эли боб ўлди, дариғ!

Болшивиклар зулмиму ёки алар феъли бади,
Залу амволларин қўймади, мундоғ талади,
Бўлмайин қолмади торож гиламу намади,
Монеъи зулму таадди бўла олмай Аҳади,
Ваҳки, мазлумлара чун явми ҳисоб ўлди, дариғ!

Қайси бадбахт сабаб бўлди — экан бу кора,
Қилди бечора мусулмон ҳамасин овора,
Бу аламдин ҳама эл жону дили минг пора,
Молу дунёлари, афсус, ёқилди нора,
Бегуноҳларға, кўринг, қаттиғ азоб ўлди, дариғ!

Ҳар киши ушбу мусибат кунини ёд этса,
Айб қилманг ани, минг дод ила фарёд этса,
Кимдур ул эмди бу вайронани обод этса,
Қани ул ҳарбий министр, келиб имдод этса,
Ҳайфким, ғафлат ила кўзлари хоб ўлди, дариғ!

Аҳли Хўқанд «.....»да мисоли йўқ экан,
Жанг қилмоққа алар қуввату ҳоли йўқ экан,
Аксари ноқис экан, ҳеч камоли йўқ экан,
Қайда бордур ул камолеки, заволи йўқ экан,
Бўлди ҳаммор у ким масти шароб ўлди, дариғ!

Чунки Ҳақ жонибидин келса қазо бирла қадар,
Бешаку райб ҳамаси бўлғусидур кўру басар,
Тамаъйи суд эса, топғуси ул кимса зарар,
Бўлма мағрурки, чўқ манда деюб мол ила зар,
Сийму зар, моли чўқ эллар баштоб ўлди, дариғ!

Мингу уч юз била ҳам ўттузу олти эди сол,
Ой жумод аввал эди, эшитинг, эй некхисол,
Оҳ, Хўқанд элининг давлатиға етти завол,
Кимки бу фожиау ҳодисадин қилса савол,
Ул саволиға «Дариғоки» жавоб ўлди, дариғ!

Эй Камий, келгил-у, эмди сўзинги мухтасар эт,
Очиб ибрат кўз ила ҳар ёнга бир-бир назар эт,
Шубу навъ ҳодисадин, бор эса ақлинг, ҳазар эт,
Ҳамватанларға бу аксил Ҳай кетидин хабар эт,
Шаҳр обод эди, Хўқанд хароб ўлди, дариғ!

«Ал-Изоҳ» мажалласи, Тошканд, 1918 йил, 21 март, 26-сон.
Нашрга тайёрловчи:
Аҳмаджон МАДАМИНОВ.

Ҳунардан унар

ТАҚИНЧОҚ БЕЗАКМИ?

Аёл зоти борки, зебзийнатга ўч бўлади, доимо қандайдир заргарлик буюмларини топиб юришни хуш кўради. Бу бежиз эмас. Турли-туман нозик-нафис тақинчоқлар хотин-қизлар ҳуснига ҳусн қўшади, уларни янада дилбар-латофатли қилиб кўрсатади. Бундай мўъжизавор санъат асарлари эса, биласиз, заргар усталарнинг чўнг истеъдодлари, заҳматли меҳнатлари ила дунёга келади. Қимматбаҳо тошу олмослар-ку , майли, ўз йўлига, аммо баъзан оддийгина темир ёки ёғоч ҳам ҳақиқий устанинг қўлига тушса, унинг қалб қўри билан йўғрилиб, санъат асарига — ноёб ёдгорлик намунасига айланади. Ана шундай мўъжиза яратувчилар ҳақида гап кетганда, таниқли ўзбек заргари Фасиҳиддин Дадамуҳамедовнинг номи ҳам биринчилар қатори тилга олинади. Негаки, у ясаган зирак-балдоқлар, узугу билакузуклар, бош кийимлари безаклари, бўйин ва кўкракка осиладиган тақинчоқлар ўзининг бежиримлиги ва нафислиги билан алоҳида ажралиб туради, ҳақиқий санъат асари сифатида кишини ҳайратга солади.

Фасиҳиддин асли тошкентлик. Эски шаҳарда туғилиб ўсган. У болалик кезлари маҳалласига туташ бозорга тез-тез тушиб турарди. Шу ерда дўкон қуриб савдо қилаётган ҳунармандларнинг ишини зимдан кузатарди. Усталар яратган халқ амалий санъатига оид буюм-жиҳозларни, айниқса, уларга ишланган нақш-безакларни алланечук иштиёқ билан томоша қиларди. Шу билан бир қаторда, ён-атрофидаги шарқ меъморчилиги услубида қурилган биноларга ҳам зийрак кўз билан разм соларди.

Инсоннинг болалик хотиралари бир умрга татийди, баъзан унинг келажак тақдирини белгилаб ҳам беради. Фасиҳиддинда ҳам шундай бўлди. Мурғаклигиданоқ қалбида санъатга ошнолик туйғулари уйғонди. Шу боис балоғат ёшига етгач, ўша вақтдаги Театр ва рассомлик, ҳозирги Маннон Уйғур номидаги Тошкент давлат Санъат институтига ўқишга кирди. Уни битиргач, безакли амалий санъат музейида ишлай бошлади. Шу асно назарий билимларини амалда қўллашга, ўз қўллари билан санъат асарларини яратишга аҳд қилди. Бироқ гул тиконсиз, ҳунар машаққатсиз бўлмаслиги тайин. У ўзича ҳар мақомга йўрғаламаслиги, кимдандир тажриба ўрганиб, малака ошириши лозим эди. Қарори қатъийлашгач, кўп ўйлаб ўтирмади. Таниқли уста Ниёзали Холматовнинг этагидан тутиб, шогирдлик мактабини ўташга киришди.

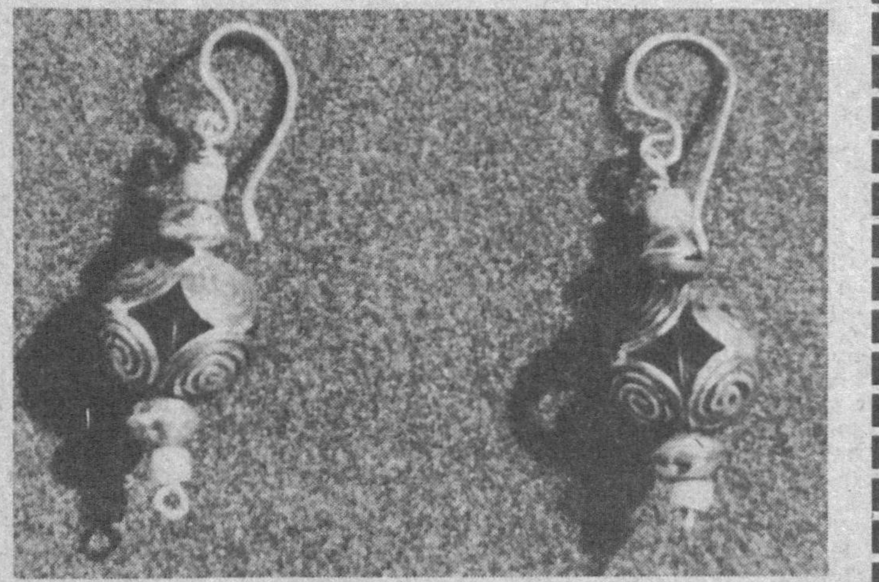

Мана, энди у даврлар ортда қолди. Ҳозир Ф. Дадамуҳамедов турли материаллардан, сувқоғоз ва нуқралардан болғалаш, қолиплаш йўли билан зеб-зийнат буюмлари ясовчи таниқли мусаввир-заргарлардан бири ҳисобланади. У ўз ижодида заргарлик мактабининг уч йўналишини омухталаштирган десак, бизнингча муболаға бўлмас. Бу мактабнинг биринчи йўналиши Сурхондарё ва Қашқадарё воҳалари заргарлигига мансуб бўлиб, туб илдизлари темурийлар даврига бориб тақалади. Дастлаб Ҳиротда қўлланила бошлаган бу йўналиш тожик ва афғон заргарларининг иш услублари билан уйғунлашиб кетади. Иккинчи йўналиш эса Бухоро, Самарқанд, Фарғона ва Тошкент заргарлари маҳоратини ўзида мужассамлаштиради. Учинчиси Хоразм йўналиши бўлиб, туркман, қорақалпоқ ва қозоқ заргарлиги негизида пайдо бўлган, бироқ айрим жиҳатларига кўра улардан бир оз фарқланиб туради.

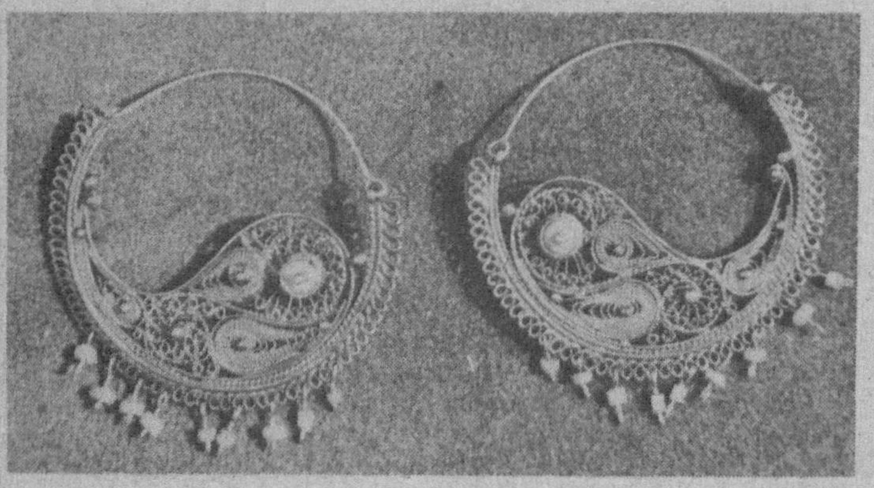

Қизиқ ҳол: биз турли-туман тақинчоқларга кўпинча фақат зеб-зийнат буюми сифатида қараймизу, амалда улар қандайдир рамз ва тимсолларни ифодалашини хаёлимизга келтирмаймиз. Ҳолбуки, уларнинг ҳар бири кўриниши ва ясалишига кўра қандайдир маъно-мазмунга эга. Баъзи бирлари ишонч-эътиқод рамзи ҳисобланса, бошқалари бахт, бойлик, саломатлик, серфарзандлик тимсолидир. Масалан, пешонабоғлар, зебигардонлар кўзидаги маржонлар кишини ёмон кўзлардан асровчи, хотирани мустаҳкамловчи, юракни бақувват қилувчи, асаб, сариқ, томоқ оғриғи, буйрак-қовуқ касалликларидан халос этувчи деб ҳисоблаб келинган. Худди шунингдек, кўкракка осиладиган тақинчоқларда жилоланиб турган марваридлар ҳам бир қатор ижобий хусусиятлар тимсоли ҳисобланган.

Фасиҳиддин Дадамуҳамедов заргарлик буюмлари ясаш чоғида уларнинг кўриниши ва шакли рамзий маъно-мазмунига эга бўлишига алоҳида эътибор қаратади. Бу жиҳатдан унинг қўлида сайқал топган Сурхон воҳаси йўналишига мансуб, мис, никел ва хром қотишмасидан тайёрланган ёки бодом шаклли, марварид кўзли зирак-исирғалар, «Турнақатор» деб номланган билакузуклар алоҳида фарқланиб туради. Уларнинг баъзи бирлари айлана, ёйсимон, чўзинчоқ, баъзилари чорси шаклига эга. Лекин барчаси юксак дид, ўта маҳорат билан ишланган, нафислик билан ҳошияланган. Шу боис ўзига хос ёдгорлик асари даражасига кўтарилган.

Хуллас, Фасиҳиддин Дадамуҳамедов қўлида сайқал топган зеб-зийнат буюмлари тўғрисида истаганча фикр-мулоҳаза юритиш мумкин. Аммо халқда минг марта эшитгандан бир марта кўрган афзал деган гап бор. Яхшиси, сиз ҳам шунга амал қилинг. Имкон топсангиз, Фасиҳиддин Дадамуҳамедов яратган санъат асарларини диққат билан кузатинг. Шунда ҳаммасига ўзингиз гувоҳ бўласиз ва ишончимиз комилки, халқ ҳунармандлари кашф этган буюм-жиҳозлар ҳам аслида халқимизнинг бебаҳо мулки ва ўлмас мероси эканлигига амин бўласиз.

Сергей НЕМЦОВИЧ,
санъатшунос

Ўзбекистон Бадиий академиясининг хорижий аъзолилигига номзодлар

ИЖОДКОР ХАЛҚ ФАРЗАНДИ

Яқинда Ўзбекистон Бадиий академияси кенгашида япониялик рассом Икуо Хираямо академиянинг хорижий аъзоси деган шарафли номга тавсия этилди. Хўш, Икуо Хираямо ўзи ким, ижодининг диққатга сазовор қирралари нималардан иборат?

Ҳар бир нарсадан, хоҳ жонсиз, хоҳ жонли бўлсин, гўзаллик, нафосат излаш ва топа билиш японларнинг қон-қонига сингиб кетган. Ана шу хислат японларни бугунги юксак мавқега кўтарди десак, хато бўлмайди. Икуо Хираямо ана шундай ижодкор халқнинг фарзанди.

Куни кеча ёзувчи Хуршид Дўстмуҳаммад билан шулар ҳақида гаплаша туриб, бир нарсани эсладик: бу халқнинг одамлари озгина таом ейишади, аммо завқи, ғайрати, ижодкорлиги жуда баланд. Демак, ҳамма иш фақат нафс билан ўлчанмас экан-да. Бу жиҳатдан улар сўфизм ақидасига анча яқин.

Дарвоқе, Икуо Хираямо ижодига назар ташласангиз, у заррада катта кўламни, катта кўламда заррани кўра олган ижодкор эканига амин бўласиз. Хираямо Буюк Ипак йўли бўйлаб саёҳат қилар экан, бу нуқталарда жойлашган овул, қишлоқ, дала-дашт, ҳувиллаб ётган тепаликлару қўрғонлар, мозийдан садо бериб турган ҳар бир тоғу тош, шаҳру шаҳристонлар унинг назаридан четда қолмайди. Аждодлари ўрнида яшаётган авлодларнинг бугунги яшаш тарзига эътибор қилади, уларнинг либослари, юз қиёфалари, хатти-ҳаракатларида нафосат, гўзаллик излайди. Айни чоғда уларни карвон бўйлаб юрган аждодлар маданиятига таққослаб, фикрлаб, мушоҳада юритиб, тасвирга олади.

Бу мушоҳадаларнинг асосини у Будда тимсолида, унинг фалсафасида кўради ва излайди. Шу боис рассом Ипак йўли бўйлаб топилган қадимги Будда ҳайкаллари ва ибодатхона қолдиқларини ўрганади. Уларнинг кўпи Тибет, Уйғуристон, Сурхондарё, Афғонистон, Эрон каби мамлакат ва вилоятларда топилган.

Рассом 1958 йили лейкомия дардига йўлиққан. Бу Хиросимада портлатилган атом бомбаси асорати натижаси эди. Мусаввир Будда йўналишидаги рангтасвирга қаттиқ эътиқод қўяди, яшаш ва ижод қилиш учун бор имкониятини ишга солади. Натижада соғлиғи яхшилана бошлайди. Айни пайтда унинг «Буддизмнинг ёйилиши» асари навбатдаги кўргазмада олий совринни олади. Бу эса рассом ижодида катта бурилиш ясайди. 1961 йили «Будда ўлимининг манзараси» асари Япония тасвирий санъат академиясининг олий соврини, Тайкан Иокояма номидаги мукофот билан тақдирланади, айни пайтда Токио замонавий миллий санъат музейи томонидан сотиб олинади. Унинг Буюк Ипак йўли мамлакатларига ижодий сафарлари билан боғлиқ бир қанча этюдлари ҳам диққатга сазовор.

У Будда зиёратгоҳлари бўлмиш Ҳиндистон, Шри Ланка, Камбоджа, шунингдек қадимги Месапотамияда, хусусан Эрон ва Ироқда ҳам бўлиб, ижодий тасаввурини янада бойитади. Фақат саёҳат ёки сурат чизиш билан чекланиб қолмайди, 1978 йили рафиқаси билан биргаликда «Буюк Ипак йўлида» китобини ёзади. Бунга қадар 1976 йили Ясуши Иноуэ хоним билан ҳамкорликда «Улуғ Александр йўли» деб аталган китобни ҳам ёзган эди. Бу китоблардаги тарихий далиллар таҳлили ўқувчиларда катта қизиқиш уйғотди. Шундан сўнг рассомнинг «Дунгхуангга элтувчи узоқ йўл» китоби чоп этилди. Кейинчалик «Олис йўл» номли автобиографик асарини яратди.

«Катта рассом экан, — дейди рассом Рўзи Чориев унинг альбомларини варақлар экан. — Тўғри, сафар таассуротлари асосида туғилган асарлари фотосуратдай туюлса-да, аммо, «Будда ёвузлик жодусини маҳв этиши», «Англамоқ йўлидаги муқаддас туш», «Будданинг ўлими манзараси», «Самарқанд манзаралари» каби асарлари кутилмаган ечимларга бойлиги, ўзига хослиги, тасаввурининг ўткирлиги билан кишини мафтун этади. Бунинг устига китобларининг юксак дид билан безатилиши ҳам японларга хос назокатдан далолат бериб турибди».

Биз япон рассомининг асарларига шарҳ беришни лозим топмадик, улар кўнглимизга ўзлари йўл топишини ҳис қилдик. Эндиги орзуимиз, рассом асарларини Ўзбекистонда ҳам томоша қилишдир. Ипак йўли мамлакатларини фақат иқтисод ёки тижорат эмас, балки маънавий алоқалар ҳам яқинлаштириб туришини тарих азалдан исботлаб келган.

Нодир НОРМАТ

Биз фақат рол ўйнамаймиз... (машҳур актёрлар Гулчеҳра ЖАМИЛОВА ва Саидкомил УМАРОВ

«МЕҲРИМНИНГ НУРИГА СИЗНИ ЎРАЙИН»

Учрашув

Жозибали овоз соҳиби, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Козим Қаюмов қўшиқларида олам шодликлари, беғубор ёшлик сурури, она-Ватан мадҳи, қалб туғёнлариюю юрак исёнлари, қуйингки, бугунги пасту баланд ҳаётимизнинг жамики товланишлари ўз ифодасини топгандай. Санъаткорнинг босиб ўтган ҳаёт йўли ва ижодий фаолиятини таҳлил этганимизда, учта муҳим қирра кўзга ташланади. Биринчи галда қаҳрамонимизнинг ажойиб санъаткорлигини тилга олиш жоиз. Зеро, Козим Қаюмов бугунги миллий эстрада санъатимиз юлдузларидан биридир. У айни пайтда Ўзбекистон Телерадиокомпанияси эстрада симфоник оркестрининг яккахон хонандаси сифатида баракали фаолият кўрсатиб келмоқда. Турли мавзулардаги 400 га яқин замонавий ва мумтоз қўшиқлар ижрочиси. Ҳозирда унинг қўшиқлари кириб бормаган хонадонни топиш қийин. Санъат деб аталмиш муқаддас даргоҳда хонанданинг ўз ижро услуби, сози, бетакрор овози бор. Бу овозни биз «Ёр келади», «Мастона», «Талисафед», «Гўзалсан», «Эркак совчилар», «Қора кўзлар» ва бошқа кўплаб қўшиқлар ижросида тинглаганмиз.

К. Қаюмов ўзбек миллий эстрада қўшиқчилиги ривожига салмоқли ҳисса қўшганлардан. У биринчилардан бўлиб, мумтоз қўшиқларни эстрадага дадиллик билан олиб кира бошлади. Бунда унинг мумтоз ва замонавий шеъриятнинг сир-асрорларини яхши идрок эта оладиган нозиктаъб ижодкорлиги катта ёрдам берди. Узоқ изланишдан сўнг янгича талқинда «Оромижон», «Ёввойи тановар», «Этмасмидим», «Қаландар-1», «Сайёра», «Сайдинг қўябер, сайёд», «Муножотни тинглаб» ва бошқа туркум қўшиқлар дунёга келди.

Яқинда хонанда билан учрашиб, узоқ суҳбатлашдик. Суҳбатдошимнинг аниқ ва лўнда жавоблари, унинг ҳаёт қозонида анча-мунча қайнаганини кўрсатувчи мулоҳазали фикрлари мени ҳайратга солди. Ана шу фикрларни газетхонлар билан ўртоқлашгим келди.

— Замонавий эстрада санъатини, таъбир жоиз бўлса, XX аср мўъжизаси дейиш мумкин. Бугунги кунда у тобора юқори пиллапояларга кўтарилмоқда. Йилдан-йилга янгича овозлар — услублар, йўналиш ва шакллар пайдо бўлмоқда. Бу қувонарли, албатта. Аммо сўнгги йилларда «фонограмма» деган нарса чиқди. Айтмоқчиманки, бу ҳол сўз ва сознинг асл моҳиятини англолмайдиган, санъат шинавандаларининг ўринли эътирозига сабаб бўлаётган «сохта истеъдод»ларнинг кўпайишига туртки бўлмаяптимикин?

— Бошқалар ҳақида гапирадиган одатим йўқ. Лекин ҳаётда ҳамма нарсанинг ўз ўрни — тошу тарозиси бўлади. Гап уларни жой-жойига қўя олишда. Фонограмма ҳам худди шундай. Уддалай олсанг, ошиғинг олчи. Бу масала юзасидан телевидениеда анчагина тажриба орттирганман. Бироқ катта саҳналардаги концертларимда барча қўшиқларимни ўзим очиқ овозда, жонли, авжи билан бемалол айтавераман.

Энди тасаввур қилинг: концерт давом этмоқда. Залда минглаб томошабинлар Сизни кузатиб турибди. Айни авжига келганда, лента узилиб қолса нима бўлади? Майли, фонограммадан фойдаландим ҳам дейлик. Концертдан сўнг кимдир келиб: «Козимжон, шу қўшиқ ўзингизники-ку, бевосита жонли ижро этсангиз бўлмайдими, фонограмма гоҳ олдин, гоҳ кейин келиб, тасаввурни бузди-ку», деб қолсачи? Унда ким деган одам бўламан. Шунинг учун ҳар доим мухлисларим ишончини оқлашга ҳаракат қиламан.

— Мухлисларингиз орасида она ҳақидаги қўшиғингизни кўча-кўйда ҳиргойи қилиб юрадиганлар кўп... Шу ҳақида қисқача сўзлаб берсангиз?

— Саволингизни тушундим. Бу қўшиқларим бутун Ўзбекистон аёлларига, шулар қатори онажоним, оиламга бағишланган. Волидаи муҳтарамамиз — Насиба ая 84 ёшдалар. Шу ёшгача ҳеч қаерда ўқимаган. Лекин арабчада саводлари яхши. Мусулмончилик тартиб-қоидаларига тўлиқ амал қиладилар. Турмуш ўртоғим Мухлисахон санъатнинг қадрига етадиган, уйим-жойи дейдиган пазанда аёл. Бир-биридан ширин-шакар Нафисахон, Насирахон, Зиёдахон исмли қизларимизни тарбиялаб воясига етказмоқда.

Онажонимиз мени бешта қиздан кейин туққанлар. Оилада кенжа ўғил бўлсам ҳам ҳозиргача бирор марта гап теккизганим йўқ. Ҳар доим ҳурматларини жойига қўйишга ҳаракат қиламан.

Энди, санъаткормиз, ҳаётимиз ўзингизга маълум. Ҳар доим хизматдамиз, уйга кеч қайтамиз. Ойимлар кўзлари тўрт бўлиб кутиб ўтирадилар. Жудаям меҳрибонлар. 1997 йили март ойидаги концертим «Аёлни ардоқланг» деб номлангани ҳам бежиз эмас. Ҳашаматли «Туркистон» саройидаги ушбу концертимга биринчи бор онажонимни таклиф қилдим. Келдилар. «Онажон» қўшиғим билан концертни бошлаб юбордим. Томоғимга нимадир тиқилгандай бўлиб, кўзимдан ёш кела бошлади. Бу менинг севинч ёшларим эди. Шунда тингловчиларнинг ҳам кўзлари намланганини аниқ кўриб турдим. Бир қўшиқчи учун бундан-да ортиқ бахт бўлмаса керак.

Яна Козим Қаюмов қўшиқларига қулоқ тутаман. У гўзал қалбининг ҳароратию ички туғёнларига, орзу-армонларига тўлиб-тошиб, онаизорини мадҳ этмоқда:

Она, ёнингизда мангу турайин,
Бағрингиз тўлдириб юрай ёнма-ён.
Меҳримнинг нурига Сизни ўрайин,
Онажон, она, онажон.

Хонанданинг «Ўйнаётган ҳурлиқога бир қаранг» деб аталувчи қўшиғи, айниқса, сўз ва сознинг мутаносиблигию ижронинг мукаммаллиги билан алоҳида ажралиб туради. Ижрочи саҳнада чарх уриб хиром айлаётган раққосанинг гўзал ҳаракатларидан, шамол каби тебранаётган сочларидан барча тоифадаги тингловчилар учун бирдек тушунарли бўлган содда, равон услубда ажойиб манзара — композиция яратади:

Шамол билан баҳслашади сочлари,
Бунча таранг камон каби қошлари.
Кўз тегмасин омон бўлсин бошлари,
Ўйнаётган ҳурлиқога бир қаранг!

Бу ерда гап енгил-елпи ўйинчилар эмас, балки ширин иболару нозли имоларни ўрнига қўя оладиган малакали раққоса ҳақида бормоқда.

Юқоридаги каби гўзал ташбеҳларни «Қарашларинг» қўшиғида ҳам учратиш мумкин. Унда маъшуқанинг нақадар ширин, ёқимли, завқли қарашларидан ошиқ йигит руҳи равонида ўт ёниши асос қилиб олинади:

Жоним тошар жоним ёқиб қарашларингдан,
Завқим ошар завқли боқиб қарашларингдан...

Козим Қаюмов фаолиятининг иккинчи қирраси спорт соҳаси билан боғлиқ. Қорачадан келган, қадди-қомати расо, ғайратли, шижоатли бу йигитнинг ёшлигидан спорт жонудили эканини кўпчилик яхши билмаса керак. Ҳозирда у спорт билан ижодни бир маромда олиб бораётган ягона санъаткор дейиш мумкин. Спортнинг каратэ, теннис, кураш, сузиш, югуриш ва футбол каби турлари билан доимий шуғулланиб келади. Шу боис «толиқдим» деган сўз унга бегона. Ҳатто саҳнада ҳам ўзини енгил, тетик ҳис қилади. Айни пайтда «Тонг» футбол командаси машғулотларига қатнашмоқда. Команда ярим профессионал бўлиб, ҳафтада уч маротаба машғулот ўтказади. Ўйинчиларнинг асосини собиқ пахтакорчилар, корхона ва вазирлик ходимлари — раҳбарлар ташкил этади.

Мухлислар уни спорт мавзусига бағишланган қатор қўшиқлар ижрочиси сифатида ҳам яхши билишади. Катта теннис бўйича ўтказилган «Дэвис» кубогини «Олтин жом», Тошкентдаги Марказий Осиё ўйинларининг очилиш маросимини «Ўзбек полвонлари» қўшиғи билан бошлаб берган эди. «Ўзбекистон — чемпион» қўшиғи эса тарғиботга муҳтож эмас.

Тўғриси, спорт мавзусига бошқа санъаткорлар ҳам қўл уришган.

«Каратэ» (Ш. Низомиддинов), «Пахтакор» (Р. Ғойипов), «Тулпор» (Н. Ҳамроқулов) сингари бир қатор қўшиқлар яратилган. Уларнинг қайсиларидир халқ меҳрини қозонди. Хонандадан: «Футбол майдонларида миллий терма командамизни қўллаб-қувватловчи, барча ишқибозлар биргаликда ижро этадиган қўшиқ яратиш мумкинми. Агар мумкин бўлса — уни қачон эшитамиз?», деб сўраганимизда шундай жавоб берди: «Хорижий давлатларда шундай қўшиқлар борлигини эшитганман. Буни маданий юксакликнинг бир белгиси деса бўлади. Назаримда, бизда ҳам шунга ҳаракат қилиш кераккa ўхшайди. Бу борада маълум тажрибамиз бор. «Халқ бўл элим» қўшиғини бир гуруҳ санъаткорлар бирга ижро этганимизда халқимиз яхши қабул қилди. Футбол соҳасида оммавий қўшиқ яратишда ҳам халқимизнинг миллий табиати, ҳис-туйғуларидан келиб чиқиш керак. Менингча, унинг гимн характерида бўлгани яхши. Эҳтимол, унда футбол дейилмас, балки тўп ҳам тилга олинмас. Нима бўлгандаям, бундай қўшиқда Ўзбекистон барчамиз учун ягона, муқаддас, азиз Ватан эканлиги, юрт шаънини ҳимоя қилиш майдондаги ҳар бир ўғлонимиз учун фахр эканлиги аниқ ифодаланиши шарт. Шундагина унинг умри боқий бўлади.

Ниҳоят қаҳрамонимиз фаолиятининг учинчи қирраси ҳақида. Бу бевосита актёрлик билан боғлиқ. Козим Қаюмов чин маънодаги профессионал актёр. Актёрлик маҳоратини Маннон Уйғур номидаги Санъат институтида, талабалик давридаёқ шакллантирган. Биринчи иши — «Чинор остидаги дуэл» филмида бастакор Евгений Ширяев мусиқасига айтган «Энг гуллаган ёшлик чоғимда» қўшиғи унга шуҳрат келтирди. Шундан сўнг бирин-кетин «Болалик бекатидан чиққан поезд», «Жазирама офтоб остидаги уй», «Қўриқхона тепалиги» филмларида ранг-баранг образлар яратди. Қўшиқлари 15дан ошиқ катта-кичик филмларда янгради. «Масхарабоз», «Кўзларим йўлингда», «Гуноҳ», «Шариф ва Маъруф», «Ким жинни» кабилар шулар жумласидандир. Шу кунларда хонанда Кумуш Раззоқова билан ҳамкорликда «Фарҳод ва Ширин» мусиқий комедияси устида иш олиб бормоқда. Филмнинг сценарий муаллифи ҳам, режиссёри ҳам Шароф Бошбеков.

Албатта, битта мақолада Козим Қаюмов ижодини тўлиқ қамраб олиш мушкул. Қолаверса, ҳали унинг очилмаган ижод қирралари анчагина. Яқинда у ўзининг «Минг бир қўшиқ» номли янги албомини якунлади. Унда муаллифнинг ҳали халқига айтолмаган, юрагининг тўрида сақланиб келаётган эзгу тилаклари мужассам. Сиз уни «Минг бир кеча» сингари такрор ва такрор эшитсангиз-да, зерикиш нималигини билмайсиз.

Иброҳим АБДУРАҲМОНОВ

САНЪАТГА ҒАМХЎРЛИК — КЕЛАЖАК ПОЙДЕВОРИ

Шахсий мулоҳазалар

Бозор иқтисодиёти муносабати билан юз бераётган жараёнлар авваллари санъат ва маданиятда, хусусан, тасвирий санъатда ҳақиқатан ҳам боқимандалик кайфияти ҳукм сурганини тобора ойдинлаштирмоқда. Шўро даврида ижодкорлар асосан мафкура асосида, партия илгари сурган ғояларни халқ онгига сингдирувчи қурол сифатида фаолият кўрсатар эдилар. Шу жумладан, рассомлар ҳам турли ғоявий-сиёсий тадбирларга, буюртма асосида бажариладиган ишларга алоҳида эътибор беришга мажбур эдилар. Кўпгина кўргазмалар залларини ана шундай давр руҳи билан суғорилган катта-катта ҳажмдаги ишлар эгаллаганди. Ҳатто колхоз-совхозлар клублари ҳам ғоявий буюртмалар асосидаги асарлар билан безатиларди. Очиғини айтганда, асарлар бадиий баркамолликдан кўра, ғоявий ҳозиржавоблигига кўра кўпроқ қадрланарди.

Мустақиллик даври ва бугунги бозор иқтисодиёти шароити ижодкорни ҳам олдиндан ҳамма нарсани ҳисоб-китоб қилиб, ҳалол йўл билан обрў орттиришга ундамоқда. Илгаригидек ўзини ўқимишли, билимдон кўрсатиш учун жавонларга китоб териб, кўз-кўз қилишлар, феодализмдан социализмга ўтишда капитализмни четлаб ўтишганини ҳайратомузлик билан қайд қилишлар йўқ. Табиий равишда пишиб етилиш, турмуш чиғириқларини кўриш ва ҳис қилиш киши руҳиятини, унинг атрофга, воқеликка, бойликка, хомашё манбаларига, умуман, турмушга бўлган муносабатини ўзгартириб юборишини биз шу кунда бутун борлиғимиз билан ҳис қилиб турибмиз. Шундай экан, бу мураккаб жараёнларда фақат жисмонан ва ақлан кучли, тадбиркор, ишбилармон, кечаю-кундуз бутун вужудини, қалбини, барча руҳий ва жисмоний имкониятларини ишга солиб ҳаракат қилган шахсгина бирор натижага эришади. Бу жараёнда синиш, тубсиз йўлга тушиб қолиш, турли сабабларга кўра ҳаёт чиғириқларидан ўтолмай аросатда қолиб кетиш ҳам мумкин. Рассомлар ижодига, умумижодкорлар изланишларига шу нуқтаи назардан ёндошсак, боқимандалик, давлат буюртмаси, баландпарвоз гап-сўз, мағрурланишлар, ўзига зеб беришлар даври ўтиб кетди. Дўппини ерга қўйиб ўйлаб кўриш, давр характерларидан келиб чиқиш лозим бугунги кунда. Энди фақат ҳақиқий таланти бўлсагина уни тарбиялаш, вояга етказиш, барча имкониятларни ишга солиб, истеъдодини юзага чиқаришга ёрдам берадиган замонлар етиб келди. Зеро, бозор иқтисодиёти муносабати билан жамият ҳаётида юз бераётган ўзгариш ва турланишлар ёзувчилар, олимлар, рассомлар ижодига сезиларли таъсир қилди. Ижод йўлига тасодифан кириб қолганлар ўз-ўзидан бу соҳадан четлашмоқдалар. Бундан кейин ҳар бир соҳада, айниқса, ижодда фақат шу соҳанинг фидойилари, ўз фикри-зикри, дил амри билан иш юритадиган инсонларгина қолиши табиий ҳол.

Бу табиат қонуни. Уни инкор қилиб бўлмайди. Фақат шу кунда мавжуд бадиий қадриятлар, талантлар, ижодий, интеллектуал кучлар (хазина)ни , улар яратган дурдоналарни сақлаб қола билиш даркор. Бу йўналишда ҳозир бир қанча ишлар қилинмоқда. Масалан, «Марказбанк» томонидан кўпгина истеъдодли ишлар сотиб олиниб, уларнинг каталогини мунтазам чоп этиш ишлари аста-секин йўлга қўйилмоқда. Президент девони ҳузуридаги Халқ академияси кўплаб рассомлар ишларини харид қилиб олди. Амир Темур юбилейи муносабати билан рассомлар ижодий изланиш имкониятига эга бўлдилар ва 40-50 рассомларга шу мавзуда буюртмалар берилди. Демак, улар моддий томондан таъминландилар. Амир Темур музейи қурилиши муносабати билан кўплаб истеъдодли ёш рассомлар ўзларининг бадиий-ижодий имкониятларини кўрсатиш имкониятига эга бўлдилар. Тошкентда, Самарқанд ва Шаҳрисабзда шу муносабат билан улуғ саркардага ҳайкал ўрнатилди. Галереялар, кўчада халқ билан бевосита мулоқотда бадиий асар яратиш ва сотиш, чет эл коллекционерлари ва санъат ҳунармандлари билан мулоқот жараёнида олди-сотди ишлари амалга оширилмоқда. Салон, бадиий кўргазмалар орқали харидорлар билан бевосита мулоқот ишлари йўлга қўйилган. Оралиқ шахслар (брокер) орқали рассомлар билан халқ орасида, буюртма берувчи ва бажарувчи муносабати тобора кенгаймоқда. Ҳар бир рассом фақат асар яратибгина қолмай, уни сотиш тўғрисида ҳам бош қотирмоқда. Бу жараёнлар, албатта, тажриба орттириш, ҳозирги кун эҳтиёжидан келиб чиқиб маълум йўналишга тушиш орқали тобора аниқлашиб бормоқда. Чунки бусиз мумкин эмас. Ҳаётнинг ўзи кимнинг ким эканини, санъат асарининг қай йўсинда ривожланиши, тараққиёт йўлини кўрсатиши аниқ. Зеро, чет эл, бутун дунё тасвирий санъати тажрибаси шуни тақозо этади. Фақат тадбиркорларимиз, айрим ташкилот раҳбаридан тортиб, ҳокимларгача президентимизнинг маънавиятни кўтариш, ижодкорларни қўллаб-қувватлаш ҳақидаги чиқишлари, нутқлари ва шулар асосида қабул қилинган қарорлардан келиб чиқиб, ижод аҳлига сидқидилдан кўмаклашсалар, «Санъатсиз турмуш ваҳшийликдир», деган тушунчадан келиб чиқиб, келгуси авлод ҳақида қайғурсалар бас.

Бу борада жаҳон тажрибасидан кўп нарсалар ўрганиш мумкин. Масалан, Третяковни олайлик. XIX аср иккинчи ярмида передвижниклар ижоди гуллаб-яшнаган. Стасов ўша даврда передвижникларнинг мафкуравий устози, Третяков ва рассомларни боғлаб турувчи шахс эди. Бирор ишни Третяковга тавсия этганда асарни қаттиқ туриб ҳимоя қилар, сотиб олиш, рассомни моддий рағбатлантиришга ундар, унинг рассомлар ҳаётидаги вазифасини уқдириб, маънавий баркамол авлод яратишга қўшаётган ҳиссасини астойдил тушунтирарди, Бундай мулоқот онлари Третяковнинг ўзига ҳам ҳузур бағишларди. Натижа шу бўлдики, бир асардан кўпроқ вақт ўтиб, рассомларга сарф қилган маблағи Третяков номини абадул абад улуғлади. Фақат Россиядагина эмас, бутун дунёда тан олинган гўзаллик олами — Третяков галереяси музейига асос солинди. Демак, санъат аҳлига кўрсатилган ғамхўрлик, маънавиятга, келажак авлодни баркамол тарбиялашга қўшилган ҳисса тарихда қолади, абадий эъзозланади.

Абдували ЭГАМБЕРДИЕВ

ТАЪТИЛ ОЛДИ ИЛҲОМЛАРИ

Мавсум охири Аброр Ҳидоятов номидаги драма театри ижодий жамоаси учун анча муваффақиятли келди. Яқиндагина режиссёр Омон Абдураззоқов саҳналаштирган «Шаввозлар» деб номланган спектакл премераси томошабинлар эътиборига ҳавола этилганди.

Куни кеча эса худди шу театрда яна бир янги асар саҳна юзини кўрди. Садриддин Айний асарлари асосида Наим Каримов инсценировка қилган «Бухоройи Шариф» деб номланган асарни Ўзбекистон халқ артисти Баҳодир Йўлдошев саҳналаштирди. Асар мазмунига мос безаклар муаллифи рассом Мусажон Исҳоқов. Спектакл давомида янгровчи мусиқа ва қўшиқларни танлашда мусиқа раҳбари Ориф Атоев ҳамда Жўра Шукуровнинг хизматлари катта.

Асардаги асосий роллардан бири бўлган Судхўрни Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Элёр Носиров ижро этмоқда. Муллавачча образини эса Ҳошим Арслонов талқинида кўрамиз.

Оммавий саҳналарда театрнинг етук ва ёш актёрлари А.Бегматова, Ш.Узоқова, Г.Раҳимова, Н.Абдувоҳидова, Р.Шомирзаева, Р.Зокирова, Х.Хушматова, Ҳ.Санаева, С.Санаев, М. Шодиев, Н.Раимбекова, Г.Файзиева, М.Раҳматова, П.Норматов, Ж.Раметов ва бошқалар қатнашадилар.

Д.ЭРГАШЕВА

Ёднома

ҲЕЧ КИМ СЕНИ СЕВОЛМАЙДИ УНИНГДЕК...

Эҳтиромга тўла сокинлик. Ичкарида Менгзиё аканинг севимли набираси Чингизхонни тебратиб ўтирган Адҳамжоннинг ҳар бир ҳаракатида ҳам, оёқ учида юриб дам боладан, дам дастурхондан хабар олаётган келинининг нигоҳларида ҳам ана шу эҳтиром зоҳир. Янга — Сайёра опа йиғлаб-йиғлаб, кўзларини артиб-артиб сўзлайди. Мен саволлар билан у кишининг сўзларини бўлмасликка ҳаракат қиламан.

«...Ўттиз уч йил умргузаронлик қилиб, у кишининг маслаҳатларисиз бирон қадам қўймаганман. У киши мен учун меҳрибон ота, оқил, ғамхўр ота, доно мураббий эдилар. Бир ой елиб-югуриб, ишлаб топган маошимиз ҳеч қачон ойлик харажимизга етмаган. Акангиз улфатижон, меҳмондўст одам эдилар. Уйимиздан меҳмонларнинг оёғи узилмас эди. Бирон тансиқ овқат қилиб, ҳеч қачон ўз уй ичимиз билан еган эмасмиз. Уйимиздан бошқа ҳеч ким бўлмаса, дарҳол «Э, э, бугун мантими? Шошма, дўстларимни чақирайлик. Бир маза қиламиз» деб телефонга ёпишар эдилар. Бундан ташқари биласиз, у киши овни жуда яхши кўрардилар. Ишонасизми, энди оила қурган пайтимиз, рўзғорда минг бир каму-кўст бор. У киши биринчи маошларидан ов милтиғи сотиб олганлар. Аёл бўлиб тақинчоқ танламадим, чайқовчидан кийим олиб киймадим. Борини, арзонини, эгнимга, чўнтагимга тўғри келганини кийдим. Омон-омон замонларда ҳам одамларга ўхшаб Сочи-Ялталарга борганим йўқ. Аммо акангиз Сурхондарёнинг шундай гўзал, хушманзара жойларига олиб борганларки, бундай гўзалликни ўша Сочи-Ялталарга борганлар ҳам кўролмаган, кўрмаган. «Энди сени Ўзбекистон бўйлаб саёҳат қилдираман. Ўзбекистондай гўзал юрт ҳеч қаерда йўқ. Фақат биз уни билмаганимиз учун олис-олис юртлардан гўзаллик, ҳордиқ излаб юрамиз», дердилар.

ДАРВОҚЕ, БУ ЮРТНИ ҲЕЧ КИМ Менгзиё акачалик ёниб севмаган бўлса керак. Ҳеч ким у кишичалик юрт табиатига шайдо, ошно бўлмаган. Одамни муҳаббат ўлдиради, деганларига унча ишонгим келмасди. Аммо Менгзиё аканинг табиатга бўлган муҳаббати иссиқ уйдан тоғу-тошларга олиб чиқди. Тоғда эса фақат алвон лолалар эмас, ўр-қирлар, изғирин, қор-ёмғирлар ҳам бор.

— Менгзиё ака тоғларнинг бобокалони Бобbooтоғнинг бу томонидан чиқиб пойи-пиёда нариги томонига ўтган одам, — деганди Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Мансур Равшанов. — Бир сафар «Юр, сенга бир нарсани кўрсатаман», деб тоққа олиб чиқиб кетдилар. Жазирама ёз эди. Бир чўққига чиққанимиздан сўнг «пастга қара» дедилар. Пастда сойликда тутундек оппоқ бир нарса оқиб ётар, бу оқимнинг боши-адоғи кўринмас. Унинг сири-синоатига тушунмай тургандим, ўзлари изоҳ бердилар: «Бу дунёдаги энг катта энг кучли елвизак бўлса керак. Фалон дарада бошланиб, фалон жойда тугайди. Елвизак сўзини эшитганимдан кейингина, совуқ қотаётганимни ҳис қилдим. Менгзиё ака эса, назаримда бутун аъзойи баданини чимчилаётган совуқдан қувват олгандай кулимсираб, навбатдаги «кашфиёти» томон бошлаб кетдилар.

Янга кўзларини артади:

«Ову саёҳатларда жуда қаттиқ шамоллаб кетган эканлар. У кишини она табиатга бўлган муҳаббатлари ўлдирди».

— Менгзиё ака, аввало эркак киши — кўча одами бўлганлар. Неки дарди қувончи бўлса, кўчадаги даврадош ёру жўралари билан бўлишган. Қолаверса, у киши катта ижодкор эдилар. Дардларини қоғозга тўкканлар. Шундай бўлса ҳам, ҳар қандай буюк одамга ҳам садоқатли умр йўлдошидан ўзга паноҳ бўлмаса керак. Жўраларга айтилмаган, қоғозларга тўкилмаган дардлар шунда тўкилади, айтилади. У киши заки инсон эдилар. Бир қарашда бир кўрган одамининг кимлигини, кўнглидагини айтиб бера олар эдилар.

— Ҳаёт эса фақат байрамлардан иборат эмас. Бунда яхши ҳам, ёмон ҳам кўп. Ҳеч нолирмидилар?

— Йўқ. У киши ҳасрат, ғийбат деган нарсаларни ёмон кўрардилар. Бир нарса табиатларига тўғри келмаса, шартта юзга айтиш одатлари бор эди.

Баъзан уйга келиб айтсалар ҳам нолиб, ғийбат қилиб эмас, «Мана шундай қилдим» деб айтар эдилар. Лекин, синчиликлари рост эди. Бир сафар ўғлим кўчадан бир йигитни эргаштириб келди. «Афғонистондан экан, ҳужжатларини йўқотиб қўйиб, меҳмонхонага жойлаша олмай турган экан. Бизникида бир-икки кун туриб турсин» деди. Мен «яхши қипсан болам» деб алоҳида дастурхон ёздим. Одатдагидай уйимизда меҳмон бор эди, ош қилган эдим. Дадаси меҳмонларини кузатгач, келиб болаларнинг даврасига қўшилдилар. Ҳеч бундай одатлари йўқ эди. «Мен афғонман» деб биз билан русча сўзлашиб ўтирган йигитга бир-икки савол берди-да, сўнг «юр, сенга бир нарса кўрсатаман» деб ҳовлига олиб чиқиб кетдилар. Лимон дарахтининг олдига олиб бориб «Буни афғончада нима дейди?» десалар, йигит нимадир деб нотўғри жавоб берибди. Шунда у киши бутун нафратларини кафтларига жойлаб, бир тарсаки туширибдилар, сири фош бўлган йигит ҳам зарбдан, ҳам қўрққанидан учиб, қочиб кетибди. Орадан икки кун ўтгач, ўғилларим ўша «афғон меҳмон»ни ғишт заводи томонда уй кийимида кўришибди. Акангиз «Бу йигит эшикдан кириши билан кўзимга шубҳали кўринган эди. Шунинг учун ҳам, меҳмонларни ўтиришга кўп қистамай, эрта жавоб бериб юбордим. Ҳаммамизни ухлатиб, уйдаги бор нарсани ўзининг «афғонистони»га олиб кетишига сал қолган экан» дедилар. Туриб-туриб, кулдилар. «Буям яхши, у бизни жуда бадавлат деб ўйлаган».

...Давлатдан ҳазар қилиш, давлатга ҳирс қўйиш — булар бутунлай бошқа-бошқа нарсалар. Акангиз ҳеч қачон давлатга ҳирс қўйган одам эмасдилар. Ҳалол, покиза, худо берган давлатдан ҳазар ҳам қилмасдилар.

Ҳар қандай молу дунёдан инсоний ғурурини устун қўярдилар. Бир сафар, турар жойимиз алмашгани учун ишимни ҳам бир мактабдан иккинчисига алмаштирган пайтларим эди чоғимда. Дарс соатларим кўп, бир синфдан чиқиб, иккинчисига кираман. Келди-кетди ҳам кўп. Дарсдан чиқиб уйга югураман. Ҳамкасбларимнинг ойлик олишганига уч кун бўлибди ҳамки, менинг завучга учрашишга вақтим бўлмаяпти. Тошкентдан 5—6 ижодкорлар келиб (Тошкентдан ким келса, албатта уйда меҳмон қилардилар) анча сарф-харажат қилиб, рўзғор харжига пул топа олмай қолдик. Эрталаб, акангиз «Бугун эсингдан чиқмасин. Ишдан келишингни пойлаб тураман. Бирга бозорлик қилиб келамиз», деб тайинлаб қолгандилар. Катта танаффусда завуч ўқитувчилар хонасида «Сайёра Ғаниевна, сиз мутташам экансиз. Ойликни олиб, нега имзо қўймадингиз?» деб қолса бўладими? Мен олмаганимга ҳар қанча ишонтиришга ҳаракат қилмай, у ўз сўзида туриб олди: «Мен ҳисоб-китоб қилдим, сиз олгансиз?» Охири, «Олганим йўқ, аммо шу пул сизга садақа бўлсин» деб имзо чекиб чиқиб кетдим. Уйга келиб, бор воқеани гапириб бердим. У киши «Бир тийинсиз ўтирган пайтимизда бутун бошли ойликни садақа қилишга бало борми?» дейиш ўрнига «Тўғри қипсан» дедилар-да, чиқиб кимдандир қарз олиб келдилар.

Орадан икки кун ўтгач, завуч хонасига чақириб, мендан узр сўради. Пул топилибди, «олинг» деди. Олмадим. Мени бу хонада эмас, ўқитувчилар хонасида, ҳали мени дуруст билмайдиган бир жамоа олдида ҳақорат қилганини эслатдим. Эртаси куни у ҳақорат қилган жойида туриб, ҳаммага эшиттириб узр сўради. Лекин мен узатган пулини олмадим. Бу — унинг нотўғри ҳақорати учун виждонига бир юк, жазо бўлсин, дедим.

Уйга келиб, акангизга айтсам, «Баракалла, яхши қипсан. Биз одаммиз, катта ҳарф билан ёзилгувчи Одаммиз» деб елкамга қоқдилар...

— Ҳамма меҳрибон устозлар каби Менгзиё ака ҳам салгина муваффақиятимиздан суюнар, арзимас фазилатларимизни ҳам ошириб-тошириб мақтар эдилар. Бу инсондаги кучли ирода, кўтаринки руҳ ҳамиша ақлимни ҳайратга солган. Бетоблиги туфайли жумҳурият ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлими масъул котиблигидан озод қилиш юзасидан берган аризаси кўрилаётганда вилоят ҳокимлигига келдилар. Кўчаларни тўлдириб юрадиган одамнинг қадди-қомати ўн тўрт-ўн беш ёшли ўсмирдек бир тутам бўлиб қолган эди. Ташқи кўриниши ички азобларини айтиб турган бўлса ҳам кўнгилларини кўтаришга уриндим.

- Менгзиё ака! Кўринишингиз яхши. Бинойидек юрибсиз, нега редакцияга келмайсиз?

Менгзиё аканинг овози ўша-ўша, ниҳоятда ўктам эди.

Баъзи одамлар билан жуда кўп йиллар ҳамдам, ҳамқадам бўласизу, бир кун келиб, йўллар айрилгач, ҳар қандай уринсангиз ҳам ҳалиги йўлдошингизнинг на бирон сўзини, на қиёфасини эслай оласиз. Баъзи одамлар бир-икки суҳбати билан ҳам узоқ йиллар хотирингизда ўчмас из қолдиради. Бундай одамларнинг ҳар бир суҳбати ҳаётингизда бир бурилиш ясайди. Менгзиё ака айнан шундай одам эдилар.

...Янганинг улуғ бир эҳтиромга тўла ҳикояларини тинглаб туриб, Сурхондарё нечоғлик оташнафас бир фарзандидан жудо бўлганини яна бир бор юракларим ёниб ҳис этдим. Мижжаларимга яна ёш қалқди. Сен ҳам йиғла, Она тупроқ, ҳеч ким сени севолмайди унингдек!

Жамила ЭРГАШЕВА

Хотира

АННАГУЛ ОНА

Ўтган йили Америка Қўшма Штатларида «Марказий Осиё гиламлари» деб номланган ноёб асар чоп этилганди. Китоб муаллифи В.Мошкова 1957 йили оламдан ўтган. Дугонаси вафотидан сўнг китоб қўлёзмасини таҳрир қилиб, безакларни саралаб, барча

мусаҳҳиҳлик ишларини бажарган Анна Морозованинг саъй-ҳаракати ҳар қанча таҳсинга сазовордир. Ҳаммуаллифлик қилишга тўла ҳуқуқи бўлган бу аёлнинг китобга исм-шарифи киритилишини рад этгани ундаги юксак инсонийликдан, дугонаси хотираси олдидаги масъулиятни ҳис этишидан дарак бериб турибди. Бугунги кунда ушбу китобга чет эллик мутахассислар орасида талаб катта. Бу ҳол тарих фанлари номзоди, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Анна Морозованинг узоқни кўра билиш қобилиятини кўрсатади.

Бу йил ана шу ажойиб инсон таваллуд топганига 100 йил бўлди. У 1898 йили Қўқон шаҳрида туғилган. 1927 йили Ўрта Осиё давлат университетини этнограф-турколог мутахассислиги бўйича тугатган. У Ўзбекистонда яшовчи турли халқларнинг турмуши, бадиий ҳунармандчилигини ўрганади, республикамизнинг кўплаб қишлоқларида бўлиб, халқ усталари билан учрашади. Ана шундай усталар — гиламдўзлар, каштачилар, ўймакорлар, кулоллар уни эркалаб, ҳурмат билан «олима Аннагул» дейишарди. Кейинроқ эса институтдагилар уни «она» деб атай бошладилар. Дарҳақиқат, бу аёлнинг кўзлари онадек меҳрибонлик билан боқарди. Дастлаб А. Морозова Ўзбекистон тарихи ва санъати музейида сопол идишлар коллекцияси устида илмий иш олиб борди. Кейин Санъатшунослик институтида ишини давом эттирди. Ана ўша 50 — 60 йилларда халқ усталари ижоди қийин даврни бошдан кечирмоқда эди. Кўплаб ҳунармандлик турлари йўқолиб, артеллар ёпилиб борарди. Анъаналар йўқолиб кетиши мумкинлигини кўрган А. Морозова қатъият билан халқ усталари тажрибаларини ўрганишда давом этди, бадиий ижод ютуқларини ҳеч бўлмаганда қайд этиб қўйишни мақсад қилди. Шу маънода 50-йилларда у «Халқ усталари ижоди» туркумини нашр этишни ташкил қилди. Улардан биринчиси — «Хива жилолари» хоразмлик уста Абдулла Болтаевга бағишланди. Шу каби китоблардан ўнлаб нашр этилди ва уларга Анна Морозова масъул муҳаррирлик қилди.

Олима Марказий Осиёдаги кўпгина олимларнинг устозидир. Улар Анна Морозовани иккинчи оналаридек ҳурмат қилдилар ва ҳамон хотирасини эҳтиром билан эъзозлайдилар. Мана шу шогирдлардан бири Сайёра Маҳкамова шундай дейди: «У ниҳоятда бағрикенг, доно аёл эди. Ўн икки йилдан буён Анна Морозова орамизда йўқ бўлса ҳам, мен ҳамон унинг оқиллиги ва қалб ҳароратини ҳис қилиб тураман».

Бу оқила аёл ҳеч қачон шошилмасди, унинг сўз бойлигида «вақтим йўқ», деган ибора йўқ эди. Ҳамиша ҳамкасблари билан мулоқотга вақт топарди. Ўзбекистон халқ рассоми Муҳиддин Раҳимов ўзини Морозованинг шогирди деб ҳисобларди. Шунингдек, Уста Ширин Муродов, Тошпўлат Арслонқулов каби Ўзбекистон халқ усталари олиманинг ижоди ва инсонийлигидан ҳайратга тушардилар. Бу аёл ўзини таниган барча одамлар қалбида энг яхши хотиралар қолдирган.

Шунинг учун 100 йиллиги кунида барча ҳамкасблари, шогирдлари, яқинлари Анна Морозовани самимий сўзлар билан ёдга олмоқдалар.

Гулсара БОБОЖОНОВА,
санъатшунослик фанлари номзоди

МУҲИМ ҚЎЛЛАНМА

Республикамизда таълим ҳақидаги қонун ва «Кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури» талабларидан келиб чиққан ҳолда ўқув адабиётлари яратиш борасида жиддий амалий ишлар қилинмоқда. Мусиқашунос, профессор Ҳ.Азимовнинг кичик ёшдаги мактаб ўқувчилари учун «Фортепиано дарслиги» китоби бугунги кун талабига мос равишда ёзилган бўлиб, республикамизнинг деярли барча ўқув юртларида мусиқа дарслиги сифатида қўлланмоқда. Муаллифнинг ўзи моҳир ижрочи бўлгани туфайли халқ куй ва рақсларининг фортепиано учун қайта ишланиб мослаштирилиши ушбу иккинчи нашрнинг мазмундор бўлишини таъминлаган. Шу билан бирга, қўлланма ёш композиторларнинг янги мусиқа асарлари, уларнинг кетма-кетлик тартиби, услубий маслаҳат ва талаблар, пианиночи ижрочилар тарбиясининг ривожланиш йўналишлари асосида тузилган.

Меҳриддин ХАНИПОВ

ЯНГИ ЗАМОНА ГАЛДИ...

Урганчдаги ўрта мактабда ўқиб юрган Гулсара Ёқубова ёқимли овози билан томошабинлар ҳурматини қозонди. Унинг ёрқин истеъдоди пойтахтдаги устоз санъаткорлар эътиборидан четда қолмади ва Муҳиддин Қориёқубов номидаги Ўзбек давлат филармонияси «Хоразм» ашула ва рақс ансамблига таклиф этилди. 1958 йили Маннон Уйғур номидаги Тошкент Давлат Санъат институтида мусиқали драма факултети очилди ва ёш хонанда унинг дастлабки талабаларидан бўлди. Раззоқ Ҳамроев, Лола Аъзамова каби таниқли устозлардан саҳна сирларини ўргана бошлади. Талабалик йилларида ишлаб чиқариш амалиётини Муқимий номидаги театрда ўтказди ва ўқишдан кейин ҳам шу ерда қолиб ишлади. Қарийб ўн йил мобайнида бу ерда ўнлаб эсда қоларли сиймолар яратди. Айниқса, «Тошболта ошиқ»даги Саломат, «Нурхон»даги Қумри, «Хон қизлар»даги Жонсулув образлари ҳамон томошабинлар хотирасида сақланиб қолган.

Қутлаймиз!

Аммо қўшиқчиликка бўлган иштиёқ унга тинчлик бермасди. Бу орада филармония қошида «Лазги» ансамбли янгидан ташкил этилди ва Гулсара Ёқубова шу жамоага ишга ўтди. У куйлаган Хоразм халқ қўшиқлари, терма ва лапарлари, «Баҳор валси», «Кўзим қароғи», «Оғажон», «Энамнинг ёлғизиман», «Сен билмадинг», «Милиционер ёрим бор» каби кўплаб ашулалар ўз вақтида оммалашиб кетган эди.

Айни пайтда ансамбл янги дастурлари билан чиқишлар қилмоқда. Ансамбл бадиий раҳбари, республикада хизмат кўрсатган артист Раҳматжон Қурбонов куй басталаган «Янги замона галди» ва «Бобойжоним» қўшиқларини севиб куйлаётган Г. Ёқубова томошабинлар олқишига сазовор бўлмоқда.

Қарийб қирқ йилдан бери саҳнадан тушмай келаётган ва айни пайтда бадиий жамоанинг маъмури ҳамда директори лавозимида ишлаб келаётган Гулсарахоним мухлислари яқинда Муқимий номидаги театрга йиғилдилар. Бу ерда ижодий кеча баҳона «Лазги» ансамблининг янги фолклор дастури — «Хива сайли» томошабинлар ҳукмига ҳавола этилди ва унда устоз санъаткор Гулсара Ёқубова «Эркамомо» сиймосида ҳазил қўшиқ ва рақслари билан қатнашиб, мухлисларни қувонтирди.

Бахтиёр МАНСУРОВ

Илм — ўзни билмакдир

«КЕЛ ЭМДИ, АҲМАДО, ЎЗИНГГА БОҚҒИЛ»

«Мано» радифи ҳақида

Ҳазрат Аҳмад Яссавий ҳикматларида мано, **ҳасрато, дўстларимо, юрурлар, шавқо, парвардигоро, илоҳо, худойо** каби сўз шакллари борки, уларнинг охиридаги **-о** Яссавийдан кейин ҳам адабий тилимиз, ҳатто жонли сўзлашувимиздан мустаҳкам ўрин эгаллади. Ҳозиргача ушбу **-о** қўшимчаси ҳақида фикр юритилмаган, хусусан, **мано** шакли фақат тилшунослик назаридангина эмас, балки яссавия сулукининг айрим хусусиятларини ёритиш юзасидан ҳам муҳимдир.

Юқоридаги шаклларга разм солинса, уларнинг махсус чақириқ (ҳозирги тилшунослигимизда морфологияда ўз ифодасини топмаган, аммо синтаксисда «ундалма» деб юритилади) шакли билан ўхшашлигини фаҳмлаш қийин эмас. Яссавий ҳикматлари тилида (демак, XI аср адабий тилимизда) бу шакл онда-сонда учровчи ёки тасодифий бир ҳодиса эмаслигини унинг атоқли отларга, жумладан, Ҳазрат Яссавий исмларига ҳам қўшилганида кўриш мумкин:

Кел эмди, Аҳмадо,
ўзунгга боқғил,
Ғариб — сен, сен —
ғариб мискин ғариблар...

Ҳозирги тилимизда ҳам бу шакл, гарчи Яссавий давридаги каби тизимли бир тарзда бўлмаса-да, оғзаки сўзлашув — нутқимизда бироз ўзгарган тарзда сақланган (шеваларда аёллар нутқидаги **-йув, -ув** (Ҳалимайув); «болама-болам» бирикмасида). Афсуски, бу ҳодисалар тилимиз тарихи билан боғлаб текширилмаган. Бунинг сабаби унинг манбаи ҳанузгача аниқланмаганидан бўлса керак. Ўзбек адабий тили шаклланишини XV аср билан белгилаш ҳам бу масаланинг очиқ қолишида кам аҳамият касб этмаган. Ўзбек (турки) адабий тилининг шаклланиши ўзбек (турки) халқининг шаклланишидан бир неча аср олдин юз берган, деб ҳисобланиши бу икки ҳодисага алоқадор муаммоларни ечишда муайян чигалликларни келтириб чиқариши табиий ҳолдир. Бундан ташқари, ўзбек халқи ва унинг адабий тили шаклланишида иштирок этган қатламларни нотўғри белгилаш ҳам юқоридаги каби аниқсизликларни пайдо қилади. Бу ўринда биз турки (ўзбек) халқи тили ва адабий тили шаклланишида шу халқ таркибининг катта бир қисмини ташкил этган суғудлар ва уларнинг тилини назарда тутмоқдамиз. Минг йиллаб аралаш яшаш, этник жиҳатдан жуда яқинлик (тил жиҳатидан ҳам, қадимги юнон олимлари скифларни ягона бир тилда гаплашувчи қавмлар, деб ҳисоблаганини эслайлик) турки (ўзбек) тилида ўз ифодасини топмаслиги мумкин эмас эди. Бу ифода юзаки бўлмай, турки (ўзбек) тилининг грамматикасида ҳам ўз аксини топган. Жумладан, **-о** шакли ҳам суғуд тилидаги чақириқ келишигининг бу тилнинг муайян даражада давоми ҳисобланиши мумкин бўлган ўзбек (турки) тилида сақланишидир, деган фикрга ҳам келиши мумкин. Суғуд тилида, ғарбий эроний (форс-тожик) тилдан фарқ қилган ҳолда, чақириқ, хитоб, мурожаат келишик шаклида ифода этилган. Форс-тожик тилида эса бунинг ифодаси аналитик бўлиб, сўз олдида «айо», «йо» шаклларини қўллаган. (Ҳозирги ўзбек) (турки) тили ушбу шаклларини чиндан ҳам форс-тожик тилидан ўзлаштирган). Чақириқ келишигининг **-о** шакли ҳам суғуд тили мутлақо истеъмолдан чиқмаган бир даврда унинг таъсирида қолипланаётган турки (ўзбек) адабий тилида кенг қўлланилиши қонуний бир ҳол эди. Аммо асли келишик қўшимчаси бўлган бу шаклнинг **юрурларо, топмасмано** тарзида феълларга ҳам қўшилиб ишлатилиши ҳар қандай қоидага хилофдир. Яъни буларни ҳамма тилларга дохил бўлган: отлар турланади, феъллар тусланади, деган умумлисоний қоида инкор қилади. Демак, бу сўзлардаги **-о** шаклан чақириқ келишиги қўшимчаси билан ўхшаш бўлиб, асли бошқа вазифани бажарувчи аффиксдир. Бизнингча, бу аффикс «Девону луғотит турк»даги Қ. Маҳмудов қайд қилган юклама: «Келса сенга йўлғир-а, ўзинг ани узғур-**а**» гапидаги **-а** билан бирдир. Бу юклама юқорида келтирганимиз **болам-а** сўзида яққол акс этган ачиниш, афсус маъноларига ҳам эгадир. Юкламалар от ва феъл туркуми сўзларига бирдай хизмат қилган. **Юрурларо, тобмасмано** каби сўзлардаги **-о** ана шундай афсус, ачиниш маъноли юкламадир.

Бутун олам — катта борлиқ, ўшанинг бир зарраси кичик олам — мен. Сўфийлик, хусусан, яссавия шунинг учун ҳам «менлик»ни ёқламайдики, инсон яратганнинг ўзи тажаллиси бўлмиш Борлиқ (Оллоҳ)дан «мен» дейиш билан гўё кендуни (шахсини) ажратгандай бўлади. Мен кичик олам бўлиши билан бирга у катта олам — Борлиқнинг зидди эмас, унинг парчаси, айни пайтда заррадаги инъикоси эканлигини эътироф этмай, «мен» дейиш манманлик, яъни маҳдуд мен манбаидир. Инсон, инсониятнинг яшаш шакли бўлмиш «мен» айни замонда инсониятга зиддир. Чунки Биз — Инсон руҳи. Инсон руҳида Ўзи намоён. Инсон руҳи ҳамма инсонлар — кишиларда намоён. Инсон руҳи ҳеч қачон бир кишида намоён бўлмайди. Чунки унинг моҳиятида менлик эмас, бизлик ётади. Ана шу бизликка дохил бўлингандагина менликка имкон туғилади. Акси бўлмайди. Мен Биздан ажратиб тушунилганда ва шундай амалий ишга ўтилганда якка шахснинг инсонийлигига путур ета бошлайди. Ана шунинг учун ҳам яссавия сулукининг ўқ ғояларидан бири «манлик» билан курашдир. Шундай экан, Ҳазрат Яссавийнинг **мен // ман** кишилик олмошига -о чақириқ келишиги шаклини қўшиб янги шакл ҳосил қилиши дунёқарашларига мос келармиди?

Албатта йўқ. Чунки мантиқсизлик, мутаносибсизлик, палапартишлик сўфийликнинг душманидир.

Худовандо, мени
солғил ўз йўлингга,
Нафс илкида озиб
адо бўлдим мано —

деганларида Ҳазрат Яссавий ўз-ўзларига мурожаат қилаётганлари ёки манманликни ёрдамга чақираётганлари йўқ. Моҳиятан «биз»га дохил бўлган «мен» доим ўткинчи. Сўфийлар ўткинчи нарса-ҳодисага мурожаат қилиши эмас, уни менсимаслиги, назарига илмаганлиги, инкор қилиши билан сўфийдир. Аҳмад Яссавийдек бу йўлнинг улуғи эса, ҳеч вақт шеърий шакл талаби билан манликка мурожаат қилмас эдилар.

Бизнинг ишончимизча, «мано» сўз шаклида **-о** афсус, надомат бўёқларига ҳам эгалиги боис Яссавийдек тафаккур ва илҳом эгасининг эътиборини тортган ва она тилидаги бу имкониятни мақсади йўлида хизмат қилдириб, янги шакл ясаган, тилимизда бетакрор шеърий радиф ҳосил қилиб, шеърий даҳосини намойиш этган. Ҳамда бу шакл ушбу буюк даҳо «асарлари» орқали адабий тилимиздан мустаҳкам ўрин олган.

Хуллас, **мано, тобмасмано, юрурларо каби сўзлар таркибидаги -о** афсус, надоматни билдирувчи турки юклама бўлиб, у ҳозирги тилимизда «болам-а» даги **-а** билан бир манбадан.

Илоҳо, худойо, дўстларимо, Аҳмадо каби сўзлар таркибидаги **-о** эса ўзбек тилига суғуд боболаримиз тилидан мерос ўтган чақириқ келишиги шаклидир.

Бахтиёр ИСАБЕКОВ,
филология фанлари номзоди, доцент

Қанду новвоту асал,
Қандолатдан ҳам ширин.
Бу қизчага бир қаранг:
Ҳандалакдан ҳам ширин.

ИМОН УЙҒОНСИН

Фарзанд.

Беғубор болажонлар.

Баъзан ҳаётда шундай ҳоллар ҳам бўлиб турадики, уларни эшитсангиз, вужудингизда оғриқ сезасиз. Туғилажак фарзандидан юз ўгириб, ўзини маишат ботқоғига ураётган, ҳаёт сўқмоқларида сарсон кезувчи балоғат ёшидаги кимсаларни «ота» ёки «она» деб аташ мумкинми?

Шу каби кимсалар кераксиз матоҳдек ташлаб кетган «фарзандлар»ни болалар уйлари ўз бағрига олмоқда. Модомики, болалар уйларида ҳамма шароит — замонавий телевизорлар, диван-кроватлар, чет эл ўйинчоқлари... ҳамма-ҳамма нарса бўлса-да... Аммо меҳр... Афсуски, ота-она меҳрини ўзга киши ярата олмайди...

Бири кам дунё.

«Болалар уйининг болалари». Улар севишга-да, севилишга-да қўрқадилар. Кимсан? Ота-онаси бетайин деган таънани эшитиш уларга ўлимдан-да, оғир. Наҳотки, уларнинг ота-оналари ўзлари яратган тавқи-лаънатни гуноҳсиз фарзандлари бўйнига осиб, ўз айш-ишратларини ўйласалар. Мурғак гўдак талпинишларини кўрмасалар, чақалоқнинг янгроқ овозлари уларнинг қулоқларини кар қилган бўлса... Аммо... аммо чақалоқ йиғисига ташна диллар-да бор.

Болали уй бозор...

Йиллар ўтиб, ул ташлаб кетилган «болалар уйи»нинг мурғак гўдаклари вояга етар, ён-атрофдагиларга меҳр қўяр, ҳаётга мунгли-мунгли боқар...

Ёмғиржон, ёғақол, ёғақол тезроқ,
Чанг босган изларни ювгин, ювақол.
Ғуборли қалблардан кеткизиб фироқ,
Борлиқнинг бағридан рутубатни ол.

Ёмғиржон, ёғақол қатра дур каби,
Гўзаллик сепини ёйгин оламга.
Саодат кўпайсин ёғганинг сари,
Имон бўл фалакдан осий одамга.

Ёмғиржон, ёғақол томчи-томчилаб,
Кўнгил саҳролари софликка қонсин,
Ишқсиз осийларни қамчилаб,
Муҳаббат уйғонсин, имон уйғонсин.

Ҳулкар АЛИҚУЛОВА,
ТошДПУнинг II курс талабаси

Дунёнинг ишлари

БОЛАКУШЛАР

Чамаси ўн йилча бурун хизмат юзасидан автобусда Бухорога кетаётган эдим. Олдинги ўриндиқда ўтирганим сабабли ҳайдовчи билан йўл-йўлакай суҳбатлашиб борардим. Жомбой туманига яқинлашганимизда у ўнг томондаги қайрағочлар ўсиб ётган жойни қўли билан кўрсатиб, мудҳиш бир воқеани сўзлаб берди:

— Қадрдон дўстим «Тошкент — Самарқанд» йўналиши бўйича қатнайдиган автобусни ҳайдар эди. Тошкентдан келаётиб, худди шу ерга етганида отахонлардан бири секингина унинг ёнига келиб, «Болам, шу атрофда тўхтатиб юборсанг, заҳар танг қилиб қолди», — дебди. Дўстим автобусни тўхтатибди. Отахон дарахтлар панасига ўтиши биланоқ «Ёрдамга келинглар», деб чақира бошлабди. Автобусдагилар ҳайрон бўлиб, бирин-кетин овоз келган томонга югуришибди. Бориб қарашса, отахон дарахтга осиб кетилган уч-тўрт ёшлардаги бир болани кўтариб турган эмиш. Йўловчилар дарҳол боланинг бўйнидаги арқонни ечиб, бўйнини силай бошлашибди. Бир оздан сўнг бола ўзига келибди. Уни автобусга олиб чиқиб, ярим пиёла чой, икки-уч дона печенье беришибди. Сўнг йўлга тушишибди. Кўп ўтмай, бир аёл билан эркак автобусга қўл кўтаришибди. Дўстим машинани тўхтатибди. Улар раҳмат айтиб, автобусга чиқишибди. Худди шу пайт анча ўзига келиб қолган бояги болакай уларни кўриб қолиб, бирданига тилга кирибди: «Дада, дада, — дебди эркак кишига талпиниб, — боя сиз менга бўйнинг оғримайди, деган эдингиз, бўйним оғриди-ку».

Бу гапни эшитиб ҳамма лол бўлиб қолибди. Эркак-аёл йўловчилар эса негадир типирчилаб, ҳайдовчидан автобусни тўхтатишни илтимос қилишибди.

Шунда автобусдагилар қандайдир мудҳиш воқеа рўй берганини англаб етишибди-ю, иккаласининг қўлидан маҳкам ушлашибди. Шофёрдан автобусни тўғри милиция идорасига қараб ҳайдашни сўрашибди.

Кейин маълум бўлишича, боланинг туққан онаси вафот этиб кетган экан. Отаси бошқа аёлга уйланмоқчи бўлганида у, «Болангни йўқотсанг, сенга тегаман», деб шарт қўйган экан. Пировардида, бу ишни биргалашиб амалга оширмоқчи бўлишган экан... Кўрдингизми, дунёда қанақа ваҳший инсонлар бор.

Ҳайдовчи шундай дея оғир хўрсинди. Мен унга ҳеч нарса дея олмадим. Автобус ойнасидан кўм-кўк ўтлоқларга, мовий осмонга боққанча, ҳазин хаёлларга толдим.

Саидмурод САИДАҲМАД

ШУМ БОЛАНИНГ ЧОЙХОНАСИ

«ЎЗИМ АЙЛАНАЙ»

Ҳажвия

Шу айрим хотинларга ҳайронман-да... Битта эркакнинг кўнглини топишолмайди. Ўв, эркак деганиям содда боладай гап. «Ўзим айланай», деб, икки оғиз ширин гапирсангиз, чойга солинган қандтдай эриб кетишади.

Толеимдан айланай. Ўзимнинг эргинам ажойиб-да. Қўй оғзидан чўп олмаган... Бировнинг тийинидан ҳам ҳазар қилади. Айримлар (мендай) кулиб туриб чўнтагингизни қоқлайдиган замонда бир чақа топса ҳам «бу кимники» деб минг кишидан сўрайди. Эгасини топмаса, эълон ёзиб, симёғочга ёпиштириб кетади. Тўққиз қиздан кейин туғилгани учунми ҳалимҳазим. Шундай тортинчоққи, ҳатто у менга турмушга чиқишни эмас, мен унга уйланишни таклиф қилганман.

Хайрият, онаси Муроджонга қараганда дадилроқ экан. Бир-икки совчи бўлиб келиб, тўйни бошлаган. Тўйдан олдин куёвга шарт қўйдим. «Мен сизларникида эмас, сиз бизларникида турасиз». «Ие, ахир қиз йигитникига келин бўлиб тушмайдими, мен ёлғиз ўғил бўлсам». «Сиз ёлғиз ўғил бўлсангиз, мен ёлғиз қизман», — дедим қатъий. «Майли, сиз нима десангиз шу» деди у ерга қараб.

Мана шундан буён умргузаронлик қилиб келаяпмиз. Худога шукр, замонлар ўзгариб, дунёга йўлимиз очилгандан буён тўрт томоним қибла бўлиб қолди. Эрону Туркия, Ҳиндистону Сурия қилиб юрибман. Россиянинг йўлинику қатнайвериб чуқур қилиб ташладик. Ҳам саёҳат, ҳам тижорат, дегандай, янги юрт кўриб, ошна-оғайни орттириб, орзу-ҳавас қилиб юрганга не етсин. Ғинг дейдиган одам йўқ. Ғинг дейдиганларнинг ҳам томоғи бор...

Тўғри, баъзан эримиз хар-хаша қилиб қоладилар. Бир кун тижоратдан қайтсам, қовоқ-тумшуқлари солиқ, уйлар йиғиштирилмаган, овқат йўқ, «Ҳа, нима жин урди, рўзғор деб югуриб юрган хотинини шундай кутиб оладиларми?», деб бақирдим. Эримнинг кўзларига ёш айланди.

«Энди мен уйда ўтирмайман, ишлайман».

«Ишлайман?! Ҳали кўнгиллари иш тусаб қолдими? Ўв, нонкўр! Ўн йил идорада ишлаб биринг икки бўлдими? Ойлик кутиб кўзларинг тешилгани эсингдан чиқдими? Топганимни еб, шукр қилиб ўтир. Нима етишмаяпти сенга? Видеоси билан рангли телевизор бўлса, қўша-қўша гиламларни ташлагани жой тополмасанг. Ҳаммомга ҳам машинамда элтиб қўйсам, қўлингга тилла узукларни тақиб қўйган бўлсам... Холодилникдан гўшту сариёғ аримаса, яна ишлайман эмиш...»

У ҳиққиллаб йиғлаб юборди. «Нима қилай, одамлар гапиравериб безор қилди-да... Кеча ҳовли супураётсам, ҳамсоялар девордан қараб, «бошингга рўмол ўраб ол» деб пичинг қилдилар...»

— Ҳа, оғзидан қони келсин уларни, қўролмай айтган-да. Ҳеч кимнинг гапига қулоқ солманг, бўлди, бас қилинг дийдиёни. Ҳа, ўзим айланай дадажонисидан. Туринг, чой-пой қуйинг.

— Хўп, сиз чўзилиб дам олиб туринг. Ҳа, айтгандай, манга нима олиб келдингиз, онажониси?

— Сизга японский жемпер келтирдим. Боринг, жиз-биз қилиб келинг.

Эҳ, бу одамлар, ерни сув бузади, одамни гап, деганлари шу-да. Шундай мўмин-қобил эримни йўлдан урмоқчи бўлишади-я. Аччиқлаб онасининг уйига кетиб қолмади ишқилиб.

Мана шундан буён ғинг дегани йўқ. Бирор ёққа кетсам сўраб ҳам ўтирмайман. Юрибман дунёни кезиб... Шу Япония билан Америкага боролмай турибман-да. Бунинг учун кўпроқ доллар йиғишим керак. Доллар ўлгурдан анча тўплайману, нарсага ўчлигим қурсин. Яна йўқотиб қўяман-да. Агар у ёққа борсам, бир дунё мол олиб келардим-да... Бирига уч ташлайдиганидан... Ҳа, фойда қилмасанг, йўл азобини еб нима керак?

Сиз «ойлаб шаҳарма шаҳар кезсангиз, уй, бола-чақа нима бўлади» дейсизми? Парво қилманг, эргинамга бир кулиб «Ўзим айланай, дадажонисидан» десам бўлди. Уйдан-ку, кўнглим тўқ. Шу уйқуни йўқотганман-да. Ҳамма нарса бор, ҳаловат йўқ. «Эссиз, шунча мол-дунё, бир куни ҳаммаси қолиб кетади-да» деб юраккинам ачишади. Э, майли, ҳаловат бўлмаса бўлмасин, пул бўлсин, пул...

Маҳбуба ХОЛОВА

Ўзим ўқийман

ЎЗИНИ ТАНИШТИРИШ

Боғчадан келгач, укам
Хонага кириб,
Салом берар нотаниш
Меҳмонни кўриб.
— Баракалла, тойчоқ! — деб,
Қўл чўзса меҳмон,
— Тойчоқмасман, — дейди у. —
Отим Қаҳрамон!

МАВСУМИГА ҚАРАМАЙ

— Қуёш пуркаб турганда олов
Қалпоқ кийиб олибсан, Тилов.
Янглишмасам, қалпоқни асли
Кийиш керак совуқ қиш фасли...

— Қимматбаҳо, мўйна қалпоқ бу,
Бунақасин кўрасан тушда.
Ҳозир киймай, қачон кияман,
Акам Нордан ортмаса қишда.

Муқим ҚОДИРИЙ

Сиз қандай изоҳлайсиз?

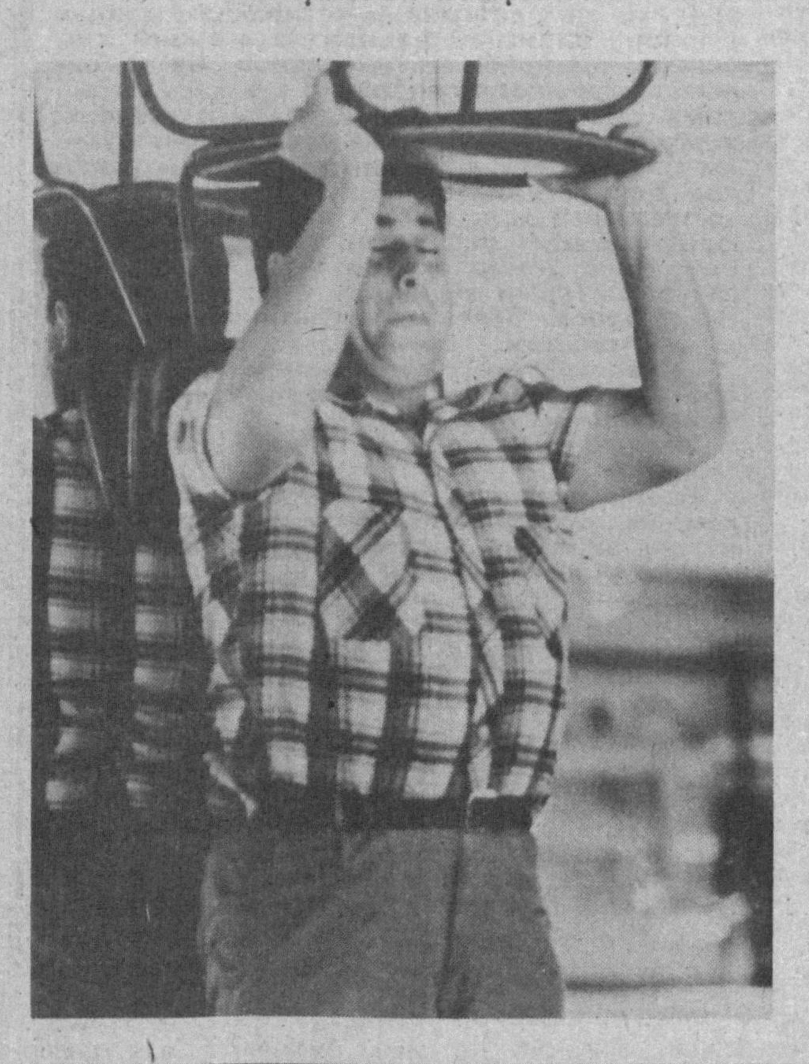

Антонио АМУРРИ
Италия

КЎНГИЛ ҚУРҒУР СЕЗАДИ

Ҳажвий ҳикоя

Баъзан мен негадир самолётда учишга қарор қилиб қоламан. Бу зарурат туфайли бўлса керак-да, деб ўйламанг тағин. Йўқ, аксинча. Умрим ўтиб ҳалигача бирор марта бирор-бир жойга менинг жуда тез етиб боришимга зарурат туғилмаган. Мен, сиз ўйлаганчалик, каттаконлардан эмасман. Қисқаси, мен бемалол, қулай ва бафуржа борадиган транспорт воситасидан фойдалансам бўлади. Бироқ, қизиқда, вақти-вақти билан аллақандай куч мени самолётда учишга қистаб қолади. Бир томони, етти минг метр баландликдан қирғоққа ва денгизга қараш, оппоқ булутлару қор қопланган чўққиларни кузатиш завқи, тўқ зангори осмону стюардессаларнинг гулдай чеҳралари...

Аммо кўнгилни ёзиш иштиёқи билан самолётга патта олганимдан сўнг ичимдаги «мен» ғалати ҳолатга тушиб, безовталаниб, ўз-ўзидан ташвишим ортиб кетади.

Учишга икки соат қолганда мен васият оҳангида топшириқлар бера бошлаганимни ва ўзимнинг сўнгги тилакларим ҳақида хотиним билан узундан-узоқ ғамгин мулоқотга киришиб кетганимни сезмай қоламан. Бир пайт мен: хўш, хотиннинг гапида бахтиёрлик оҳанги кучлими ёки ғам-алам оҳангими, деб ўйга ботаман. Ахир, кўнгил қурғур сезади-да.

— Азизам, — деб мен хотинимнинг билагидан сиқиб ушлайман! — Ёдингда бўлсин, бева сифатида сен Ёзувчилар ассоциациясидан нафақа олишга ҳақлисан.

— Ҳалиям тўқсонми? — сўрайди хотиним. Ахир, у кейинги пайтда нарх-наво том баравар сакраб кетганини биладида.

— Банкнинг чеки, — давом этиб дейман мен, — бурунги жойида — шкафнинг тепадаги тортмасида, дастрўмолнинг тагида. Сенга самолёт қулаганини хабар қилишлари биланоқ...

— Ким хабар қилади? — сўзимни бўлиб сўрайди хотин: унинг гап оҳангида кўнгилга ғулғула соладиган алланима бор, ҳарқалай, кўнгли сезди-ёв!

— Авиакомпания. Бахтсиз тасодифлардан хабардор қилиш уларда яхши йўлга қўйилган. Қисқаси, самолёт қулаб тушганини эшитишинг билан банкка югур, бухгалтер Паолуччидан сўра, менинг ҳисобимда қанча бўлса, ҳаммасини ол. Кейин ихтиёринг, йиғлайсанми, сиқтайсанми. Маъқулми?

— Хўп, хўп. Сиз буни ҳар сафар такрорлайсиз.

— Демак, аввал чек, кейин кўз ёши, уқдингми? Марконинг кўнгли бўшаб, пулни сенга келтириб берар... Ахир, у менинг қадрдоним. Найранг қилса, билиб қўй, тўрт юз қирқ минг лира унинг гарданида.

Мен насиҳатомуз васият қила туриб ора-сира сукут сақлаб жим тураман: ахир, улар менинг ўлимим тўғрисидаги фикрга кўникишлари керак-ку.

— Болалар... Менинг йўғимда улар билан бирга эслаб тур мени.

— Хўп бўлади, — дейди хотиним бамайлихотир чойшабни дазмоллаpкан.

— Лоренцо ҳали жуда ёш, у отажонини эслай олмайди. Катта бўлса ўзинг айтиб тушунтирасан мен ҳақимда.

— Ҳа, айтганча, янги камзулда учасизми?

— Шартми янги камзулда учиш? — дейман, гўё авиаҳалокатга учрашим тайиндай. — Йўқ,йўқ Франко кияди уни, катта бўлса. Матоси пишиқ, тоза шерст... Ҳа, дарвоқе эсингдан чиқарма, Марко ҳалиги пулларни менга бериши керак...

— Қўйсангизчи, менга олмадим деб ишонтиришга уринмай қўя қолинг! — дейди хотиним жаҳл билан. — Тўртинчи марта учиб кетаётиб, менга шу гапни айтаяпсиз. Қарийб олти йилдан бери ! Уятмасми!

— Бу гапни, сендан изоҳини эшитаман, деб айтаётганим йўқ. Эски қарзни эслатиб қўяй, дедим. Балки, самолёт қуласа,

— Хўп бўлади, — жавобини такрорлайди хотиним, ишини давом эттираркан.

— Агар иложи бўлса бас, менинг руҳим умрбод сизларнинг орангизда парвона бўлади! — Шу гапни айта туриб юрагим тўлиб кетади, ўзимни тўхтатолмай қўшни хонага югуриб чиқиб кетаман, шу орада ортимдан хотинимнинг гапи чала ярим эшитилади, чамамда у: «Ол-аа, ана энди уйимизда ўзимизнинг арвоҳимиз ҳам кезиб юрадиган бўлди...», деди.

Учиб кетишим арафасида ҳаммамиз дастурхон атрофига йиғилдик.

— Дада, — дейди Валентина, — юзингиз шунақаям тундки, худди мотам маросимида тургандайсиз!

— Ўзимнинг шахсий мотам маросимимда, — жавоб қиламан мен.

«Кўнгил қурғур сездимикан-а?!»

— Ҳа-аа, демак, сиз эртага учиб кетаяпсиз, шундайми? — топқирлик қилади Франко.

Эртаси эрталаб мен болалар билан бирма-бир қучоқлашиб хайрлашаман. Улар ўнғайсизланиб тепага қарашади. Бу билан улар менинг тақдиримни худога топшираётгани йўқ, балки аксинча бундай хайр-маъзурлар жонларига тегиб кетганини билдиришаётир. Ва ниҳоят мен кичкинам Лоренцони бағримга босаркан-ман, чидолмайман ўкириб йиғлаб юбораман. Шунда хотиним ҳам ортиқ сабри-тоқати қолмай менга қўшилиб изиллаб йиғлаб юборади.

— Қўйинг, бас, бас, — дейди у, — керакмас. Нега ўша қуриб кеткур самолётга патта оласиз, ахир. Бошқа улов қуриб кетганми? Ғам чекавериб юрагингиз қон бўлиб кетди-ку дадаси. Поездда кетсангиз бўлмайдими, атиги икки соат кеч бораркан, холос.

Бўлади, бўлади, буни ўзим ҳам балодай биламан. Бироқ феъл-хўйимдаги шуҳратга ўчлик, қайсарлик ва унга қоришиб кетган кўтармалигу руҳий зиқналик кайфияти бунга йўл қўймайдики, бу хислатларим мени бахтсиз бўлганим ҳолдагина бахтиёр қилади.

«Модомики самолёт қулаб тушгудай бўлса, бирoдар, сен ҳам ҳалок бўласан» , деб мардларча ўзимга-ўзим далда бераман ва шунда қулоғимга тантанали мотам навоси эшитилгандай бўлади.

Аэропортга етиб келганимда роса ярим соат ортиқча вақтим бўлади. Мен ярим соат ичида манзилга бориш ва қайтиш учун етти минг лир тўлаб, ҳаётимни юз миллион лирга суғурталайман Квитанцияни почта орқали, зудлик билан конвертга солиб, уйга жўнатаман. Ниҳоят самолётга ўтириб, оёқ ердан узилиб, осмонга кўтарилганди бирдан миямга: «Борди-ю ҳақиқатан ҳам қулаб тушса-чи?» деган фикр яшиндай урилади. Аллақандай етти минг қаердаю юз миллион лир қаерда. Менинг ҳаётимдаги энг улкан шартнома бу! Хуллас, моддий масалалар муҳокамаларини шу зайл якунлаб, маънавий, яъни ном таратиш билан боғлиқ муаммони ўйлай кетаман. Агар мен ерда қазо қилсам деярли эътибор беришмайди, авиаҳалокатда эса исмим ўз-ўзидан овоза бўлиб кетади.

«75 ЙЎЛОВЧИ БИЛАН САМОЛЁТ ҲАЛОКАТГА УЧРАДИ. ҲАЛОК БЎЛГАНЛАР ОРАСИДА АНТОНИО АМУРРИ ҲАМ БОР».

Хўш, қараб кўрайликчи, самолётда тағин кимлар бор экан...

Мен йўловчилар юзига зеҳн солиб қарайман. адабиёт, санъат оламидан ҳеч ким йўқ ҳисоби. Балки, бахтимга бирорбир йирик муҳандис Шимолдан ўзининг корхонасига қайтиб келаётгандир? Хўп, у ҳолда шундай деймиз:

«75 ЙЎЛОВЧИ БИЛАН САМОЛЁТ ҲАЛОКАТГА УЧРАДИ. ҲАЛОК БЎЛГАНЛАР ОРАСИДА «ПЎЛАТ ВА МЕТАЛЛ» БИРЛАШМАСИДАН МУҲАНДИС АНАКЛЕТО ДЕ БЕРНАРДО ВА АНТОНИО АМУРРИ БОР».

Бироқ бу сарлавҳада нимадир кам. Балки улар шундай деб қўшиб қўйишар:

«...ВА АНТОНИО АМУРРИ (РАДИО-ТЕЛЕВИДЕНИЕДАН) БОР».

Йўқ, бундай ваъдалар учун ҳалокатни бўйнига олиш ярамайди. Мени ғам-ғусса боса бошлайди. Бироқ, шу дамда, бахтимга стюардесса кўриниб қолади ва мени аянчли ўй-хаёллардан халос қилади. Бир сстакан апельсин шарбати ичиб, бутерброд еб, мен Турингa келиб тушаман.

Меҳмонхонадан дарҳол уйга телефон қиламан.

— Мен эшитаяпман, дада, — дейди Валентина йиғлаб хайрлашганимизни унутган куйи. — Қаердан қўнғироқ қилаяпсиз?

— Ҳарқалай, нариги дунёданмас, қизгинам! Туриндан. Самолёт ҳалокатга учрамади, ойингга айтиб қўй, тинчлантир.

— Ойим уйда йўқлар. Биче ва Паоло билан ресторанга кетишди. Кечқурун ҳам келмасалар керак, чунки улар Жанни ва Алба билан...

Мана, менинг ғамимни ейдиган, менга қайғурадиган хотин! Мен каравотга оғир чўкаман ва оёғимнинг тагидаги пати кетиб қолган поёндозга термуламан.

Кейин чўзилиб, назаримни шипдаги ёриққа қадайман.

Ичимдаги «мен», гўё шивирлаб, мени шон-шуҳратсиз, жимгина ўлим кутаётганини билдиради.

Кўнгил сезади, ҳойнаҳой, мен велосипед ғилдираги тагида қолиб ҳалок бўлсам керак.

А. ОТАБОЙ таржимаси

Ғалвир

МЕН ПУШКИН ЁШИДА...

Тақлид

Дўстлар мен Пушкиннинг ёшига етдим.
Кўп қоғоз-қаламнинг бошига етдим.
Кўнглимда шоирлик олий бир ният,
Тушларимга кириб чиқар шеърият,

Бодом гулламоқда, ойдин бир хаёл...
Табиат гўёки бокира аёл,
Ҳаётимнинг ўттиз етти баҳори
Севгимдан куй чалар қалбимнинг тори.

Руҳимда уйғонар ажиб бир баёт,
Нақадар шафқатсиз экан бу ҳаёт,
Ўтмиш хотиралар кўзим ёшлайди,
Шеър ташвишлари эзиб ташлайди.

Мен бағримни очдим кўм-кўк тоғларга,
Зумрад водийларга, сўлим боғларга,
Пушкиндек ҳайқириб шеър айтдим буткул,
Баҳор шоир дея тутди алвон гул.

Сойнинг сувларида аксимни кўрдим,
Сочимда оқ кўриб узоқ ўй сурдим,
Гўзал туйғулардан ариганим йўқ,
Жўралар, мен ҳали қариганим йўқ.

Мен бугунги кунда Пушкин ёшида,
Турибман катта бир йўлнинг бошида.
Севиб яшаяпман адабиётни,
Юракдан куйлайман азиз ҳаётни.

Умр тез ўтмоқда, азиз ўртоқлар,
Нечоғлик ғанимат тириклик чоғлар,
Вужудимда ажиб севинч ва виқор,
Менинг Пушкин деган жажжи ўғлим бор.

Шеромад ИСЛОМОВ,
Навбаҳор тумани Ойбек номли мактаб тил-адабиёт ўқитувчиси

ТАРАҚҚИЁТ ПОЙДЕВОРИ

Боши биринчи бетда

уй-жой олиш пайтидаги имтиёзлар биринчи навбатда мана шу тоифадаги оилалар ва шахслар учун берилаётгани қувонарли ҳолдир. бу борада ҳокимликлар, маҳаллалар, кўплаб фирмалар ва ташкилотлар ҳам ташаббус кўрсатиб, ҳомийлик кўрсатишни ўз зиммаларига олмоқдалар. Бундан ташқари, етим болаларни ўз тарбиясига олаётган, уларнинг «бошини икки қилиб қўйиш» ниятида чин юракдан ёрдам кўрсатаётган кўплаб кишилар ҳам борлигини эшитиб-кўриб турибмиз.

Республика «Нуроний» жамғармаси ва унинг вилоятлардаги бўлимлари эса хастаногирон ва фарзандсиз қариялар ҳол-аҳволидан хабар олиш, меҳнатда намуна кўрсатган кишиларни рағбатлантириш, уларнинг соғлиқ-саломатликлари ҳақида ғамхўрлик қилиш каби савобли ишларни бажармоқда. Вақти-вақти билан Бухоро, Хива, Самарқанд шаҳарларига туристик саёҳатлар уюштирмоқда. Буларнинг бари халқимизнинг қандай миллат эканлигини, инсонга эътибор ўзбекларнинг муқаддас бурчи бўлиб келганлигини ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолажагини кўрсатди.

Конституциямизда: **«Фарзандлар ота-оналарнинг насл-насабидан ва фуқаролик ҳолатидан қатъий назар, қонун олдида тенгдирлар»,** — деган банд бор. Зеро, давлат (жамият) адолатли бўлса, ҳеч қачон кишиларнинг хўрланишига йўл қўймайди. У чиқарган қонунлар ҳар бир оилада фарзандлар ўзаро тенг ҳуқуқ ва бурчга эга эканликларини ифодалайди. Бизда ҳам шундай. Қонунларимиз ҳч кимга «Бу бойнинг ёки амалдорнинг боласи, униси эса оддий меҳнаткашнинг фарзанди», деб айирмачилик қилишга изн бермайди. Ёшларимизнинг ўқишга, ишга жойлашиши ва ҳарбий хизматга чақирилишига доир талаб ва қонун-қоидалар барча учун баробардир. Айни чоғда, ўғил-қизларимизни ҳам мана шундай одилона тарзда тарбияламоғимиз лозим. Биз «Менинг отам амалдор-давлатманд, хоҳлаган ишимни қилсам бўлаверади», — дейдиганларни эмас, балки «Бу мурувват аллоҳнинг оилаларимизга берган буюк инъоми, уни жамият манфаатлари учун сарф қилишимиз керак», — деб фикрлайдиган ҳур тафаккур соҳибларини вояга етказмоғимиз зарур.

Конституциямизда ва Президентимизнинг Оила йили ҳақидаги фармойишларида оналик ва болалик ҳақидаги фикрларнинг ўзаро уйғунлигини кўришимиз мумкин. Асосий қонунимизда **«Оналик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилинади», дейилса, фармойишда «оналик ва болалик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун шароит яратиш»** муҳим масалалардан бири эканлиги уқтириб ўтилади.

Оила Конституция бўйича давлат ва жамият муҳофазасида бўлгач, унинг аъзолари ҳисобланмиш оналар ва болалар ҳам давлат муҳофазасидадир. Жумладан, ҳар бир аёл (қиз) она бўлиш ҳуқуқига эга эканлигидан тортиб то умрининг охиригача қонуний равишда давлат эътиборида туради. Оналик ҳуқуқига эга бўлиш учун аёлларимиз том маънода инсон бўлмоқликлари лозим. Фарзандидан воз кечган, унинг тарбиясини ўз ҳолига ташлаб қўйган аёллар эса она деган шарафли номга номуносибдирлар. Улар, зарурат туғилса, қонунан оналик ҳуқуқидан маҳрум этиладилар ҳам.

Бир парча этни катта қилиб, ўстириб, сўнгра унинг роҳатини кўриш, қолган умрини фарзандлари ардоғида ўтказиш ҳар бир ота-онанинг эзгу орзусидир. Шундай бўлгач, ота-оналар кексайиб кучдан қолган, кўз нурлари сусайган чоғларда уларни камситиш, жеркиш, қаровсиз қолдириш фарзандлик бурчига доғ тушириш ҳисобланади. Конституциямизнинг 66-моддасига, мана шулар назарда тутилган ҳолда, қуйидаги жумлалар битиб қўйилган: «Вояга етган, меҳнатга лаёқатли фарзандлар **ўз ота-оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар!» Бу қоидалар фарзандлар зиммасига улкан масъулият юклайди.**

Мамлакатимизда оила ва унинг жамият тараққиётидаги ўрни, ҳуқуқий демократик жамият барпо этишдаги муҳим аҳамияти эътиборга олиниб, Оила кодекси қабул қилингани қувончли воқеалардандир. Бу ҳужжатда аёл (хотин) ва эркак (эр)нинг (қолаверса, барча инсонларнинг) тенг ҳуқуқлилиги кўрсатилган. Айниқса, аёлларнинг ҳомиладорлик ва туғиш вақтларида таътиллар ҳамда имтиёзлар беришга, моддий жиҳатдан рағбатлантиришга алоҳида эътибор қаратилган. Кодексда оилавий муносабатларда маҳаллий урф-одат ва анъаналарнинг қўлланилиши, насл-насаб шажараси бўйича тўғри туташган қариндошлар ўртасидаги никоҳланишга йўл қўймаслик ҳақидаги, қон-қариндошлик, қайин-бўйничилик ва қуда-андачилик тўғрисидаги фикрлар ҳам ўзининг ёрқин ифодасини топган.

Маълумки, демократик жамиятни соғлом оилаларсиз бунёд этиб бўлмайди. Соғлом оила деганда нафақат моддий-жисмоний томондан баркамол, айни чоғда, маънавий жиҳатдан етук оилалар тушунилади. Бизнингча, бу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифаларни бажармоғимиз энг долзарб масалалардандир:

Биринчидан, оиланинг ҳар бир аъзоси Мустақиллик, Истиқлол нима эканлигини теран англаб етмоқлиги зарур. Уларда Ватанни севиш, уни ёмон кўзлардан асраш туйғуларини шакллантириш жуда ҳам муҳим.

Иккинчидан, оиланинг ҳар бир аъзоси ёшлигиданоқ миллий-шарқона ахлоқ-одоб фазилатлари асосида тарбияланмоғи даркор. Бу энг асосий вазифа бўлиб, узоқ вақт ва кўп меҳнат талаб қилади.

Учинчидан, оиланинг ҳар бир аъзоси ўз шажарасини пухта билмоғи шарт. Бунда ота ва она авлодлари ўрганилиб, маълум хулоса ва ечимларга келинади. Шажаранинг ижобий анъаналари муқаддас мерос сифатида давом эттирилади.

Тўртинчидан, қариндошлар билан алоқаларни ривожлантириш учун барча зарур чораларни кўриш керак.

Бешинчидан, ҳар бир оила аъзоси онгида миллий ғурур шаклланса, нур устига нур бўлади. Миллий ғурур деганда, ватан тарихи, миллат қадриятлари, анъаналари, урф-одатлари ва маросимлари назарда тутилади.

Олтинчидан, ўз халқига садоқатли-муҳаббатли бўлиш асносида ўзга миллатлар билан иноқликда яшаш инсоний фазилатлардан бўлмоғи ўринлидир.

Еттинчидан, қизлар ва ўғил болаларнинг маълум касб-ҳунар эгаси бўлишларига эришиш лозим. Бунда асосий эътибор миллий ва замонавий илмларни пухта эгаллашга қаратилгани маъқул.

Саккизинчидан, ўзбек хонадонларини саводли — маърифатли оила сифатида қарор топтириш, шу мақсад йўлида барча имкониятларни ишга солиш керак.

Айтиб ўтилган таклифлар асосида миллий-шарқона ва умуминсоний қадриятларни ўзида мужассамлаштирган оилаларни камол топтириш барчамизнинг бош мақсадимизга айланса, жамиятимиз янада тараққий топади, деган умиддамиз.

Муроджон МИРЗАЕВ,
тарих фанлари номзоди

ҲАЯЖОНЛИ ДАМЛАР ОЛДИНДА

Миллионлаб футбол мухлислари орзиқиб кутган кунлар ҳам етиб келди. «Франция-98» ўз шовурини эшиттиргандан буён бутун жаҳон эътиборини тўла ўзига қаратган эди. Назаримда, ҳеч қайси бир замонда ҳеч қайси бир спорт тури бу қадар оммавийлашмаганди. Миллионлар ўйинининг бор жозибаси, сеҳру синоати бу мусобақаларда ўз аксини топмоқда.

Хуллас, 10 июн куни Сен-Дени шаҳрининг янги «Stade de France» стадионида камтаргина очилиш маросимидан сўнг ўтган жаҳон кубоги соҳиби Бразилия ва Шотландия терма жамоалари чемпионатни бошлаб беришди. Юлдузлар термаси XVI чемпионатни ғалаба билан бошлашди: 2:1. Асримиз сўнгги жаҳон чемпионатининг дастлабки голи ҳам айнан Бразилия терма жамоаси аъзоси Сезар Сампайо томонидан учрашувнинг учинчи дақиқасидаёқ киритилди. Жаҳон чемпионатининг биринчи дуранги ҳам худди шу гуруҳ қатнашчилари — Марокаш-Норвегия (2:2) учрашувида қайд этилди.

16 июн куни бўлиб ўтган гуруҳнинг иккинчи тур учрашувлари ҳам кескин курашлар остида ўтди. Бунда Бразилия ўйинчилари нималарга қодир эканлигини намойиш этиб, рақиб Марокаш терма жамоасини йирик — 3:0 ҳисобига ютган бўлса, Норвегия ва Шотландия терма жамоалари жанговар дуранг (1:1)га имзо чекишди. Шундай қилиб, Бразилия терма жамоаси кейинги босқичга йўлланмани нақд қилиб қўйди. Энди иккинчи йўлланма учун кечадиган баҳслар «даҳшатли» тус олиши турган гап.

Бизнингча, нафақат «В» гуруҳининг, балки ҳозирга қадар барча учрашувларнинг энг шов-шувлиси Италия-Чили командалари ўйини бўлди. Мальдини, Костакурта, Альбертини, Роберто Баджо, Вьери каби моҳир футболчиларга эга экс-чемпионни Рохас, Рамирес, Самарано, Салас каби Чили юлдузлари, тўғриси, анча довдиратиб қўйди. Учрашувнинг қаҳрамонига айланиб улгурган тиниб-тинчимас Марсело Салас 45 ва 50-дақиқаларда дарвозабон Палюкани икки бора доғда қолдириб, жамоасини ҳисобда олдинга олиб чиққан бўлса, Италия командасини шармандали мағлубиятдан фақат ўйин сўнгидагина яна ўша «сеҳрли таёқча» сақлаб қолди. Роберто Баджонинг «ишбилармонлиги» чиндан-да, «иш берди». Пенальти бўйича тўпни аниқ тепган Роберто Баджо ҳисобни 2:2 га тенглаштириб, ўз жамоасига сал бўлмаса ажралиб қолаёзган бир очкони ҳадя этди.

«Е» гуруҳининг энг зўри— Голландия терма жамоасининг кейинги босқичга асосий даъвогарлардан бири деб саналаётган Белгия футболчилари билан бўлиб ўтган учрашуви, шубҳасиз, ЖЧ-98нинг энг қизиқарли, кескин курашлар, ажойиб комбинацияларга бой ўйини бўлди. Бироқ, стадион таблосида 0:0 ҳисоби учрашув якунига қадар ўзгармади. Голланд юлдузлари Овермарс, Фран де Бур, Клюйверт, Рональд де Бур, Кокулар уюштирган ҳужумлар самарасиз якунланаверди...

Дастлабки тур учрашувларида қитъамизнинг тўрт вакили ҳам кучлиларга таслим бўлиб, мағлубиятнинг аччиқ аламини тортдилар. Рости, осиёликларнинг чаққон ҳаракатлари, тиниб-тинчимасликлари Лотин Америкаси ва Европа футбол мактабининг юксак техникаси, маҳорати олдида ожиз қолди.

Шу вақтга қадар ўтган барча учрашувларни кузатиб бораётган футбол мухлислари шунга амин бўлишдики, кўпгина учрашувларда терма жамоалар кучи тенг келмоқда. Кўплаб учрашувлар жанговар дуранг билан якунланмоқда. Демак, хулоса қилиш мумкин: асримизнинг энг сўнгги футбол байрамига фақат энг кучлиларгина сараланган. Бу кучлилар ҳали сизу бизга жуда кўплаб ҳаяжонли дамлар — гўзал футбол санъатини намойиш этиши аниқ. Демак, том маънодаги гўзал ўйинлар ҳали олдинда!

Камол ОЛЛОЁРОВ

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SANATI
1998 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 133-52-91

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй
Босишга топшириш вақти—21.00.
Босишга топширилди 22.15.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Абдунаби ҲАЙДАРОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0137. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6